

บทที่ 4

ระบำนําในการแสดงโขนของยักษ์

ยักษ์ ได้แก่ตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์ ที่ส่วนใหญ่มีนิสัยดุร้าย เกเร และอยู่ฝ่าย ทศกัณฐ์ มีหลายระดับชั้นด้วยกัน เช่น ยักษ์เสนา (มโหธร, เปาวนาสุร) ยักษ์ตัวดี หรือยักษ์ใหญ่ (ทศกัณฐ์, กุมภกรรณ, อินทรชิต) หรือยักษ์ต่างเมือง (สหเสเดชะ) เป็นต้น ซึ่งในการแสดงโขน มีการแสดงระบำนําที่ใช้ผู้แสดงเป็นตัวยักษ์ทั้งหมดอยู่ 2 ชุดด้วยกัน คือ ระบำนําวีรชัยเสนายักษ์ และ ระบำนําสราหงส์ ดังจะได้อธิบายรายละเอียดของระบำนําแต่ละชุดดังต่อไปนี้

ระบำนําวีรชัยเสนายักษ์

ความหมายของคำว่า ระบำนําวีรชัย อาจารย์สราชัย ทรัพย์แสนดี ได้อธิบาย ความหมายไว้ว่า

“วีระ หมายถึง ความกล้าหาญ และ ชัย หมายถึง ความชนะ คำว่า วีรชัย จึง เป็นคำสมาส ของคำว่า วีร กับ ชัย ซึ่งหมายถึง ความกล้าหาญอันเป็นหนทางสู่ชัยชนะ และเมื่อ รวมกับคำว่าระบำนําเข้าไปด้วยแล้ว จะเป็นระบำนํา “ระบำนําวีรชัย” ซึ่งหมายถึง การฟ้อนรำที่แสดงถึง ความกล้าหาญ เพื่อจะให้ได้รับชัยชนะ”¹ ดังนั้นระบำนําวีรชัยเสนายักษ์ จึงเป็นการออกท่าทาง แบบการแสดงโขน (ยักษ์) ที่แสดงถึงความกล้าหาญเพื่อที่จะได้รับชัยชนะในการทำสงคราม

แต่ก่อนที่จะมีระบำนําวีรชัยเสนายักษ์ ในการแสดงโขนทุกครั้งเมื่อทาง ฝ่ายยักษ์จะยกทัพ มักใช้การแสดงที่เรียกว่า “การออกกราว” อยู่เสมอ (ในปัจจุบันก็ยังนิยม ใช้อยู่) ซึ่งก็เป็นการเดินท่าทางของฝ่ายทหารเสนายักษ์เพื่อเตรียมไปรบ ต่อมาการแสดงโขน มีการปรับปรุงให้เข้ากับกาลสมัยและสภาพการณ์ จึงได้กำเนิดระบำนําวีรชัยเสนายักษ์นี้ขึ้นมา ดังจะได้กล่าวต่อไป

¹ สราชัย ทรัพย์แสนดี, “ระบำนําวีรชัยของลิง”, (ศิลปนิพนธ์ สาขานาฏศิลป์ไทย ปริญญาบัณฑิต วิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษา, 2527), หน้า 99.

1. ความเป็นมาของระบำ

จากสูจิบัตรรายการ 'ศรีสุขนาฏกรรม' ครั้งที่ 82 ได้กล่าวถึง ระบำวีรชัยยักษ

ไว้ดังนี้

'ระบำวีรชัยยักษ' เป็นระบำชุดหนึ่งที่กรมศิลปากรประดิษฐ์ขึ้น โดยใช้เสนายักษ์เป็นผู้แสดงศิลปะของระบำชุดนี้ เน้นหนักไปในทางเดินตามแบบการแสดงโขน เป็นระบำเกี่ยวกับการแสดงตอนตรวจพลยกทัพของกองทัพยักษ์

เหตุที่จะเกิดระบำวีรชัยยักษ เนื่องด้วยใน พ.ศ. 2498 รัฐบาลส่งคณะผู้แทนวัฒนธรรมไทยไปเจริญสัมพันธไมตรี และแลกเปลี่ยนศิลปวัฒนธรรมกับสหภาพพม่า (เมียนมา) ในการนี้ กรมศิลปากรได้นำนาฏศิลป์ไปแสดงเพื่อเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมด้วย ครั้งนั้นนายชนิด อยู่โพธิ์ อดีตอธิบดีกรมศิลปากร ซึ่งกำลังดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการกองการสังคีต ได้คิดหาชุดระบำใหม่ ๆ ขึ้นหลายชุด เช่น ระบำวีรชัยยักษ ระบำวีรชัยลิง ระบำวีรชัยครุฑ เป็นต้น ทำทางและลีลาการเดินของระบำวีรชัยยักษนั้น นายชนิด อยู่โพธิ์ ได้มอบให้อาจารย์อร่าม อินทรนัญ นาฏศิลป์ในเอกของกรมศิลปากร (ถึงแก่กรรมแล้ว) เป็นผู้ประดิษฐ์ลีลาท่ารำ และนับเป็นท่ามาตรฐานของระบำวีรชัยยักษที่นิยมแสดงเป็นแบบแผนสืบมาจนถึงปัจจุบันนี้²

จากสูจิบัตรที่กล่าวถึงการแสดงระบำชุดนี้ จะเห็นได้ว่าระบำวีรชัยเสนายักษ์นั้น เป็นการแสดงที่เน้นลักษณะท่าทางการเดินแบบโขนอีกชุดหนึ่ง เกิดจากความดำริของอดีตอธิบดีกรมศิลปากร คือ นายชนิด อยู่โพธิ์ โดยท่านได้กรุณาเล่าถึงไว้ดังนี้

'วีรชัยยักษ' ลิง ทำตอนไปพม่า ปกติจะมีการยกทัพพลทหารออกมาเดินในเพลงกราว จึงค้นหาวิธีให้แปลกออกไป โดยแยกออกมาในแต่ละฝ่ายแล้วใช้เพลงหน้าพาทย์ มาช่วยเสริมให้มีลักษณะที่เด่นชัดของตัวละครแต่ละฝ่ายชัดเจนยิ่งขึ้น³

² กรมศิลปากร, 'ระบำวีรชัยยักษ' สูจิบัตรรายการศรีสุขนาฏกรรม ครั้งที่ 82 ประจำเดือนมีนาคม 2520 (สูจิบัตร)

³ สัมภาษณ์ ชนิด อยู่โพธิ์, อดีตอธิบดีกรมศิลปากร, 19 ธันวาคม 2537.

จึงพอชี้ให้เห็นได้ว่า "ระบำวีรชัยเสนายักษ์" มีกำเนิดมาจากการสร้างสรรค์ความแปลกใหม่ของการแสดงโขน เพื่อที่จะไปรอดสายตาชาวต่างชาติ โดยเน้นลักษณะของความเป็นยักษ์และเน้นลักษณะท่าทางที่เป็นแบบฉบับของโขน เท่ากับว่าผู้ชมได้เห็นลักษณะการยกทัพของฝ่ายยักษ์อีกรูปแบบหนึ่ง แทนการออกกราว (กราวยักษ์ จุดมุ่งหมายของระบำชุดนี้ คือ เพื่อใช้สำหรับแสดงได้ทั่วไปเช่นเดียวกับระบำชุดอื่น ๆ โดยไม่ต้องเกี่ยวข้องกับเนื้อเรื่องของการแสดงโขน ต่อมาเมื่อนำระบำชุดนี้มาใช้ในการแสดงโขนแทนการออกกราว (กราวยักษ์) จึงต้องมีการปรับท่าทางให้เหมาะสมอยู่ในรูปแบบของการยกทัพตรวจพบของฝ่ายยักษ์

ที่น่าสนใจคือ นายธนิต อยู่โพธิ์ ได้กำหนดชื่อชุดการแสดงว่า "ระบำวีรชัยเสนายักษ์" เป็นการเน้นให้เห็นชัดว่าผู้แสดงชุดนี้ได้นั้นต้องเป็นตัวเสนายักษ์เท่านั้น จะเป็นผู้มียศต่ำกว่าหรือสูงกว่ามาแสดงระบำชุดนี้ไม่ได้ แต่ในสูจิบัตรรายการตรีสุขนานุกรมที่กล่าวมาข้างต้น ใช้ชื่อชุดการแสดงว่า "ระบำวีรชัยยักษ์" อันเป็นการไม่เจาะจงฐานะของผู้แสดง ซึ่งเป็นความหมายที่คลาดเคลื่อนไปจากความมุ่งหมายที่ตั้งไว้แต่แรก ถึงแม้จะเป็นที่รู้เข้าใจกัน แต่จะทำให้เกิดความสับสนในการตีความได้

2. ลักษณะของระบำ

ระบำวีรชัยเสนายักษ์ เป็นการแสดงอีกลักษณะหนึ่งที่ถูกกำหนดให้เป็นระบำ ที่สามารถนำมาใช้แสดงประกอบการแสดงโขนในตอนยกทัพของฝ่ายยักษ์ได้ โดยปกติแล้วในการยกทัพของยักษ์ในตัวเสนานั้น จะใช้การออกกราว (กราวใน) เป็นหลัก ซึ่งใช้กระบวนทำรำอยู่ในเพลงเพลงเดียวเท่านั้น (เพลงกราวใน) ดังนั้นเมื่อเกิดการปรับปรุงการแสดงการออกกราวของเสนายักษ์ขึ้นมาใหม่ จึงมีการใช้กระบวนทำรำที่หลากหลายไปตามทำนองเพลงที่กำหนดไว้ ระบำชุดนี้จึงมีการผสมผสานระหว่างท่าทางการออกเดินกราวในของเดิม กับการนำท่ารำในเพลงที่มาบรรจุนั้น อันเป็นการเพิ่มหรือเน้นความเด่นชัดของการแสดงพลังอำนาจ ที่จะไปรบกับผู้อื่นได้อย่างสมบูรณ์

3. สาเหตุที่นำมาประกอบการแสดง

ในการแสดงโขนตอนยกทัพของฝ่ายยักษ์นั้น ดังที่กล่าวแล้วในข้างต้นว่ามีกระบวนการเป็นขั้นตอนสำหรับการออกกราวตรวจพลโดยเฉพาะ สำหรับตัวเสนายักษ์นั้นจะออกมาในลำดับที่ 3 ภายหลังจากที่ได้มีการประดิษฐ์ระบำวีรชัยเสนายักษ์ขึ้นมา จึงมีการนำมาบรรจุนั้นแทนการออกกราวเสนายักษ์ ซึ่งนายธนิต อยู่โพธิ์ ได้เน้นถึงการนำมาใช้ประกอบ

การแสดงว่า "เพื่อให้ผู้แสดงอวดฝีมือลายมือในเชิงศิลป์ ทำให้แปลกหูแปลกตาขึ้น"⁴

แสดงให้เห็นว่า การนำระบำวีรชัยเสนายักษ์มาบรรจุในการแสดงโขน ตอนออกกราวตรวจพลของฝ่ายยักษ์นั้น เป็นการเพิ่มอรรถรสของการแสดงให้แปลกใหม่ขึ้น ไม่ซ้ำซาก แต่ก็ได้หมายความว่า จะนำมาแทนของเดิมที่มีอยู่ เพียงแต่นำระบำชุดนี้มาประกอบการแสดงในคราวที่เหมาะสมที่ควรเท่านั้น เช่น ในการแสดงโขนตอนยกรบ ที่ต้องการอวดความสง่างามของกองทัพยักษ์ เป็นต้น

4. ดนตรีและทำนองเพลง

ดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงนั้น โบราณจารย์ได้บัญญัติไว้ให้ยึดถือกันเป็นแบบแผนสืบมา โดยแบ่งแยกประเภทวงดนตรีและเครื่องประกอบให้แตกต่างกันไปตามความเหมาะสมของการแสดงนั้น ๆ "โขน" เป็นมหรสพที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นการแสดงที่ยิ่งใหญ่และเก่าแก่ จะมีการแสดงได้ก็แต่ในงานมหกรรมใหญ่ ๆ เท่านั้น วงดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงโขนได้แก่วง "ปี่พาทย์" อันประกอบด้วยเครื่องดนตรีดังนี้ ปี่ ระนาด ช้อง กลอง ตะโพน ส่วนขนาดของวงที่จัดเป็นเครื่องห้า เครื่องคู่ หรือเครื่องใหญ่ นั้นแล้วแต่ความเหมาะสมและโรงที่ใช้จัดแสดง

ระบำวีรชัยเสนายักษ์ก็คงใช้เครื่องดนตรี "ปี่พาทย์" ที่ใช้ประกอบการแสดงโขนเช่นเดียวกัน ส่วนทำนองเพลงที่ใช้ในการแสดงชุดนี้นั้น เป็นประเภทเพลงหน้าพาทย์ทั้งสิ้น (หน้าพาทย์ คือเพลงสำหรับประกอบกิริยา) ดังที่นายชนิด อยู่โพธิ์ ได้กล่าวถึงเพลงสำหรับการแสดงชุดนี้ว่า

"ยังมีเพลงหน้าพาทย์ประกอบการยกทัพและตรวจพลอีกแบบหนึ่ง ซึ่งกรมศิลปากรปรับปรุงขึ้นใหม่สำหรับใช้ในบางโอกาส เรียกว่า 'ระบำวีรชัย' แยกเรียกชื่อตามตัวแสดง ถ้าเป็นการยกทัพตรวจพลยักษ์ ก็เรียกว่า 'ระบำวีรชัยเสนายักษ์' ถ้าเป็นการยกทัพตรวจพลลิง ก็เรียกว่า 'ระบำวีรชัยสืบแปดมงกุฏ' เพลงบรรเลงคงใช้เพลงกราวในและเพลงกราวนอกเป็นหลัก แต่ได้เพิ่มเพลงหน้าพาทย์อื่น ๆ ขึ้นอีก"⁵

⁴ ชนิด อยู่โพธิ์, โขน (พระนคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวิพร, 2511), หน้า 126.

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 126.

เท่ากับว่าเพลงที่ใช้ประกอบการแสดงระบำวีรชัยเสนายักษ์นั้น ยังคงใช้เพลงกราวโนเป็นหลักอยู่ แล้วมีเพลงหน้าพาทย์อื่น ๆ มาประกอบด้วย คือ เพลงคูกพาทย์ กระบองกัน และเพลงเชิด ในคำอธิบายเพลงแผ่นเสียงลงเพลย์ ของกรมศิลปากร ได้ให้คำอธิบายเพลงวีรชัยเสนายักษ์ไว้ดังนี้

“เพลงนี้ใช้บรรเลงประกอบการรำออกศึก (WAR DANCE) ของหมุยักษ์ ในการแสดงโขน ตอนแสดงทำออกฤทธิ์เดชในเรื่องรามเกียรติ์ ซึ่งกรมศิลปากรได้ปรับปรุงขึ้นใหม่ ทั้งทำรำและการเรียงเพลง มีคูกพาทย์ กระบองกัน กราวโน และเชิด เพื่อให้มีลีลาทำเดินพลิกเพลง และมีเสียงดนตรีแตกต่างกันหลายเพลง มิให้จืดตาและซ้ำเสียงมากนัก”^๕

การใช้เพลงหน้าพาทย์ที่กล่าวมานี้ เป็นการแสดงให้เห็นกิริยาของเสนายักษ์ในลักษณะที่หลากหลาย และเพลงต่าง ๆ ก็มีความหมายที่แสดงถึงการออกฤทธิ์เดช เพื่อความเข้มแข็งของกองทัพ เพลงหน้าพาทย์ที่นำมาเพิ่มเติมนี้มีความหมายของเพลง ดังนี้

คูกพาทย์	เป็นเพลงหน้าพาทย์ชั้นสูง ที่แสดงมหิททิตฤทธิ์ ทานองจังหวะจะมีลีลาทั้งช้าและเร็วสลับกันไปเป็นตอน ๆ ให้ความรู้สึกเร้าใจ เกี่ยววกราดหน้าเกรงขาม โดยมากในการแสดงใช้สำหรับประกอบพฤติกรรมของตัวละครที่บังเกิดโทสะอย่างแรงกล้า หรือแสดงอิทธิฤทธิ์โดยใช้กับตัวละครที่สำคัญ ในการแสดงระบำวีรชัยเสนายักษ์ใช้เพลงนี้ก็เพื่อแสดงให้เห็นความคู่กัน ความเข้มแข็งของเหล่าเสนายักษ์ ที่พร้อมจะออกทำสงคราม
กระบองกัน	เป็นเพลงหน้าพาทย์ชั้นสูง มีความหมายตามโอกาสที่ใช้ต่าง ๆ กัน เช่น การเนรมิตร่างใหม่ของทศกัณฐ์ที่จะแปลงเป็นนักพรต หรือแสดงความขลังของการอำนาจพร เป็นต้น ในการแสดงระบำวีรชัยเสนายักษ์นี้ เพลงนี้มีความมุ่งหมายเน้นพลังอำนาจของบรรดาเสนายักษ์ให้เด่นชัดยิ่งขึ้นไปอีก

^๕ กรมศิลปากร, อธิบายเพลงแผ่นเสียงลงเพลย์ (ห้างหุ้นส่วนจำกัดตีพิมพ์: พระนคร, 2505), หน้า 13.

เพลงกราวโน เป็นเพลงหน้าพาทย์อยู่ในชุดโหมโรงเย็น ซึ่งเป็นเพลงสำหรับการออกกราวของฝ่ายยักษ์โดยเฉพาะ

เพลงเชิด เป็นเพลงหน้าพาทย์ ที่อยู่ในชุดโหมโรงเย็นเช่นกัน แสดงให้เห็นถึงการเดินทางที่ต้องใช้ระยะทางไกล

จึงพอกกล่าวได้ว่า เพลงที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดงวีรชัยเสนายักษ์นั้น มีความหมายเด่นชัดที่จะส่งเสริมให้เห็นว่า ทางฝ่ายกองทัพยักษ์มีอำนาจ มีฤทธิ์เดช และความเข้มแข็ง สมบูรณ์พร้อมในการออกรบอย่างเต็มที่ ซึ่งกระบวนการทั้งหมดนี้ศาสตราจารย์มนตรี ตราโมท ผู้เชี่ยวชาญดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร เป็นผู้กำหนดคัดเลือกเพลง ซึ่งก็นับได้ว่ามีความพอเหมาะสมควรแก่การแสดงชุดนี้เป็นอย่างยิ่ง

5. เครื่องแต่งกาย

ในการแสดงระบำวีรชัยเสนายักษ์ ผู้แสดงทุกคนจะแต่งกายแบบยืนเครื่องเสนายักษ์ (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ในภาคผนวก ก) โดยแบ่งผู้แสดงออกเป็นสองข้าง ข้างหนึ่งตัวเสื้อสีเขียว แขนเสื้อแดง อีกข้างหนึ่งตัวเสื้อสีแดง แขนเสื้อเขียว และสวมศีรษะเสนายักษ์ (ยักษ์โล้น)

6. ฉากและอุปกรณ์การแสดง

ระบำวีรชัยเสนายักษ์ที่ใช้ประกอบการแสดงโขนนั้น ไม่จำเป็นต้องมีฉากประกอบการแสดง ส่วนมากทุกครั้งที่จะบาชุดนี้ออกแสดง จะใช้บริเวณเวทีล่าง หรือไม่ก็บริเวณหน้าม่านของเวที ด้วยชุดนี้ใช้ผู้แสดงมาก และอยู่ในรูปของแถวหน้ากระดานเป็นหลัก (แสดงแบบโขนหน้าจอ) และขั้นตอนการแสดงของการตรวจพลนั้นใช้เวลามากพอสมควร ถ้าแสดงในฉากแล้วการจัดเปลี่ยนฉากต่อไปทำได้ไม่สะดวกนัก จึงนิยมแสดงด้านหน้าของเวที (หน้าฉากหรือเวทีล่าง)

ส่วนอุปกรณ์การแสดงที่ใช้สำหรับระบำชุดนี้ คือ 'กระบองยักษ์' กระบองยักษ์ถือเป็นอาวุธชนิดหนึ่งของฝ่ายยักษ์ มีลักษณะเป็นแท่งไม้ยาวประมาณ 1 ฟุตครึ่ง เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1 นิ้วครึ่ง ตรงโคนมีลักษณะเป็นด้ามของกระบองต่อจากด้ามมือถือจะเป็นเกลียวตลอดปลายกระบอง สีของกระบองแล้วแต่ช่างผู้ประดิษฐ์ แต่ส่วนมากเป็นด้ามสีดำ ตัวกระบองเป็นสีเงิน

7. ขั้นตอนการแสดง

จากการศึกษากระบวนการท่าทางในระบำวีรชัยเสนายักษ์ ซึ่งแสดงโดยนักศึกษาจากวิทยาลัยนาฏศิลป์กรุงเทพ ในงานการแสดงผลงานศาสตราจารย์มนตรี ตราโมท เมื่อวันที่ 17

มิถุนายน พ.ศ. 2527 ใช้เวลาในการแสดง 6 นาที โดยแบ่งท่าทางออกเป็น 3 ช่วงตามลักษณะของระบำได้ดังนี้ คือ

ส่วนนำ	ออกด้วยเพลงคุกพาทย์ ใช้เวลา 2 นาที
ส่วนเนื้อหา	การออกท่าทางในเพลงกระบองกัน และกราวในใช้เวลา 5 นาที
ส่วนจบ	ใช้เวลาในการแสดง 1 นาที แสดงท่าทางประกอบเพลงเชิด

ในส่วนนำนั้นเป็นการปรากฏตัวของนักแสดง โดยเริ่มจากประตูด้านข้างเวทีออกมาสองข้าง แล้วปฏิบัติท่าทางต่าง ๆ ไปตามกระบวนท่าที่ได้กำหนดไว้ ซึ่งมีทั้งท่ารวดเร็วและรุกรำ เมื่อจบกระบวนท่าแล้วเริ่มต้นในส่วนที่สอง ซึ่งมีสองช่วง ช่วงแรกเพลงเป็นทำนองที่แสดงความขลังและศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้นท่ารำในขั้นตอนนี้จะอยู่ในทำนองเป็นส่วนใหญ่ มีการเปลี่ยนท่าทางน้อยครั้ง เมื่อเริ่มเข้าช่วงสองท่าทางจึงกระชั้นขึ้น ลักษณะของท่าระบำจึงมีความลุ่มาเสมอ ไม่เร่งเร็ว แต่ก็ยังคงแสดงให้เห็นถึงความมีพลังกำลังและความเข้มแข็งอยู่ตลอดเวลา ในส่วนจบเป็นการแสดงให้เห็นถึงการเดินทางได้เริ่มต้นขึ้น เพื่อจะไปสู่จุดหมายที่ต้องการ จึงเป็นการนำตัวนักแสดงเข้าสู่ในเวที แล้วดำเนินเนื้อเรื่องต่อไปได้

นายธนิศ อยู่โพธิ์ ได้อธิบายขั้นตอนการแสดงไว้ในหนังสือ 'โขน' หน้า ดังนี้

'ระบำวีรชัยเสนายักษ์ เริ่มต้นด้วยเพลงกราวใน เสนายักษ์ ออกมาตามท่าเดิม แล้วเปลี่ยนเป็นเพลงกระบองกัน เสนายักษ์ แต่ละคู่ก็ขึ้นลอย (คือ ข้างหนึ่งยื่นย่อรับ อีกข้างหนึ่งเหยียบเข้าและบ่าด้วยท่าทางต่าง ๆ) ให้เข้ากับจังหวะเพลง ต่อจากนั้นเป็พาทย์และตัวแสดงก็เปลี่ยนเป็นการเล่นตะโพนในจังหวะเพลงกราวใน พอตัวแม่ทัพออกจึงเปลี่ยนเป็นเพลงร่ำสามลา จบแล้วตัวแม่ทัพก็เล่นตะโพนอีกแบบหนึ่ง แล้วจึงกลับมาเป็นเพลงกราวใน และออกเพลงเชิด เดินทัพเข้าโรง ถ้าจะแยกออกแสดงเป็นชุดโดยไม่มีตัวแม่ทัพ พอเสนายักษ์เล่นตะโพนครั้งแรกก็ตัดไปเป็นเพลงกราวในและเพลงเชิดเลยทีเดียว'⁷

8. การจัดแถว

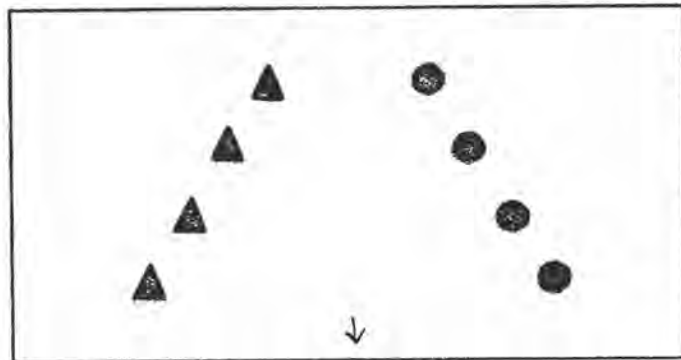
ลักษณะของแถวในการแสดงการออกกราวยักษนั้นก็คือ การจัดแถวไปตามแนวขวางของเวที (ด้วยยึดแบบปฏิบัติมาจากการแสดงโขนหน้าจอ) เมื่อนำระบำ

⁷ ธนิศ อยู่โพธิ์, โขน, หน้า 126.

วีรชัยเสนายักษ์ไปแสดงแทนการออกราวของเสนา การแปรแถวก็ทำได้ยาก และดูไม่เหมาะสมด้วย ดังนั้นจึงต้องลดรูปแบบของการแปรแถวให้พอเหมาะกับสภาพเวทีในขณะนั้น

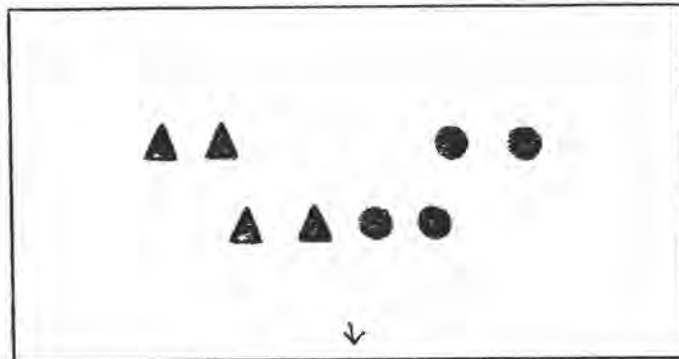
ส่วนในการแสดงวีรชัยเสนายักษ์ ที่ไม่ต้องสัมพันธ์กับการออกราวตรวจพลของตัวยักษ์อื่น ๆ สามารถแปรแถว แล้วเคลื่อนย้ายตำแหน่งต่าง ๆ ได้สะดวกกว่า ซึ่งพอรวบรวมลักษณะของการเปลี่ยนแปลงแถวของระบำชุดนี้ได้ดังนี้

1. แถวเดี่ยวรูปปากพนังในเพลงลูกพาทย์ ตอนนอกจากประตูฉาก ดังรูป

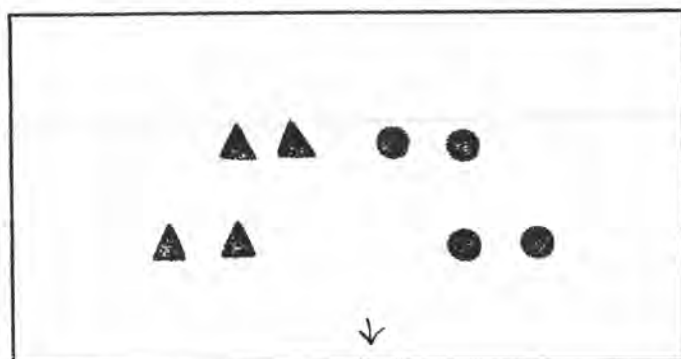
แสดงแถว (1) แถวเดี่ยวรูปปากพนัง

2. แถวขนานรูปปีกกา เป็นการเปลี่ยนแถวจากรูปปากพนัง โดยเคลื่อนที่เข้ามาคู่กันในแต่ข้าง แล้วปลายแถวแยกออก หัวแถวเข้าใกล้กัน

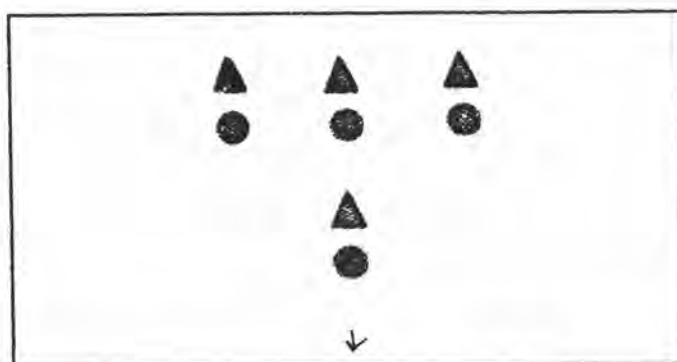
แสดงแถว (2) แถวขนานรูปปีกกา

3. แถวขนานรูปปากพนัง เป็นการเปลี่ยนแถวจากรูปปีกกา โดยหัวแถวเคลื่อนที่ลงไปด้านในเวที แถวที่อยู่รองจากหัวแถวแยกออกจากกัน

แสดงแถว (3) แถวขนานรูปปากพนัง

4. แถวซ้อนรูปปิรามิด จากแถวขนานรูปปากพนัง เคลื่อนที่เข้าหากันแถวซ้ายวิ่งเข้าตำแหน่งที่กำหนดไว้อยู่ด้านใน แถวขวาวิ่งเข้าซ้อนด้านหน้าในตำแหน่งเดียวกัน หันหน้าเข้าหากัน

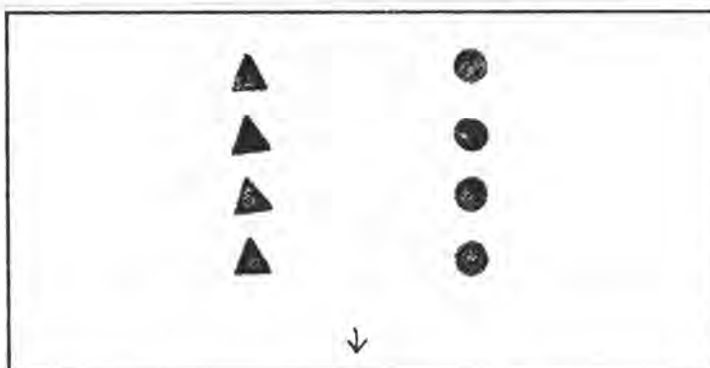
แสดงแถว (4) แถวซ้อนรูปปิรามิด

แถวซ้าย = ซ้ายมือของผู้ชม

แถวขวา = ขวามือของผู้ชม

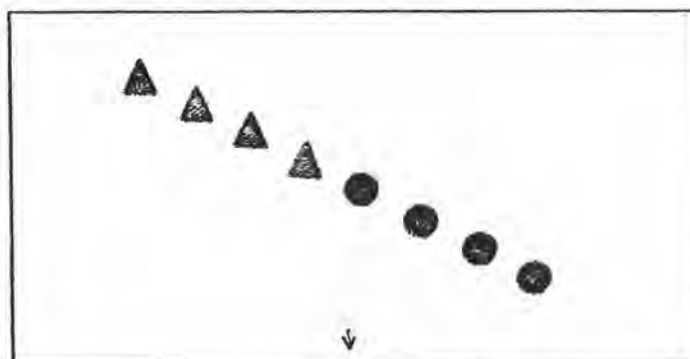
5. แถวตอนเรียงหนึ่ง จากแถวซ้อนรูปปิรามิด ผู้แสดงจะแยกออกเป็นสองข้าง ผู้ที่อยู่ด้านซ้ายเข้าแถวตอนทางซ้าย ผู้ที่อยู่ด้านขวาแยกออกมาแถวตอนด้านขวา

▲ = หันหน้าออกเวที
● = หันหน้าเข้าเวที

แสดงแถว (5) แถวตอนเรียงหนึ่ง

6. แถวเฉียงหน้ากระดานเรียงหนึ่ง จากแถวตอนเรียงหนึ่ง ผู้ที่อยู่แถวทางขวาเคลื่อนที่มายู่ด้านหัวแถว ผู้ที่อยู่แถวทางซ้ายจะเคลื่อนไปอยู่ปลายแถว ในลักษณะเฉียงทางขวาออกเวที

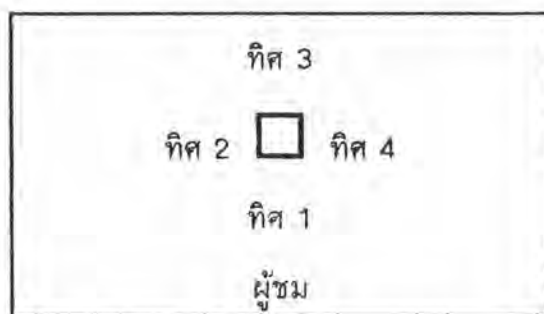
แสดงแถว (6) แถวหน้ากระดานเรียงหนึ่ง

การจัดรูปแถวในลักษณะต่าง ๆ นั้น มักจะใช้การ "เก็บ" (ขอยเท้าดี ๆ) ในการเคลื่อนที่จัดแถว ลักษณะการเปลี่ยนแถวจากแถวหนึ่งไปยังอีกรูปแบบหนึ่ง ก็เป็นไปตามทิศทางการเคลื่อนไหว ไม่ซับซ้อนและวุ่น

9. ทิศทางของการเคลื่อนไหว

การเคลื่อนไหวของผู้แสดงจะปรากฏอยู่ในทุกทิศทุกทาง ดังนั้นเพื่อความสะดวกในการศึกษา จึงได้กำหนดทิศทางต่าง ๆ ไว้ดังนี้

ทิศ 1	หมายถึง	ผู้แสดงหันเข้าหาผู้ชม (ออกหน้าเวที)
ทิศ 2	หมายถึง	ผู้แสดงหันไปทางซ้ายมือของผู้ชม
ทิศ 3	หมายถึง	ผู้แสดงหันหลังให้ผู้ชม (เข้าในเวที)
ทิศ 4	หมายถึง	ผู้แสดงหันไปทางขวามือของผู้ชม

แสดงการหันทิศทางต่าง ๆ ของผู้แสดง

นอกจากนี้ยังมี "คำเรียก" ที่แสดงความหมายเกี่ยวข้องกับทิศทางด้วย เช่น

หน้าอัด	หมายถึง	หันทิศใดทิศหนึ่งก็ตาม	ใบหน้าจะมองตรงไปทางทิศนั้น
หน้าเสี้ยว	หมายถึง	หันทิศใดทิศหนึ่งก็ตาม	แต่หน้าจะมองไปอีกทิศทางหนึ่ง (ซ้ายหรือขวา)
หมุน	หมายถึง	การให้เท้าหนึ่งเป็นหลัก	ยกเท้าอีกข้างหนึ่งหนีบรองแบะเข้า ไขว่แรงเหวี่ยงสามารถหมุนได้ 1 รอบ หรือครึ่งรอบ ไปตามทิศทางที่กำหนด

10. กระบวนท่าท่าของระบำวีรชัยเสนายักษ์

ในการศึกษากระบวนท่าทางของระบำวีรชัยเสนายักษ์นั้น เพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจในพื้นฐานเดียวกัน จึงขอเสนอวิธีการเขียน "วิธีปฏิบัติ" ท่าทางโยนยักษ์จากหนังสือคู่มือการสอนนาฏศิลป์โขน (ยักษ์) เล่ม 1 เรื่องการสอนนาฏศิลป์โขนระดับชั้นต้น ของหมวดวิชานาฏศิลป์ โขน วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร มาเป็นแนวในการเขียนคำอธิบายท่าทางของระบำชุดนี้ ซึ่งแบ่งได้เป็น 3 หมวด คือ

10.1 ความหมายของถ้อยคำ ในที่นี้คือถ้อยคำต่าง ๆ ที่ใช้ในการอธิบาย ซึ่งบางคำมีความหมายเฉพาะในทางนาฏยศิลป์ ไม่เข้าใจได้โดยทั่วไป จึงจำเป็นต้องมีคำอธิบายเพิ่มเติมไว้ ดังต่อไปนี้

- จังหวะดนตรี ได้แก่ จังหวะของเพลงที่ใช้ประกอบท่ารำ, ท่าเต้นนั้นอาจกำหนดได้จากจังหวะของเครื่องกำกับจังหวะหน้าทับของเพลง เช่น กลอง หรือกำหนดจากจังหวะสามัญของเพลง ในกรณีที่เพลงนั้นไม่ใช้กลองเป็นเครื่องกำกับจังหวะ เช่น เพลงร่ำ เป็นต้น อย่างไรก็ตามการปฏิบัติตามจังหวะดนตรีต้องสอดคล้องประสานกับท่วงทำนองหรือประโยคของเพลงด้วย

- เว้นจังหวะ (เว้น) ก่อนการปฏิบัติทำรำนั้นให้เว้นหนึ่งจังหวะใหญ่ เช่น การปฏิบัติตามท่าปกติของท่ายักษ์

- ตัดจังหวะ (ตัด) หมายถึง ให้ปฏิบัติทำรำนั่นต่อเนื่องได้โดยทันที

- ชื่อท่า ได้แก่ ลักษณะท่าทางที่มีชื่อเรียกโดยเฉพาะ เช่น ชื่อท่าทางต่าง ๆ ในตำราฟ้อนรำ (เทพพนม, สอดสร้อยมาลา) หรือชื่อท่าในแม่ท่าของยักษ์

- คำเรียก ได้แก่ ลักษณะท่าทางที่ใช้เรียกเฉพาะในการปฏิบัติท่ารำหรือท่าเต้น เช่น ขยับยกเท้าขวา ยืดยุบลงเหลี่ยม เตะเท้าไปข้างหน้า เป็นต้น

- นาฏยศัพท์ ได้แก่ ลักษณะการทำท่าทางที่เป็นแบบอย่างเฉพาะ ใช้สำหรับการแสดงนาฏยศิลป์โดยเฉพาะ เช่น ตะลิกตีก เงื่อ เหลี้ยว ซอยเท้า ดีใหญ่ เป็นต้น

- จังหวะกราวโน ได้แก่ จังหวะของกลองทัดที่ตีกำกับจังหวะเพลงกราวโน การปฏิบัติจะตีสี่ครั้ง (จังหวะย่อย) นับเป็นหนึ่งจังหวะ โดยกระชั้นจังหวะที่หนึ่งและที่สองเข้าด้วยกัน จะได้ยินเสียงเป็น ตุ่ม-ตุ้ม ตุ่ม ตุ่ม หรือ ต่อม-ต่อม ต่อม ต่อม

- จังหวะใหญ่ (เพลงเชิด และปฐม) สามารถกำหนดได้จากการตีไม้กลองที่ติดต่อเนื่องกันสี่ครั้ง แต่เนื่องจากเพลงทั้งสองมีการดำเนินไม้กลองเป็นจังหวะติดต่อกันไป การกำหนดจังหวะใหญ่จึงควรพิจารณาถึงการตีไม้กลองทั้งสี่จังหวะ ต้องสอดคล้องประสานกับท่วงทำนองหรือประโยคของเพลงเป็นสำคัญด้วย

- จังหวะร่ำคุกพาทย์ ได้แก่ ทำนองของเพลงคุกพาทย์ในช่วงที่มีทำนองกระชั้นชัดเจนกว่าในช่วงอื่น ๆ สังเกตได้จากเสียงกลองตะโพนและระนาดเอก ในเพลงนี้มีอยู่ 3 ช่วง การปฏิบัติทำทางจึงต้องสอดคล้องประสานกับท่วงทำนองเพลงช่วงนี้ด้วย

- จังหวะฉิ่ง ได้แก่ จังหวะของการตีฉิ่งที่กระทำในอัตราสม่ำเสมอ นายมนตรี ตราโมท ได้ให้คำอธิบายไว้ดังนี้

‘จังหวะฉิ่ง เป็นการแบ่งจังหวะด้วยเสียงที่ตีฉิ่ง เพื่อให้รู้จังหวะเบาและจังหวะหนัก โดยตีสลับกันเป็น ‘ฉิ่ง’ ที่หนึ่ง ‘ฉับ’ ที่หนึ่ง ฉิ่งเป็นจังหวะเบา และฉับเป็นจังหวะหนัก ซึ่งใช้ตีในจังหวะต่าง ๆ ตามแต่ลักษณะของเพลง⁸

ผู้วิจัยเห็นว่า การฟังจังหวะกลองในเพลงบางเพลง ซึ่งมีหลากหลายนั้นอาจทำให้เกิดความสับสนในการบันทึกทำทางได้ เช่น เพลงกระบองกัน เป็นต้น จึงใช้จังหวะฉิ่งมากำหนดจังหวะในการบันทึกแทน ซึ่งจังหวะฉิ่งนี้จะมีอัตราจังหวะที่สม่ำเสมอตลอดเพลง

- จังหวะกลอง ได้แก่ จังหวะของกลองทัดที่ตีกำกับจังหวะ เช่น เพลงตุงตุง เพลงแขกโหม่งชั้นเดียว ซึ่งมีจังหวะย่อยเช่นเดียวกับจังหวะกราวใน การปฏิบัติจะตีสี่ครั้ง นับเป็นหนึ่งจังหวะ และมีอีกลักษณะหนึ่งคือ ตีกำกับจังหวะโดยไม่มีจังหวะย่อย เช่น เพลงรุกรัน เป็นต้น

- แถวใน ได้แก่ แถวหน้ากระดานที่อยู่ด้านในเวที

- แถวนอก ได้แก่ แถวหน้ากระดานที่อยู่ด้านนอกเวที ใกล้ผู้ชม

10.2 ความหมายของสัญลักษณ์ที่ใช้ ในที่นี้ได้แก่สัญลักษณ์ที่ใช้ในการอธิบายทำทางของระบำชุดนี้ ได้แก่

- = ผู้แสดงที่อยู่ทางซ้าย (ซ้ายมือผู้ชม)
- = ผู้แสดงที่อยู่ทางขวา (ขวามือผู้ชม)
- ซ. = ซ้าย (ซ้ายมือผู้แสดง)
- ข. = ขวา (ขวามือผู้แสดง)
- ซ.-ข. = ซ้ายมาขวา
- ข.-ซ. = ขวามาซ้าย
- 1, 2, 3 = การปฏิบัติที่มี 3 จังหวะเท่า ๆ กัน เช่น (ข, ซ, ข)
- 1-2, 3 = ให้กระชั้นจังหวะที่ 1 และจังหวะที่ 2 เข้าด้วยกัน ส่วนจังหวะที่ 3 ดำเนินตามปกติ เช่น (ข-ซ, ข)

⁸ สัมภาษณ์ นายศิลป์ ตราโมท, หัวหน้าฝ่ายดุริยางค์ไทย กองการสังคีตกรมศิลปากร, 23 ธันวาคม 2537

ตารางแสดงกระบวนการบำบัดวีรชัยเสนายักษ์

ลำดับ ที่	ชื่อท่า, คำเรียก หรือนาฏยศัพท์	วิธีปฏิบัติ	หมายเหตุ
1	เก็บ-ตั้งมือแหวก	เก็บออกจากประตูฉากทั้งสองข้าง มือทั้งสองตั้งวงหน้า ปฏิบัติในหน้าเสี้ยว ช. เคลื่อนที่ไปแนวด้านข้างลำตัว จัดแถว (1)	- เพลงคูกุพาทย์ - ทิต 2, แถว 1 จังหวะดนตรีวัน
2	ขึ้น-แหวกมือ (2 มือ)	ปฏิบัติขึ้นทางซ้าย (ขวา-ซ้าย, ขวา) ปาดมือทั้งสองลงมาด้านข้างลำตัว เขี่ยคตัง	จังหวะดนตรีติด
3	เหลียวหน้าตรง	สลัดโบหน้าเหลียวมาหน้าตรง	จังหวะดนตรีติด
4	เหลียวกลับ	สลัดโบหน้าเหลียวกลับทางซ้ายตั้งเดิม	จังหวะดนตรีติด
5	ขยับยกเท้าขวา	ขยับยกเท้าซ้าย วางชิดสันเท้าขวา หมุนตัวทางขวามาทิต 4 ยกเท้าขวาขึ้น หนีบนอง แบเข้า มือซ้ายถืออาวุธตั้งวงล่าง มือขวาตั้งมือในระดับวงบนก่อนมาด้านหน้า	ทิต 4 จังหวะดนตรีติด
6	ยัด - กระทบลงเหลียม ตั้งมือแหวก (มือขวา)	ยัดเข้าซ้ายสุดเข้า กระทบวางเท้าขวาลงเหลียม หน้านักอยู่ที่เข้าขวา	จังหวะดนตรีวัน

วงหน้า คือ การตั้งแขนออกมาด้านข้าง เเฉียงมาทางด้านหน้าเล็กน้อย งอข้อศอกหักข้อมือ ตั้งปลายนิ้วมืออยู่ระดับตา ตามองปลายนิ้วมือ ในกรณีที่ถืออาวุธ ให้ตั้งปลายอาวุธเฉียงขึ้น นิ้วหัวแม่มือกดทับอาวุธสูงระดับตา

หน้าเสี้ยว หมายถึง การหันโบหน้าไปคนละทางกับลำตัว

ลำดับ ที่	ชื่อท่า, คำเรียก หรือนาฏยศัพท์	วิธีปฏิบัติ	หมายเหตุ
7	ขึ้น-แหวกมือ	ปฏิบัติขึ้นทางขวา (ซ้าย- ขวา, ซ้าย) ปาดมือซ้ายลงมา ด้านข้างลำตัว เขยียดตั้ง	จังหวะดนตรีเว้น
8	เหลียวหน้าตรง	สลัดโบหน้าเหลียวมาหน้า ตรง	จังหวะดนตรีติด
9	เหลียวกลับ	สลัดโบหน้าเหลียวกลับทาง ขวาดังเดิม	จังหวะดนตรีติด
10	ย่อเท้า-เก็บ	ปฏิบัติลักษณะเดียวกับเดิน แต่ไม่มีเสียงของเท้าที่วางบน พื้น ทำ 4 ครั้งแล้วเก็บ	จังหวะดนตรีติด
11	ขยับเท้า-เก็บ หมุนตัว ทางขวา	ขยับเท้าซ้าย วางซิดสันเท้า ขวา ประเท้าขวาเก็บจัดแถว หมุนตัวทางขวามาทิศ 2 มือ ขวาจับอาวุธ ตั้งมือแล้วม้วน เข้าหาตัว พร้อมกับมือซ้ายจับ หงาย แล้วม้วนออกตั้งมือ (มือ ทั้งสองอยู่ระดับวงหน้า)	ทิศ 2, แถว (2) จังหวะดนตรีติด
12	ขยับยกเท้าซ้าย	ขยับเท้าขวา วางซิดสันเท้า ซ้าย ยกเท้าซ้ายขึ้นหนีบนอง แบะเข้า	จังหวะดนตรีติด
13	ยียด-กระทบ ลงท่า 'แม่ ท่ายักษ์ที่ห้า'	ยียดเข้าขวาสุดเข้า กระทบ วางเท้าขวาลงเหลื่อม น้ำหนัก อยู่ที่เข้าขวา ม้วนมือขวา เขยียดแขนตรงไปทางด้านข้าง ลำแขนเสมอไหล่ ตั้งปลาย อาวุธขึ้น มือซ้ายพลิกมือขึ้นไป	จังหวะดนตรีเว้น

เก็บ = การขอยเท้าที่ ๆ โดยใช้จุมุกเท้าแตะพื้น และเปิดสันเท้าขึ้น

ลำดับ ที่	ชื่อท่า, คำเรียก หรือนาฏยศัพท์	วิธีปฏิบัติ	หมายเหตุ
14	โย้ตัวเก้าครั้ง	<p>เป็นลักษณะหงายมือ งอข้อศอกสูงระดับแง่ศีรษะ โบกหน้าหันทางซ้าย</p> <p>ปฏิบัติโย้ตัวเก้าครั้ง โดยปฏิบัติตามขั้นตอนดังนี้</p> <p>จังหวะที่ 1 กระจกกล้าตัว ถ่ายน้ำหนักมาทางเข้าขวา เปิด (ยก) สันเท้าขวาขึ้น และกระทบสันเท้ากับพื้น พร้อมกับยกสันเท้าซ้ายขึ้นลักษณะเดียวกัน โบกหน้าก้มลงเล็กน้อย</p> <p>จังหวะที่ 2 กระจกกล้าตัว ถ่ายน้ำหนักมาทางเข้าซ้าย กระทบสันเท้าซ้าย และยกสันเท้าขวาขึ้น โบกหน้าเงย เปิดปลายคาง</p> <p>จังหวะที่ 3 กระจกตัวมาทางขวา ทำลักษณะเดียวกับจังหวะแรก กระทบสันเท้าขวา และยกสันเท้าซ้ายขึ้น แต่ให้สลัดโหน่งมาเป็นหน้าตรง</p> <p>จังหวะที่ 4 กระจกกล้าตัวมาทางซ้าย กระทบสันเท้าซ้าย และยกสันเท้าขวาขึ้น สลัดโหน่งหันทางซ้าย</p> <p>จังหวะที่ 5 กระจกตัวโย้มาทางขวา กระทบสันเท้าขวา และยกสันเท้าซ้ายขึ้น ก้มหน้าลงเล็กน้อย</p>	จังหวะดนตรีปฏิบัติตามจังหวะรัวคูกุพาทย์

ลำดับ ที่	ชื่อท่า, คำเรียก หรือนาฏยศัพท์	วิธีปฏิบัติ	หมายเหตุ
		<p>จังหวะที่ 6 กระชากตัวมาทางซ้าย กระทบส้นเท้าซ้าย และยกส้นเท้าขวาขึ้น ไบหน้า เเงยเปิดปลายคาง</p> <p>จังหวะที่ 7 กระชากตัวมาทางขวา กระทบส้นเท้าขวา และยกส้นเท้าซ้ายขึ้น สลัดไบหน้ามาเป็นหน้าตรง</p> <p>จังหวะที่ 8 กระชากตัวมาทางซ้าย กระทบส้นเท้าซ้าย และยกส้นเท้าขวาขึ้น สลัดไบหน้ากลับมาทางซ้าย</p> <p>จังหวะที่ 9 กระชากตัวมาทางขวา กระทบส้นเท้าขวา และยกส้นเท้าซ้ายขึ้น</p>	
15	ขยับเท้า-เก็บ	ขยับเท้าซ้าย วางซิดส้นเท้าขวา ยกเท้าขวาวางเก็บ	จังหวะดนตรีติด
16	ขึ้นทางซ้าย	ปฏิบัติท่าขึ้นทางซ้าย (ขวา-ซ้าย, ขวา)	จังหวะดนตรีเว้น
17	ยัด-ยุบ เก็บ มือท่าท่า "ผาลาสน์"	ยัดเข้าซ้ายขึ้นสุดเข้า แล้วยุบลงเหลี่ยม ยกเท้าขวาวางเก็บ จัดแถว หมุนตัวทางขวา มาทิศ 1 มือขวาลดลงมาตั้งวงล่าง มือซ้ายลดลงมาระดับสะเอว ลักษณะหงายมือ งอข้อศอก	ทิศ 1, แถว (3) จังหวะดนตรีติด
18	ขยับยกเท้าขวา	ขยับเท้าซ้าย วางซิดส้นเท้าขวา ยกเท้าขวาขึ้นหนีบน่อง	จังหวะดนตรีติด

ลำดับ ที่	ชื่อท่า, คำเรียก หรือนาฏยศัพท์	วิธีปฏิบัติ	หมายเหตุ
19	ยียด-กระทบลงเหลี่ยม	ยียดเข้าซ้ายสุดเข้า กระทบ วางเท้าลงเหลี่ยม น้ำหนักอยู่ เข้าขวา	จังหวัดนครีวัน
20	โย้ตัวเก้าครั้ง	ปฏิบัติโย้ตัวเก้าครั้ง	จังหวัดนครีปฏิบัติ ตามจังหวัดร่วคูกพาทย์ ที่ 2
21	ขึ้นทางซ้าย มือออกท่า 'แม่ท่ายักษ์ที่สอง'	ปฏิบัติท่าขึ้นทางซ้าย (ขวา-ซ้าย, ขวา) สอดมือขวา ขึ้น ลักษณะหงายมือ (มือคืบ อาวุธ) งอข้อศอกสูงระดับแ่ง ศีรษะ ลดมือซ้ายลงมาตั้งวาง ล่าง หน้ามองทางซ้าย	จังหวัดนครีวัน
22	เหลียวมาหน้าตรง	สลัดโบหน้าเหลียวมาหน้า ตรง	จังหวัดนครีติด
23	เหลียวกลับ	สลัดโบหน้าเหลียวกลับมา ทางซ้ายดั้งเดิม	จังหวัดนครีติด
24	ยียด-ยุบ	ยียดเข้าซ้ายขึ้นสุดเข้า แล้ว ยุบตัวลงเหลี่ยม น้ำหนักกึ่ง กลางเข้าทั้งสอง มือลดลงมา ลงวาง	จังหวัดนครีวัน
25	ทอนเท้า เงื่อ	ปฏิบัติทอนเท้า พร้อมกับ เลื่อนมือขวาขึ้นอยู่ระดับซ้าย	จังหวัดนครีวัน

มือคืบอาวุธ ได้แก่ ลักษณะการจับอาวุธ (กระบอง โดยใช้นิ้วชี้และนิ้วกลาง
คืบส่วนต่อระหว่างตัวกระบองและด้าม นิ้วหัวแม่มือคืบค้ำคืบ ส่วนปลายด้ามกระบอง แล้วงอนิ้ว
ทั้งหมดไล่เรียงกันให้ได้สัดส่วน

ลำดับ ที่	ชื่อท่า, คำเรียก หรือนาฏยศัพท์	วิธีปฏิบัติ	หมายเหตุ
26	ตะลิกตีก ตั้งมือแขนตั้ง	พก หักข้อมือเข้าหาลำตัว สายตามองที่ข้อมือ แล้วยก แขนขึ้นไปด้านข้างลำตัว ระดับแขนเสมอไหล่ หงายท้อง แขนขึ้น หักข้อมือเข้า เเฉียง ปลายอวูฐไปด้านหลัง 45 องศา (หมุนทางขวามาทิศ 2) ปฏิบัติท่าตะลิกตีก พร้อม มือทั้งสองจีบคว่ำระดับอก เดินมือขึ้นแล้วหงายจีบออก ด้านข้างลำตัว คลายจีบพลิก แขนดี.มือ แขนเหยียดตั้ง ลำ แขนเสมอไหล่	จังหวัดนครศรีธรรมราช
27	ยัด-ยุบ กดแขนลง	ยัดเข้าทั้งสองข้างขึ้นสุดเข้า แล้วยุบตัวลงเหลี่ยม มือทั้ง สองกดลงด้านข้างลำตัว กด ไหล่ซ้าย สลัดโบหน้ามาทาง ขวา	จังหวัดนครศรีธรรมราช
28	ขยับยกเท้าขวา หมุนตัว ทางขวา มือตั้งวงล่าง	ขยับเท้าซ้าย วางขิดสัน เท้าขวา ยกเท้าขวาขึ้นหนีบ น่อง หมุนตัวไปทางขวามาทิศ 1 มือลดลงทำวงล่าง	ทิศ 1 จังหวัดนครศรีธรรมราช
29	ยัด-กระทบ ลงเสี้ยว มือ ออกท่า "แม่ทำยักษ์ที่ สอง"	ยัดเข้าซ้ายสุดเข้า กระทบ วางเท้าขวาลงเสี้ยว พร้อม สอดมือขวาขึ้นเป็นท่า "แม่ทำ ยักษ์ที่สอง"	จังหวัดนครศรีธรรมราช

ลงท่าเสี้ยว (ลงเสี้ยว) = การวางเท้าขวาลงเหลี่ยม ตั้งขาซ้ายและตั้งปลายเท้าซ้าย
ขึ้น (ไม่ขยับสันเท้า)

ลำดับ ที่	ชื่อท่า, คำเรียก หรือนาฏยศัพท์	วิธีปฏิบัติ	หมายเหตุ
30	ขึ้นทางซ้าย	ปฏิบัติขึ้นทางซ้าย (ขวา- ซ้าย, ขวา)	จังหวัดนครสวรรค์
31	เหลียวหน้าตรง	สลัดใบหน้าเหลียวมาหน้า ตรง	จังหวัดนครสวรรค์
32	เหลียวกลับ	สลัดใบหน้าเหลียวกลับมา ทางซ้ายดั้งเดิม	จังหวัดนครสวรรค์
33	ยัด-ยุบ ลงวง	ยัดเข้าซ้ายขึ้นสุดเข้า แล้ว ยุบตัวลงเหลียม น้ำหนักกึ่ง กลางเข้าทั้งสอง มือลงวง	จังหวัดนครสวรรค์
34	ขึ้นทางขวา มือซ้าย หงายมือสูง	ปฏิบัติขึ้นทางขวา (ซ้าย- ขวา, ซ้าย) พร้อมกับสอดมือ จับซ้ายขึ้นเป็นลักษณะหงาย มือ งอข้อศอกสูงระดับแฉ่ง ศีรษะ	จังหวัดนครสวรรค์
35	เหลียวหน้าตรง	สลัดใบหน้าเหลียวมาหน้า ตรง	จังหวัดนครสวรรค์
36	เหลียวกลับ	สลัดใบหน้าเหลียวกลับมา ทางขวาดั้งเดิม	จังหวัดนครสวรรค์
38	ยัด-ยุบ เก็บ	ยัดเข้าซ้ายสุดเข้า แล้วยุบ ตัววางเท้าขวาลงเก็บ หมุนตัว ทางขวามาทิศ 2	จังหวัดนครสวรรค์
39	ขึ้น-หมุนตัวทางขวา มือ ท่าท่า "ป้องกัน"	ปฏิบัติขึ้นทางซ้าย (ขวา- ซ้าย, ขวา) มือขวาพลิก ลักษณะหงายมือ งอข้อศอก อยู่ระดับสะเอว มือซ้ายเดินมือ ขึ้นท่าจับคว่ำระดับแฉ่งศีรษะ (ในจังหวัดที่ทอดเท้าขวา ลง ให้ลดมือลงวงตาม)	ทิศ 2 จังหวัดนครสวรรค์

ลำดับ ที่	ชื่อท่า, คำเรียก หรือนาฏยศัพท์	วิธีปฏิบัติ	หมายเหตุ
40	ขยับยกเท้าขวา	ขยับเท้าซ้าย วางชิดสัน เท้าขวา ยกเท้าขวาขึ้นหนีบ น่อง แบนะเข้า	- เพลงกระบองกัน - จังหวัดนครศรีธรรม และหนึ่งจังหวัด
41	ยัด-กระทบ ลงเหลี่ยม ตั้งมือพนม	ยัดเข้าซ้ายสุดเข้า กระทบ วางเท้าขวาลงเหลี่ยม น้ำหนัก อยู่ที่เข้าขวา มือทั้งสองยกขึ้น มาพนมมืออยู่ระดับอก ลักษณะตีสาวุธ	จังหวัดนครศรีธรรม และหนึ่งจังหวัด
42	ใช้ตัวสองครั้ง	ใช้ตัวถ่ายน้ำหนักมาทาง ซ้าย กดเอวและกดไหล่ขวา แล้วโย้ตัวถ่ายน้ำหนักคืนทาง ขวา กดเอวและกดไหล่ซ้าย	จังหวัดนครศรีธรรม และสี่จังหวัด
43	ขยับยกเท้าซ้าย	ขยับเท้าขวา วางชิดสัน เท้าซ้าย ยกเท้าขวาขึ้นหนีบ น่อง แบนะเข้า	จังหวัดนครศรีธรรม และหนึ่งจังหวัด
44	ยัด-กระทบ ลงเหลี่ยม	ยัดเข้าขวาสุดเข้า กระทบ วางเท้าซ้ายลงเหลี่ยม น้ำหนัก ตัวอยู่ที่เข้าซ้าย	จังหวัดนครศรีธรรม และหนึ่งจังหวัด
45	ใช้ตัวสองครั้ง	ปฏิบัติใช้ตัวสองครั้ง (ขวา-ซ้าย)	จังหวัดนครศรีธรรม และสี่จังหวัด
46	ขยับเท้า-เก็บ มือตั้งวง ล่าง	ขยับเท้าซ้าย วางชิดสัน เท้าขวา ยกเท้าขวาวางเก็บ จัดแถว ลดมือลงมาตั้งวงล่าง จัดแถว (4)	จังหวัดนครศรีธรรม และสี่จังหวัด

มือพนม = ประกบมือทั้งสองโดยให้นิ้วเรียงชิดติดกัน (ยกเว้นนิ้วหัวแม่มือ)
คั่นปลายนิ้วออก นิ้วหัวแม่มือจะตีสกระบองไว้ตามแนวนอน ปลายกระบองจะชี้ไปทางขวามือ
ผู้ปฏิบัติ

ลำดับ ที่	ชื่อท่า, คำเรียก หรือนาฏยศัพท์	วิธีปฏิบัติ	หมายเหตุ
47	'ขึ้นลอย 1'	○ = ขยับเท้าวางเหลี่ยม ยกมือขวาตั้งวงบน มือซ้าย อ้อมจับสะเอวด้านหน้า □ = ขยับยกเท้าขวา โดยวางเท้าซ้ายขึ้นเป็นหลัก อยู่บนโคนขาซ้าย ยกมือ ขวาตั้งวงบน มือซ้ายเลื่อนมา จับปลายอาวุธ ตั้งแขน	จังหวะดนตรีติด และแปดจังหวะฉิ่ง
48	ลงลอย	ลงจากท่า 'ขึ้นลอย 1'	จังหวะดนตรีติด และหนึ่งจังหวะฉิ่ง
49	ขยับยกเท้าซ้าย	ขยับเท้าขวา วางชิดสัน เท้าซ้าย ยกเท้าซ้ายขึ้น หนีบ น่อง แปะเข้า	จังหวะดนตรีติด และหนึ่งจังหวะฉิ่ง
51	ยัด-ยุบ	ยัดเข้าทั้งสองข้างขึ้นสุด เข้า แล้วยุบตัวลงเหลี่ยม	จังหวะดนตรีติด และหนึ่งจังหวะฉิ่ง
52	ขยับเท้า-เก็บ หมุนรอบ ลงเหลี่ยม	ขยับเท้าซ้าย วางชิดสัน เท้าขวา ยกเท้าขวาวางเก็บ หมุนควงกันทวนเข็มนาฬิกา 1 รอบ แล้วแยกจากคู่จัดแถว (5)	จังหวะดนตรีติด และสองจังหวะฉิ่ง
54	ขยับยกเท้าขวา มือตั้งวง	ขยับเท้าซ้าย วางชิดสัน เท้าขวา ยกเท้าขวาขึ้นหนีบ น่อง แปะเข้า มือลดลงมาตั้งวง	จังหวะดนตรีติด และหนึ่งจังหวะฉิ่ง
55	ยัด-กระทบ เงื่อ	ปฏิบัติยัด-กระทบ เงื่อ	จังหวะดนตรีติด และหนึ่งจังหวะฉิ่ง
56	เลาะ เลาะ'	ปฏิบัติเลาะ เลาะ	- เพลงกราวใน -

'เลาะ เลาะ' = ปฏิบัติเช่นเดียวกับตะลึงตึก แต่ไม่มีเสียง

ลำดับ ที่	ชื่อท่า, คำเรียก หรือนาฏยศัพท์	วิธีปฏิบัติ	หมายเหตุ
57	เต้นสวนแถว	ปฏิบัติเต้นสวนแถวไป-กลับ โดยหันเข้าหากัน เมื่อถึงที่เดิมหมุนตัวทางซ้าย มาหน้าเดียวกัน (ทิส 1)	จังหวัดนครสวรรค์ ปฏิบัติตามจังหวัด ตะโพน จังหวัดนครสวรรค์ ปฏิบัติตามจังหวัด ตะโพน 2 ครั้ง แล้ว ปฏิบัติตามจังหวัดย้อย
58	เก็บออกมือ (เงี้ยว)	เท้าซ้ายเป็นหลัก ยกเท้าขวาหมุนตัวทางซ้ายมาทิส 4 หน้าเสี้ยวทางขวา มือเงี้ยวแล้ววางเท้าเก็บ	จังหวัดนครสวรรค์ และสองจังหวัดกราวใน
59	ขยับยกเท้าขวา	ขณะเก็บ ขยับเท้าซ้ายยกเท้าขวาขึ้นหนีบนอง แปะเข้า	จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดกราว ใน
60	ยัด-กระทบ ลงวง	ยัดเข้าซ้ายขึ้นสุดเข้ากระทบ วางเท้าขวาลงเหลี่ยมหน้าหนักอยู่ที่เข้าขวา พร้อมกับชักมือขวาลงมาทำวงล่าง	จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดกราว ใน
61	ขึ้นทางขวา	ปฏิบัติขึ้นทางขวา (ซ้าย-ขวา, ซ้าย)	จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดกราว ใน
62	เหลียวหน้าตรง	สลัดหน้า เหลียวมาหน้าตรง	จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดกราว ใน
63	เหลียวกลับ	สลัดหน้าเหลียวกลับดั้งเดิม	จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดกราว ใน
64	ทอนเท้าเงี้ยว	ปฏิบัติทอนเท้าเงี้ยว หมุนมาทิส 2	จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดกราว

ลำดับ ที่	ชื่อท่า, คำเรียก หรือนาฏยศัพท์	วิธีปฏิบัติ	หมายเหตุ
65	กระทืบกลับ	ปฏิบัติกระทืบกลับ	ใน จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดจันทบุรี
66	โย้หมุนตัว-เก็บ	โย้ตัวถ่วงน้ำหนักมาทาง ซ้าย ใช้เท้าขวาเป็นหลัก ยก เท้าซ้ายขึ้นหนีบร่อง แเบะเข้า หมุนตัวทางขวามาทิศ 1 วาง เท้าซ้ายแล้วเก็บ จัดแถว (6)	ใน จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดจันทบุรี
67	ขยับยกเท้าขวา	ขณะเก็บ ขยับเท้าซ้าย ยกเท้าขวาขึ้น หนีบร่อง แเบะ เข้า	ใน จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดจันทบุรี
68	ยัด-กระทบ ลงวง	ยัดเข้าซ้ายสุดเข้า กระทบ วางเท้าขวาลงเหลี่ยม ให้ น้ำหนักอยู่ที่เข้าขวา ชักมือทั้ง สองลงมาทำวงล่าง	ใน จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดจันทบุรี
69	เหลียวหน้าตรง	สลัดหน้า เหลียวมาหน้า ตรง	ใน จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดจันทบุรี
70	เหลียวกลับ	สลัดหน้าเหลียวกลับตั้ง เดิม	ใน จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดจันทบุรี
71	ตะลึงตึก	ปฏิบัติตะลึงตึก	ใน จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดจันทบุรี
72	ยัด-กระทบ ลงเหลี่ยม	ยัดเข้าขวาสุดเข้า กระทบ วางเท้าซ้ายลงเหลี่ยม น้ำหนัก อยู่ที่เข้าซ้าย	ใน จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดจันทบุรี

ลำดับ ที่	ชื่อท่า, คำเรียก หรือนาฏยศัพท์	วิธีปฏิบัติ	หมายเหตุ
73	เหลียวหน้าตรง	สลัดหน้าเหลียวมาหน้า ตรง	จังหวัดนครศรีธรรม และหนึ่งจังหวัดกรว ใน
74	เหลียวกลับ	สลัดหน้าเหลียวกลับมาคัง เดิม	จังหวัดนครศรีธรรม และหนึ่งจังหวัดกรว ใน
75	ทอนเท้า	ปฏิบัติทอนเท้า (ซ้าย- ขวา)	จังหวัดนครศรีธรรม และหนึ่งจังหวัดกรว ใน
76	กระทืบพันหางมือ	แบ่งวิธีการปฏิบัติออก เป็น 3 ชั้น ดังนี้ 1. ยกเท้าขวากระทืบใกล้ ส้นเท้าซ้าย เอียงไปด้านหน้า เล็กน้อย ส้นเท้าได้แนวตรงกัน 2. ยกเท้าซ้ายกระทืบใกล้ ส้นเท้าขวา ลักษณะเดียวกัน มือซ้ายส่งจีบแขนตั้งไปข้าง หลัง 3. ใช้เท้าซ้ายเป็นหลัก เตะเท้าขวา หางยส้นเท้าด้าน ในชั้น ชักมือขวาลงตั้งวงที่ หน้าขาขวา มือซ้ายจีบสอดขึ้น เป็นลักษณะหางมือ งอข้อ ศอกสูงระดับศีรษะ	จังหวัดนครศรีวัน และหนึ่งจังหวัดกรว ใน วิธีปฏิบัติ ในชั้นที่ 1 และชั้นที่ 2 จะ กระทำในจังหวัด กระชั้นเข้ากัน
77	หมุนตัวทางขวา ปาดเข้า บากท่า	ชักเท้าขวาหนีบนอง หมุน ตัวทางขวามาทิศ 2 ไบหน้า	จังหวัดนครศรีวัน และหนึ่งจังหวัดกรว

ปาดเข้า = เคลื่อนมือถืออาวุธวนอ้อมเข้าขวา

ลำดับ ที่	ชื่อท่า, คำเรียก หรือนาฏยศัพท์	วิธีปฏิบัติ	หมายเหตุ
78	ยียด-กระทบ ลงท่าเชิด	หันตามมามาด้วย มือขวาปาดเข้า วางเท้าขวาชิดสันเท้าซ้าย แล้วยกเท้าซ้ายขึ้น จังหวะ เดียวกัน พลิกมือซ้ายขึ้นตั้งวง สูง มือขวาหงายท้องแขน ตั้ง ข้อศอกอยู่ในลักษณะคืบอาวุธ ใบหน้าสลัดกลับทางซ้าย (ท่า บาก) พลิกมือซ้ายที่ตั้งวงบน หงายท้องแขน แล้วจับหักข้อ มือเข้าหาลำตัว ยียดเข้าขวาขึ้น สุดเข้า กระทบ วางเท้าซ้ายลง เฉียงมน้ำหนักอยู่ทางเข้าซ้าย จังหวะเดียวกัน โบกมือซ้าย ออกไปด้านข้างตั้งมือ ตั้งข้อ ศอกระดับแขนเสมอไหล่ ส่วน มือขวายกขึ้นลักษณะคืบอาวุธ หงายมือ งอข้อศอกสูงระดับแก้ม ศีรษะ สายตามองปลายมือ ซ้าย	ใน - เพลงเชิด - จังหวะดนตรีเร็ว และสองจังหวะใหญ่
79	โย้ตัวแก้ครั่ง	ปฏิบัติทำโย้ตัวแก้ครั่ง	จ ั ง ห ว ะ ด น ต ร ี ปฏิบัติตามจังหวะไม้ กลอง
80	เก็บ	ยกเท้าขวาวาง ปฏิบัติเก็บ	จ ั ง ห ว ะ ด น ต ร ี ต ิด และสองจังหวะใหญ่
81	ขึ้นทางซ้าย	ปฏิบัติขึ้นทางซ้ายต่อจาก ท่าเก็บ (ซ้าย-ขวา, ซ้าย)	จ ั ง ห ว ะ ด น ต ร ี ต ิด และหนึ่งจังหวะใหญ่
82	เหลียวหน้าตรง	สลัดใบหน้าเหลียวมาหน้า ตรง	จ ั ง ห ว ะ ด น ต ร ี ต ิด และหนึ่งจังหวะใหญ่

ลำดับ ที่	ชื่อท่า, คำเรียก หรือนาฏยศัพท์	วิธีปฏิบัติ	หมายเหตุ
83	เหลียวกลับ	สลัดใบหน้าเหลียวกลับมา ทางซ้ายดั้งเดิม	จังหวัดนครราชสีมา และหนึ่งจังหวัดใหญ่
84	ยัด-ยุบ ลงวง	ยัดเข้าซ้ายขึ้นสุดเข้า แล้ว ยุบตัวลงย่อเหลี่ยม พร้อมกับ ชักมือทั้งสอง ทำวงล่าง	จังหวัดนครราชสีมา และสองจังหวัดใหญ่
85	ทอนเท้าเงื่อ	ปฏิบัติท่าทอนเท้าเงื่อ (ซ้าย-ขวา)	จังหวัดนครราชสีมา และหนึ่งจังหวัดใหญ่
86	กระทืบกลับ	ปฏิบัติท่ากระทืบกลับ	จังหวัดนครราชสีมา และหนึ่งจังหวัดใหญ่
87	หมุนตัว เดินท่าเสื่อลาก หาง	เมื่อกระทืบกลับแล้ว โย้ ตัวถ่ายน้ำหนักมาที่เข้าซ้าย แล้วกระชากตัวกลับ ไขเท้า ขวาเป็นหลัก ยกเท้าซ้ายแบะ เข้า หมุนตัวทางขวาครึ่งรอบ วางเท้าซ้าย ยกเท้าขวาขึ้น แบะเข้า หมุนตัวต่ออีกครึ่ง รอบ จึงวางเท้าขวา ยกเท้า ซ้ายขึ้นหนีบน่อง แบะเข้า พร้อมกับสอดมือขวาที่ถือ อาวุธ เขี่ยคางขนตั้งข้อศอก หักข้อมือหงายขึ้น ส่งมือไป ด้านหลัง มือซ้ายทำวงล่าง ใบ หน้าหันทางซ้าย	จังหวัดนครราชสีมา และสองจังหวัดใหญ่
88	เดินออกมือ	เดินตามจังหวะ คือ เดิน ด้วยลักษณะกระชากเข้า ยก ขาขึ้นหนีบน่อง แบะเข้า เข้า ยกสูงได้ระดับฉากกับลำตัว ลงเท้ากับพื้นให้ไข้ปลายเท้าลง	ปฏิบัติตามจังหวะ ไม้กลอง

ลำดับ ที่	ชื่อท่า, คำเรียก หรือนาฏยศัพท์	วิธีปฏิบัติ	หมายเหตุ
		<p>ที่พื้นก่อนสั่นเท้า ทำให้ไม่เกิดเสียงดังขณะเต้น</p> <p>เต้นมาระยะหนึ่ง หมุนตัวมาทางซ้าย เป็นลักษณะหน้าเสี้ยวด้านซ้าย ในขณะที่ใบหน้ายังคงหันไปทิศทางเดิม ออกมือขวาเงื้ออาวุธ แขนตั้งเสมอไหล่ หักข้อมือเข้าหาลำตัว สายตามองไปเบื้องหน้า</p> <p>เมื่อเต้นกลับมาหน้าเสี้ยวทางขวา ชักมือขวา เดินมือลงมาทำวงล่าง (ลักษณะการเต้นเป็นแบบเดินหน้าและถอยหลังจนเข้าเวที)</p>	

การใช้ท่าร่าต่าง ๆ ในระบำวีรชัยเสนายักษ์

ในระบำวีรชัยเสนายักษ์ จะใช้ท่าทางตามแบบนาฏยศิลป์โขน (ยักษ์) ซึ่งพอจะแยกออกเป็นลักษณะต่าง ๆ ได้ดังนี้

1. ลักษณะที่เป็นชื่อท่าเฉพาะ (ดูภาคผนวก ข)

ตารางแสดงการใช้ท่าร่าในลักษณะที่เป็นชื่อท่า

เพลง	ชื่อท่า	จำนวนครั้งที่ปฏิบัติ
คุกพาทย์	ทอนเท้าเงื่อ	1
	พาลาสัน	2
	แม่ท่ายักษ์ที่ 5	1
	แม่ท่ายักษ์ที่ 2	2
	โย้ตัวเก้าครั้ง	2
	ใช้ตัว (2 ครั้ง)	2
กระบองกัน	ลอย 1	1
	รบท่า 1	1
	ทอนเท้าเงื่อ	1
กรราวใน	ปาดเข้ามากท่า	1
	ท่าเชิด	1
เชิด	โย้ตัวเก้าครั้ง	1
	ทอนเท้าเงื่อ	1
	เดินเสื่อลากหาง	} แล้วแต่ระยะที่เดินเข้า ในประตูฉาก
	เดินออกมือ	

จะเห็นได้ว่าการใช้ท่าทางที่เป็นลักษณะของชื่อท่าในแต่ละเพลงนั้นเกือบจะไม่ใช้ท่าทางที่ซ้ำกันเลย แต่ในบางเพลงมีท่าทางที่ใช้ซ้ำ เช่น

เพลงคูกพาทย์ - ทำผาลาสั้น มีการปฏิบัติถึงสองครั้ง เพราะใช้เป็นท่าหลัก
ในรั้วคูกพาทย์ที่ 2 (ลำดับที่ 17) ครั้งหนึ่ง และเป็นท่าเชื่อมก่อนจบเพลงด้วยท่าปองหน้า
(ลำดับที่ 37) อีกครั้งหนึ่ง

- แม่ท่ายักษ์ที่ 2 ใช้เป็นท่าต่อเนื่องจากท่าผาลาสั้น หลังจาก
โย้ตัวแก้ครั้งแรกแล้ว อีกครั้งหนึ่งใช้ลงท่าเสี้ยว (ลำดับที่ 29) อันเป็นการใช้ท่าทางเดียวกัน แต่ใน
ลักษณะการใช้เท้าที่แตกต่างกัน

- การโย้ตัวแก้ครั้งนั้นก็เป็นการใช้ประกอบในช่วงรั้วคูกพาทย์
ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของเพลงนี้ ครั้งแรกมือทำท่า 'แม่ท่ายักษ์ที่ 5' ครั้งที่สองมือทำท่า
'ผาลาสั้น'

ในเพลงนี้มีท่าหลัก 3 ท่า คือ ผาลาสั้น แม่ท่ายักษ์ที่ 2 และแม่ท่ายักษ์ที่ 5

เพลงกระบองกัน - มีการใช้ตัว (2 ครั้ง) 2 หน ด้วยเป็นการกระทำคู่กัน คือ
ปฏิบัติในทางด้านขวาและด้านซ้าย ท่าหลักของเพลงนี้ ท่าลอย 1 ส่วนในเพลงเชิดท่าหลัก คือ
ท่าเชิด

แล้วในกระบวนการทั้งหมดมีการใช้ท่าซ้ำกันบ้าง เช่น ท่าทอนเท้าเงื่อ มีการปฏิบัติ
ทั้งในเพลงคูกพาทย์ กราวโน และเชิด ส่วนนอกนั้นเป็นท่าทางที่เป็นลักษณะเด่น ๆ ของแต่ละ
เพลง เช่น

เพลงกระบองกัน	มีท่า	ลอย 1 และรบท่า 1
เพลงกราวโน	มีท่า	ปาดเข้าปากท่า
เพลงเชิด	มีท่า	เดินเสื่อลากหาง และเดินออกมือ

เป็นลักษณะท่าทางที่สำคัญ ๆ ในการแสดงระบำชุดต่าง ๆ มีที่เป็นข้อสังเกต คือ
เมื่อปฏิบัติท่าหลักแล้วจะใช้ท่าหลักนั้นปฏิบัติต่อเนื่องไปกับลักษณะท่าทางต่าง ๆ อีกหลาย
ขั้นตอน ก่อนที่จะขึ้นท่าหลักใหม่ต่อไป

2. ลักษณะที่เป็นนาฏยศัพท์

ตารางแสดงการใช้ท่ารำในลักษณะที่เป็นนาฏยศัพท์

เพลง	นาฏยศัพท์	จำนวนครั้งที่ปฏิบัติ	หมายเหตุ
คูกุพาทย์	เก็บ	5	นับตามจำนวนครั้งที่นำมาปฏิบัติ
	ขึ้น	7	
	เงี้ยว	1	ปฏิบัติกับทอนเท้า เป็นท่า "ทอนเท้าเงี้ยว"
	ตะลึงตึก	1	
	ทอนเท้า	1	
	ประ	1	
	ยัด-กระทบ	4	
	ยัด-ยุบ	6	
	โย้ตัว		ปฏิบัติติดต่อกันเก้าครั้ง เป็นท่า "โย้ตัวเก้าครั้ง"
	เหลียว	5	
	ลงเสี้ยว	1	
ลงวง	2	นาฏยศัพท์ที่เป็นชื่อท่าด้วย	
กระบองกัน	เก็บ		2
	เงี้ยว	1	
	ใช้ตัว		ปฏิบัติติดต่อกันสองครั้ง เป็นท่า "ใช้ตัว 2 ครั้ง"
ยัด-กระทบ	4		
กราวโน	ยัด-ยุบ	1	
	เก็บ	2	
	ขึ้น	1	
	เงี้ยว	1	ปฏิบัติกับทอนเท้า เป็นท่า ทอนเท้าเงี้ยว
	ตะลึงตึก	1	

เพลง	นาฏยศัพท์	จำนวนครั้งที่ปฏิบัติ	หมายเหตุ
	เดิน	1	นับตามจำนวนครั้งที่ใช้ปฏิบัติ
	ทอนเท้า	2	(ไม่ใช่การนับจำนวนตามเท้าที่ย่ำกับพื้น)
	ยี่ด-กระทบ	3	
	โย้ตัว	1	โย้ตัวครั้งเดียวเพื่อเชื่อมท่า
	เลาะ เลาะ	1	
	เหลียว	3	
	กระทบกลับ	1	นาฏยศัพท์ที่เป็นชื่อท่าด้วย
	กระทบพื้นหงายมือ	1	นาฏยศัพท์ที่เป็นชื่อท่าด้วย
	ลงวง	2	นาฏยศัพท์ที่เป็นชื่อท่าด้วย
เชิด	เก็บ	1	
	ขึ้น	1	
	เงื่อ	1	ปฏิบัติกับทอนเท้า เป็นท่าทอนเท้าเงื่อ
	ทอนเท้า	1	
	ยี่ด-กระทบ	1	
	ยี่บ-ยุบ	1	
	โย้ตัว	1	ปฏิบัติติดต่อกันเก้าครั้ง เป็นท่าโย้ตัวเก้าครั้ง
	เหลียว	1	
	กระทบกลับ	1	นาฏยศัพท์ที่เป็นชื่อท่าด้วย
	ลงวง	1	นาฏยศัพท์ที่เป็นชื่อท่าด้วย

จะเห็นได้ว่าในแต่ละเพลงของระบำวีรชัยเสนาอักษร มีการใช้นาฏยศัพท์ที่หลากหลาย และมีการใช้ปฏิบัติในจำนวนครั้งที่แตกต่างกัน (ดังในตารางที่แสดงข้างต้น) เช่น ในเพลงคูกพาทย์มีการปฏิบัติเก็บหลายครั้ง ด้วยทำนองของเพลงเอื้ออำนวยในการปฏิบัติ ไม่มีทำเดิน ส่วนในเพลงกราวนั้นมีทำเดิน แต่มีจำนวนการปฏิบัติเก็บที่น้อยครั้งกว่า นอกจากนี้การปฏิบัติขึ้น ยืด-กระทบ ยีบ-ยุบ เหลียว ก็มีการใช้มากในเพลงคูกพาทย์ อันเป็นลักษณะที่แสดงความต่อเนื่องของท่าทางอย่างเข้มแข็ง

ในบางครั้งนาฏยศัพท์ในระบำชุดนี้จะนำมาปฏิบัติด้วยกัน จึงเป็นลักษณะของชื่อท่าโดยเฉพาะอีกด้วย เช่น

ทอนเท้า และเงื้อ เป็นท่าทอนเท้าเงื้อ (ลำดับที่ 25, 64 และ 85)

หรือ ในบางครั้งปฏิบัตินาฏยศัพท์ชนิดเดียวอย่างต่อเนื่องกัน ก็เป็นลักษณะท่า เช่น

ใช้ตัว ปฏิบัติต่อเนื่องกันสองครั้ง เป็นท่า ใช้ตัวสองครั้ง (ลำดับที่ 42 และ 45)

โย้ตัว ปฏิบัติต่อเนื่องอย่างมีขั้นตอนแก้้ครั้ง เป็นท่า โย้ตัวแก้้ครั้ง (ลำดับที่ 14, 20 และ 79)

และ นาฏยศัพท์บางคำบ่งบอกให้รู้ท่าทางเฉพาะ เช่น

ลงวง (ลำดับที่ 24, 33, 60, 68 และ 84)

กระทบกลับ (ลำดับที่ 65 และ 86)

กระทบพื้นหงายมือ (ลำดับที่ 76)

และ นาฏยศัพท์ที่เป็นลำหลักของระบำชุดนี้ มีดังนี้

เพลงคูกพาทย์ ได้แก่ ท่าลงวง ท่าลงเสี้ยว

เพลงกราวใน ได้แก่ ท่าลงวง

เพลงเชิด ได้แก่ ท่าลงวง

3. ลักษณะเบ็ดเตล็ด

ตารางแสดงการใช้ท่ารำในลักษณะเบ็ดเตล็ด

เพลง	เบ็ดเตล็ด	จำนวนครั้งที่ปฏิบัติ	หมายเหตุ
คูกพาทย์	ขยับ	8	
	หมุนตัว	3	
กระบองกัน	ขยับ	6	
	หมุนตัว	1	

เพลง	เบ็ดเตล็ด	จำนวนครั้งที่ปฏิบัติ	หมายเหตุ
กราวใน	ขยับ หมุนตัว	2 1	
เชิด	หมุนตัว	1	

จากตารางแสดงให้เห็นว่า ลักษณะท่าทางที่นอกเหนือจากท่าที่เป็นลักษณะชื่อท่าเฉพาะและนาฏยศัพท์แล้ว ยังมีการใช้ท่าทางอื่น ๆ อีก เช่น

ขยับ ใช้เป็นส่วนนำในการปฏิบัติท่าทางต่อไป

หมุน ใช้เป็นส่วนต่อเนื่องในการเปลี่ยนทิศทางการปฏิบัติ

ทั้งสองลักษณะข้างต้นมีส่วนช่วยให้เกิดความต่อเนื่องของท่าทางในการปฏิบัติได้อย่างสอดคล้องและเหมาะสม

4. ลักษณะมือ

ลักษณะท่าทางของระบำวีรชัยเสนายักษ์ ในส่วนที่เป็นชื่อท่า นาฏยศัพท์และเบ็ดเตล็ดที่กล่าวมาแล้วนั้น บางชนิดเป็นท่าทางที่รวมลักษณะเท้าและมืออยู่ในการปฏิบัติทำเดียวกัน เช่น ทอนเท้าเงี้ยว ปาดเข้าปากท่า กระตีบกลับ ท่าเชิด กระตีบพันหางมือ เต็นเสื่อลากหาง เต็นออกมือ ลงวง ผาลาสั้น แม่ท่ายักษ์ที่ 2 แม่ท่ายักษ์ที่ 5 ขึ้นลอย 1 และรบท่า 1 เป็นต้น

และในส่วนอื่น ๆ ของการปฏิบัติที่ไม่ได้ระบุเด่นชัด จะมีลักษณะการใช้มือที่แตกต่างกันดังนี้

ตารางแสดงการใช้มือ

เพลง	ลักษณะมือ	จำนวนครั้งที่ปฏิบัติ		หมายเหตุ
		ขวา	ซ้าย	
คุกพาทย์	จีบคว่ำ (สูง)	-	1	
	ตั้งมือเสมอไหล่	1	1	
	วงล่าง	1	2	
	หางมือสูง	-	1	

เพลง	ลักษณะมือ	จำนวนครั้งที่ปฏิบัติ		หมายเหตุ
		ขวา	ซ้าย	
กระบองกัน	แหวกมือ	2	1	ไหว้ทางขวา และซ้าย
	พนมมือ	-	-	
	วงล่าง	2	2	

ลักษณะมือนอกเหนือจากที่กล่าวในตารางแล้ว จะปฏิบัติไปในท่าทางต่าง ๆ ที่กล่าวไว้ข้างต้น ซึ่งในส่วนนี้เท่ากันว่าเป็นการเสริมให้ลักษณะการใช้มือของเสนายักษ์นั้นมีความต่อเนื่องกัน คือ เป็นการเคลื่อนไหวระหว่างท่าต่อท่า และยังมีลักษณะการใช้มืออีกรูปแบบหนึ่ง คือ เป็นท่าเชื่อมก่อนที่จะปฏิบัติท่าทางนั้น ๆ เช่น

ในลำดับที่ 11 ลักษณะมือก่อนที่จะปฏิบัติในแม่ท่ายักษ์ที่ 5 มือขวาดังมือหักข้อเข้า (จับอาวุธ) มือซ้ายตั้งมืออยู่ระดับวงหน้า

ในลำดับที่ 26 ลักษณะมือก่อนที่จะปฏิบัติในท่าตั้งมือ แขนตั้ง มือทั้งสองจะจับคว่ำระดับอก

ข้อสังเกต ในการปฏิบัติท่าทางของระบำวีรชัยเสนายักษ์ มือขวาจะถืออาวุธตลอดยกเว้นในลำดับที่ 6-10 แต่บางครั้งการปฏิบัติจะเหมือนกับการปฏิบัติของมือซ้าย จึงใช้คำอธิบายเดียวกัน เช่น มือทั้งสองจับคว่ำระดับอก, มือขวาจับสอดขึ้นหงายมือ เป็นต้น

5. ลักษณะการใช้ทิศทาง

การใช้ทิศทางของระบำวีรชัยเสนายักษ์ เมื่อพิจารณาตามลำดับขั้นของการปฏิบัติแบ่งได้เป็นดังนี้

5.1 ทิศทางที่ปฏิบัติไปในทางเดียวกัน

ตารางแสดงการใช้ทิศทาง

เพลง	ทิศ 1	ทิศ 2	ทิศ 3	ทิศ 4
คุกพาทย์	17-25, 28-36	1-4 11-16 26-27		5-10 37

เพลง	ทศ 1	ทศ 2	ทศ 3	ทศ 4
กระบองกัน	40-46	38-39		
กราวโน	67-76	64-66, 77		58-63
เชิด		78-87		

จะเห็นได้ว่า ทิศทางในระบำวีรชัยเสนายักษ์นั้น ทศ 2 มีการใช้มากที่สุด ส่วนทศ 3 ไม่มีการใช้เลย (ไม่นิยมเพราะเป็นการหันหลังให้ผู้ชม) และในบางเพลง เช่น เพลงกระบองกัน และเพลงเชิด มีการใช้ทศเดียวในการปฏิบัติท่าทาง คือ ทศ 1 (เพลงกระบองกัน) และทศ 2 (เพลงเชิด)

ในลำดับท่าที่ 88 จะเป็นการเคลื่อนไหวทิศทางไปตามท่าเต้นของผู้แสดงประกอบกับลักษณะแถว เช่น แถวขนานไปตามความกว้างของเวที (ความยาว) ท่าเดินเสื่อลากหางจะหันทศ 1 และเดินออกมื่อจะหันทศ 3 เป็นต้น

5.2 ทิศทางที่ปฏิบัติคู่กัน (หันคนละทิศ)

ตารางแสดงการใช้ทิศทางที่ปฏิบัติคู่กัน

เพลง	ทศ 1 และทศ 3	ทศ 2 และทศ 4	หมายเหตุ
กระบองกัน	47-55		
กราวโน	56-57		

การใช้ทิศทางที่ปฏิบัติคู่กันในระบำวีรชัยเสนายักษ์นั้น มีการปฏิบัติเฉพาะในเพลงกระบองกัน แล้วต่อเนื่องไปถึงเพลงกราวโน โดยใช้ทศ 1 และทศ 3 เท่านั้น นอกนั้นเป็นการปฏิบัติทิศทางไปตามกระบวนการของท่าทางในทางเดียวกัน

โดยสรุป ระบำวีรชัยเสนายักษ์ เป็นระบำในการแสดงโขนที่แสดงลักษณะความเป็นเอกลักษณ์ทางท่าทางโขนได้อย่างเด่นชัด คือ ท่าเดินโขน (ยักษ์) โดยมีท่ารำจากแม่ท่า 10 ท่า ได้แก่ ท่าทอนเท้าเงื่อ ท่ามาลาสั้น แม่ท่ายักษ์ที่ 2 แม่ท่ายักษ์ที่ 5 ท่าโย้ตัวเก้าครั้ง ท่าใช้ตัว 2 ครั้ง ท่าปาดเข้าบาทท่า ท่าเชิด ท่าเดินออกมื่อ และท่าเดินเสื่อลากหาง แล้วยังมีท่าจากกระบวนการบด้วย 2 ท่า ได้แก่ ท่าลอย 1 และท่ารบท่า 1 นอกจากนี้ยังมีการใช้ลักษณะมือ 5 แบบ ได้แก่ มือจีบคว่ำ ตั้งมือ ตั้งวง มือพนม และตั้งมือหงาย ซึ่งบางท่าไม่มีชื่อบัญญัติไว้โดย

เฉพาะ แต่ก็ยังเป็นลักษณะท่าทางที่ส่วนใหญ่เป็นท่าของตัวยักษ์ นอกจากนี้ยังมีความสมบูรณ์พร้อมในลักษณะของโครงสร้างระบำ อันประกอบไปด้วยสามส่วนที่สำคัญคือ ส่วนนำ ส่วนดำเนินเรื่อง และส่วนท้าย จากระบำวีรชัยเสนายักษ์นี้สามารถพิจารณาไปตามส่วนต่าง ๆ ได้ดังนี้ คือ

ส่วนนำ ได้แก่ การแสดงท่าทางในเพลงคุกพาทย์ เพราะเพลงนี้ใช้เป็นเพลงเริ่มต้นเข้าสู่การแสดงระบำ และความหมายของเพลงยังบ่งบอกให้เห็นถึงลักษณะความซึ่กเขิม ความคะนองในการจะไปทำศึกสงคราม

ส่วนดำเนินเรื่อง ได้แก่ การแสดงท่าทางในเพลงกระบองกัน และเพลงกราวใน ด้วยลักษณะท่าทางที่แสดงออกในเพลงกระบองกันและเพลงกราวใน ด้วยลักษณะท่าทางที่แสดงออกในเพลงกระบองกันนั้น มุ่งหมายให้เห็นฤทธิ์ อำนาจของกองทัพ โดยการใช้การขึ้นลอย ส่วนในเพลงกราวในเสมือนถึงการจัดทัพ มีการเดินแถว (เดิน) แสดงความพร้อมเพรียง และความเกรียงไกรของกองทัพยักษ์

ส่วนท้าย ได้แก่ เพลงเชิด อันมีความหมายว่า กองทัพได้มีความสมบูรณ์พร้อมที่จะออกสงครามแล้ว จึงได้เริ่มเดินทางไปสมรภูมิตั้งที่

ส่วนในลักษณะท่าทางประกอบเพลงต่าง ๆ นั้น พิจารณาแล้วเห็นว่ามีการปรับปรุงท่าทางต่าง ๆ ดังนี้ ใช้ท่าทางที่มีอยู่เดิม แต่มีการจัดแถวใหม่ให้เหมาะสมยิ่งขึ้น เช่น ท่าทางในเพลงคุกพาทย์ ใช้ท่าทางที่มีอยู่เดิม แต่นำมาตัดทอนท่าและปรับปรุงการจัดแถวให้ดูกลมกลืนเหมาะสมยิ่งขึ้น เช่น ท่าทางในเพลงกราวใน (นำมาจากท่าทางในแม่ท่ายักษ์) และท่าเชิด (ตัดทอนท่าบางส่วนมาใช้) ปรับปรุงท่าทางขึ้นใหม่ โดยนำมาจากท่าทางในกระบวนท่าต่าง ๆ ของยักษ์ ได้แก่ ท่ารบ ท่าขึ้นลอย เป็นต้น เช่น ท่าทางในเพลงกระบองกัน

ระบำอสุรพงศ์

ในการแสดงโขน มีระบำอีกชุดหนึ่งของทางฝ่ายยักษ์ ชื่อว่า ระบำอสุรพงศ์ ซึ่งมีความหมายถึง ระบำที่แสดงให้เห็นถึงความพ่ายแพ้หรือสูญเสียแห่งพลังอำนาจที่ยิ่งใหญ่ของทศกัณฐ์ โดยการกล่าวถึงในภาพรวม ซึ่งระบำชุดนี้ถ้าไม่ได้พิจารณาถึงความมุ่งหมายที่แท้จริงแล้ว ก็เป็นการแสดงที่มีเนื้อหารวมนัวหลาย ๆ ด้านด้วยกัน เช่น ท่าทางในระบำ (ฝ่ายยักษ์) เนื้อเรื่อง (ความสัมพันธ์ของตัวระบำกับทศกัณฐ์) ตลอดจนการนำไปใช้ได้หลายรูปแบบ ดังจะได้กล่าวรายละเอียดดังหัวข้อต่อไป

1. ความเป็นมาของระบำ

ระบำอสุรพงศ์ เป็นระบำในการแสดงโขนอีกชุดหนึ่งที่เกิดในกรมศิลปากร ด้วยในปี พ.ศ. 2528 นายเสรี หวังในธรรม ผู้อำนวยการกองการสังคีตสมัยนั้น ได้เป็นผู้คิดและจัดทำขึ้น โดยท่านได้ให้เหตุผลไว้ว่า

‘ต้องการให้คนดูเข้าใจและทราบลักษณะของตัวโขนฝ่ายยักษ์ ว่าตัวไหนใครเป็นอย่างไร ชื่ออะไร บางครั้งผู้แสดงโขนเองก็ยังไม่ทราบแน่นอนเลยว่า ยักษ์คนนี้มีชื่ออะไร ประวัติเป็นอย่างไร นอกจากคนที่จะสนใจอย่างจริงจัง พอเป็นหัวโขนก็ทราบได้ทันทีเลย ก็เลยอยากลองทำขึ้นมา จึงนำบรรดายักษ์ทั้งหลายขึ้นมาผูกเป็นระบำ อาทิเช่น อินทรชิต สหัสเดชะ เป็นต้น’⁹

จากที่กล่าวก็เท่ากับว่าเป็นการเล่าเรื่องรามเกียรติ์โดยย่อ และเป็นการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับวรรณคดีไทยในทางอ้อมได้อีกส่วนหนึ่ง นับเป็นระบำที่มีคุณค่าอยู่มากเช่นกัน ระบำอสุรพงศ์ได้นำออกแสดงครั้งแรกในรายการศรีสุขนาฏกรรม ณ โรงละครแห่งชาติ เมื่อวันที่ 21-22 กันยายน 2528 โดยมีครูทองเริ่ม มงคลนัฐ, ครูเจริญ เวชเกษม และครูสมศักดิ์ ทัดดี เป็นผู้ออกแบบท่ารำ ลักษณะเด่นของระบำชุดนี้คือ การนำเอาพระยายักษ์ผู้ยิ่งใหญ่ต่าง ๆ ในเรื่องรามเกียรติ์ ซึ่งล้วนแต่มีฤทธิ์อำนาจและเป็นญาติวงศ์ เป็นมิตรสหายของทศกัณฐ์ รวมทั้งสิ้น 10 คน

‘อสุรพงศ์ ไม่ใช่มีแค่ยักษ์ในระบำเท่านั้น ยังมีมากกว่านี้อีก แต่ได้คัดเลือกเอาตัวที่เห็นว่าสำคัญ และผู้ชมได้เห็นรู้จักบ้างพอสมควร จัดทำเป็นระบำที่ใหม่และแปลกตา’¹⁰

ยักษ์ทั้ง 10 คนนั้น มีชื่อและยศศักดิ์แตกต่างกัน ดังนี้

⁹ สัมภาษณ์ เสรี หวังในธรรม, ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง, 15 ธันวาคม 2537.

¹⁰ ทั้งสามท่านเป็นครูสอนนาฏศิลป์โขน (ยักษ์) ของวิทยาลัยนาฏศิลปกรุงเทพมหานคร กรมศิลปากร

¹⁰ สัมภาษณ์ เสรี หวังในธรรม, ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง, 15 ธันวาคม 2537

1. กุมภกรรณ	เป็นน้องทศกัณฐ์	อุปราชากรุงลงกา
2. ดรีเมฆ	เป็นหลานทศกัณฐ์	กษัตริย์เมืองมัชวารี
3. มังกรกัณฐ์	เป็นหลานทศกัณฐ์	กษัตริย์เมืองโรมคัล พี่แสงอาทิตย์
4. ไมยราพณ์	เป็นสหายทศกัณฐ์	เจ้าเมืองบาดาล
5. วิรุณจำบัง	เป็นหลานทศกัณฐ์	อยู่เมืองจารึก
6. สัตลุง	เป็นสหายทศกัณฐ์	เจ้าเมืองจักรวาล
7. สัทธาสูร	เป็นสหายทศกัณฐ์	เจ้าเมืองอัสตงก์
8. แสงอาทิตย์	เป็นหลานทศกัณฐ์	อยู่เมืองโรมคัล น้องมังกรกัณฐ์
9. สหัสเดชะ	เป็นพี่ชายมุลพลัม สหายทศกัณฐ์	เจ้าเมืองปางตาล
10. อินทรชิต	เป็นลูกทศกัณฐ์	ยุพราชากรุงลงกา

ยักษ์ทั้งสิบตนได้มาปรากฏตัวในการแสดงชุดเดียวกัน ด้วยกระบวนท่าเต้นและท่ารำตามแบบแผนของการแสดงที่เรียกว่า "เต้นโขน" อันมีความหมายของชุดการแสดงนี้ว่า เพื่อเป็นการเตรียมออกศึกช่วยทศกัณฐ์รบกับพระรามและพลลิง

2. ลักษณะของระบำ

ในเรื่องรามเกียรติ์ มีบรรดายักษ์อยู่มากมายหลายตน ที่มีความสัมพันธ์และเกี่ยวข้องกับทศกัณฐ์ ทั้งยังเป็นผู้ช่วยเหลือในด้านการทำสงครามให้กับทศกัณฐ์อยู่เสมอ จึงเป็นการยากที่จะเฝ้าตัวละครเหล่านั้นมาเสนอในรูปแบบการแสดงพร้อมกันทั้งหมดทีเดียว ดังนั้นจึงมีการพิจารณานำยักษ์ตัวเด่น ๆ และเป็นยักษ์ที่คนทั่ว ๆ ไปส่วนใหญ่พอรู้จักกันอยู่แล้วบ้าง มาเสนอในรูปแบบอย่างใหม่ของการแสดงโขน คือ ระบำ และยักษ์ที่อยู่ในระบำชุดนี้ล้วนแล้วแต่มีความสัมพันธ์เป็นพิเศษกับทศกัณฐ์ คือ มีทั้งญาติสนิท มิตรสหาย ตลอดจนเจ้านายแต่ละคนนั้นมีบทบาทเด่นอยู่ในเรื่องรามเกียรติ์ด้วย

ระบำอสุรพงศ์จึงเท่ากับเป็นการรวมเนื้อหาเด่น ๆ ของเรื่องรามเกียรติ์เข้าไว้ด้วยกัน และที่สำคัญคือเท่ากับเป็นการย่นระยะเวลาในการติดตามเรื่องราว ด้วยในสงครามแต่ละครั้ง ผลออกมาเหมือนกันหมด ยักษ์ทุกคนต้องพ่ายแพ้แก่พระราม การแสดงการทำศึกตามจำนวนยักษ์ที่จะนำเสนอั้นเป็นการยืดยาว และซ้ำซาก ระบำชุดนี้จึงเท่ากับเป็นการรวบยอดแสดงให้เห็นว่า ยักษ์เหล่านี้ที่มาช่วยทำสงครามให้กับทศกัณฐ์ในที่สุดก็ต้องมาตายหมด

3. สาเหตุที่นำมาประกอบการแสดง

หลังจากระบอบสุรพงศ์ได้ประสบความสำเร็จในการนำเสนอต่อผู้ชมแล้ว ในเดือนต่อมา นายเสรี หวังในธรรม ได้ปรับปรุงบทโขนขึ้นใหม่ ใช้ชื่อชุดว่า "หนุมานชาตุมร" ในเนื้อเรื่องจะเน้นตัวละครที่สำคัญคือ หนุมาน โดยกล่าวถึงกำเนิดและเหตุการณ์ที่สำคัญ ๆ เกี่ยวกับชีวิตหนุมาน และที่สำคัญที่สุดในตอนท้ายของโขนชุดนี้ ต้องการแสดงให้เห็นถึงความสามารถของหนุมานในการล่อลวงเอาดวงใจของทศกัณฐ์มาได้

และช่วงก่อนตอนท้ายนี้ ผู้จัดทำบทความมีความประสงค์ที่จะเน้นความมีชัยของฝ่ายธรรมะ (พระราม) ตลอดจนให้เห็นชัดของความพ่ายแพ้ของฝ่ายอธรรม (ทศกัณฐ์) เพื่อที่จะเพิ่มความเด่นชัดของตัวละครที่เป็นตัวสำคัญในเรื่อง (หนุมาน) ออกมา โดยการสร้างสถานการณ์ในเรื่องให้ฝ่ายธรรมออกมาต่อสู้แล้วต้องพ่ายแพ้ไป ซึ่งหากใช้วิธีการยกทัพรบกันไปมา ข้าแล้วข้าอีกก็จะเป็นที่สมควรนัก ด้วยจะมีแต่ความยืดเยื้อและความจำเจเกินควร ดังนั้นจึงได้มีการจัดทำบทให้กระชับรัดกุมเหมาะสมกับเวลาและไม่เสียเนื้อหาด้วย โดยนำเอาระบอบสุรพงศ์มาแทรกไว้ในส่วนนี้ซึ่งเหมาะสมมาก เนื้อเรื่องดำเนินได้อย่างไม่ติดขัดและสมบูรณ์เต็มตามเนื้อหาที่ผู้จัดทำต้องการ ทั้งยังเป็นไปตามความต้องการของยุคสมัยด้วย คือ ได้เนื้อหาสาระอย่างพอดีพอเหมาะ กับเวลาที่นำเสนอให้ชม

จึงกล่าวได้ว่า ระบอบสุรพงศ์นั้นเป็นการย่อเรื่องรามเกียรติ์ได้ในส่วนหนึ่ง ถึงแม้จะไม่ละเอียดก็ตามแต่ก็สามารถทำให้การเชื่อมโยงเนื้อเรื่องในช่วงต้นและช่วงท้ายของการแสดงโขนชุดหนุมานชาตุมร มีความสมบูรณ์เต็ม กินความในเรื่องรามเกียรติ์ไว้ได้มาก นับเป็นระบอบชุดหนึ่งที่มีความยิ่งใหญ่สำหรับการแสดงโขนทีเดียว

4. ดนตรีและทำนองเพลง

ระบอบสุรพงศ์นี้ได้เป็นระบอบที่รวบรวมบรรดาพระยาโยคีที่มีความสำคัญในเรื่องรามเกียรติ์ไว้ถึง 10 คน ดังนั้นเพลงที่ใช้ประกอบในการแสดงระบอบชุดนี้จึงต้องใช้เพลงที่มีคุณค่าเหมาะสมกับศักดิ์ศรีของตัวละครด้วย โดยนายเสรี หวังในธรรม เป็นผู้ประพันธ์บทร้อง และเป็นผู้คัดเลือกเพลงนำมาบรรจุนะบอบชุดนี้ ดังนี้

ระบอบสุรพงศ์

- ปี่พาทย์ทำเพลงปฐม -

- ร้องเพลงตั้งตั้ง -

ท้าวสหัสเดชะเจ้าปางดาส
มังกรกัณฐ์แสงอาทิตย์ฤทธิ

ไมยราพณ์เจ้าบาดาลชาตุมรชัยศรี
เป็นน้องพ็อยเมืองโรมดัล

ดนนี้ชื่อวิรุญจำบัง
 ดนนี้สี่ทธาสูรกุมภัณฑ์
 กุมภภรรณมหาอุปราช
 ทั้งอินทรีชิตฤทธิรงค์
 องค์ท้าวสัตตลงชัยชาญ
 ดรีเมฆฤทธิไกรดั่งไฟกลับ

อยู่ยังจารึกเขตชั้นท์
 เมืองนั้นชื่อชดอษดงค์
 อำนาจฤทธิ์จรุงสูงส่ง
 เอกองค์โอรสทศกัณฑ์
 มาจากจักรวาลเขตชั้นท์
 แต่ล้วนพงษ์พันธ์อสุรพงศ์

- ร้องเพลงกระบองกัน -

ทุกตนศักดิ์อาคมขลัง
 มาสิ้นชีวิตปลิดปลง

เรื่องพลังเทพศาสตรสูงส่ง
 เพราะองค์ทศกัณฐ์เจ้าลงกา

- ปี่พาทย์ทำเพลงกราวใน -

- เชิด -

ความหมายของเพลงที่นำมาประกอบการแสดงระบำชุดอสุรพงศ์มีดังนี้

ปฐม	เป็นเพลงชั้นเดียวที่มีมาแต่โบราณสมัยอยุธยา บรรเลงรวมอยู่ในชุดโหมโรงเย็น แต่ถ้านำออกมาบรรเลงประกอบการแสดงโขนโดยเฉพาะ ก็ใช้บรรเลงประกอบตอนจัดทัพ ในการฟังจังหวะของเพลงปฐมนั้น ต้องพิจารณาจากการตีจังหวะของไม้กลอง เนื่องจากเพลงนี้มีการดำเนินไม้กลองที่สม่ำเสมอติดต่อกัน การกำหนดจังหวะผู้แสดงจึงต้องนับไม้กลองสี่ครั้งเป็นหนึ่งจังหวะ ทั้งนี้ต้องให้สอดคล้องประสานกับท่วงทำนองของเพลงด้วย
ดั่งดั่ง	เป็นทำนองเพลงโบราณ มีมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย จังหวะของไม้กลองเทียบเท่าจังหวะกราว จึงสามารถนำมาใช้ในความหมายของการยกทัพ ตรวจพลได้เป็นอย่างดี ในระบำชุดนี้ได้นำเพลงนี้มาเป็นเพลงหลักในการนำเสนอเนื้อหาของระบำ
กระบองกัน	เป็นเพลงที่เน้นในส่วนของเนื้อหา (เพลงดั่งดั่ง) ให้มีความเด่นชัดยิ่งขึ้น เท่ากับเป็นการสรุปเนื้อหาของระบำชุดนี้ ด้วยการย่อข้อมูลจากตัวละครทั้ง 10 ตน มาให้เข้าใจได้อย่างง่าย ๆ ในหนึ่งคำกลอน ซึ่งเพลงที่ใช้ประกอบก็ช่วยให้เห็นความยิ่งใหญ่ของบรรดายักษ์ทั้งหลาย และในอีกมุมหนึ่งก็ให้เห็นความสูญเสียที่ยิ่งใหญ่เช่นกัน

เพลงกราวโน เท่ากับเป็นเพลงประจำของฝ่ายยักษ์ ในระบำนุชนี้เพลงกราวโนใช้ในการอวดฝีมือของบรรดายักษ์ทั้ง 10 คน แม้ว่าจุดมุ่งหมายของระบำนุชได้ถูกแสดงในเพลงกระบองกันแล้ว เพื่อมิให้เกิดความดับปลันในปรากฏการณ์อันนี้ จึงมีส่วนต่อท้ายขึ้นมาให้ดูว่าระบำนุชนี้ไม่ขาดโครงสร้างของระบำนุชไป เป็นการสร้างความสมบูรณ์ให้กับระบำนุช และให้ความรู้สึกที่ดีต่อผู้ชม

เชิด เป็นเพลงที่ใช้ในการจบระบำนุชนี้ จังหวะของเพลงมีลักษณะคล้ายเพลงปฐม ดังนั้นการกำหนดจังหวะต้องอาศัยท่วงทำนองและประโยคของเพลงเป็นสำคัญด้วย

เพลงที่ใช้ในการแสดงระบำนุชสุรพงค์นั้น มีเพลงตั้งตั้งเป็นเพลงหลักโดยมีเพลงอื่นช่วยเสริม และที่ถือเป็นสัญลักษณ์ของฝ่ายยักษ์เลยคือเพลงกราวโนแล้วต่อด้วยเพลงเชิด ซึ่งความหมายของเพลงและการนำมาใช้ได้อธิบายมาแล้ว เพลงในระบำนุชนี้จะมีจังหวะที่ใกล้เคียงกัน ยกเว้นเพลงกระบองกัน ซึ่งเป็นเพลงหน้าพาทย์อันมีจังหวะไม่กลองเฉพาะ ดังนั้นการกำหนดจังหวะในการศึกษาทำรำจึงต้องพิจารณาจากเครื่องประกอบจังหวะอื่นที่มีอัตราจังหวะสม่ำเสมอ ได้แก่ กรับ เป็นต้น

5. เครื่องแต่งกาย

ในการแสดงระบำนุชสุรพงค์ ผู้แสดงจะแต่งกายตามลักษณะเฉพาะของยักษ์ คือ การแต่งยี่นเครื่องยักษ์ ซึ่งมีลักษณะของศีรษะและสีกายแตกต่างกัน ดังนี้

ตารางแสดงสีกายและหัวโขนของตัวระบำนุชสุรพงค์

ชื่อ	สีกาย	หัวโขน	หมายเหตุ
1. กุมภกรรณ	เขียว	ยักษ์หัวโล้น	มีหน้าอีกสามรอบศีรษะให้ต่างจากเสนายักษ์
2. ตริเมฆ	หงส์ดินแก่	ทรงมงกุฎหางไหล	
3. มังกรกัณฐ์	เขียว	ทรงมงกุฎเศียรนาค	
4. ไมยราพณ์	ม่วงอ่อน	ทรงมงกุฎกระหนก	
5. วิรุณจำบัง	มอหมึก	ทรงมงกุฎหางไก่	

ชื่อ	สีกาย	หัวโขน	หมายเหตุ
6. สัตถุ	หงส์ขาว	ทรงมงกุฎจีบ	มีหน้าขึ้นไปอีก 4 ชั้น จอนหุมนุษย์
7. สัทธาสูร	หงส์เสน	ทรงมงกุฎจีบ	
8. แสงอาทิตย์	แดงชาด	ทรงมงกุฎกระหนก	
9. สหัสเดชะ	ขาว	มงกุฎชัย	
10. อินทรชิต	เขียว	ชฎายอดกบไม่เดิน หน	

ในการแสดงจะใช้สีเสื้อตามสีกายของยักษ์แต่ละตน ซึ่งอาจไม่ตรงทีเดียว ด้วยสีของผ้าไม่สามารถทำได้ตรงตามลักษณะที่กำหนดไว้ได้ แต่หัวโขนสามารถทำสีให้ได้ตรงกับที่ระบุไว้ ดังนั้นในการแสดงบางครั้งจะเห็นว่าสีกายของตัวโขนจะไม่ตรงกับสีของหัวโขน ส่วนลักษณะของศีรษะและเครื่องแต่งกายดูรายละเอียดได้ในภาคผนวก

7. ฉากและอุปกรณ์การแสดง

การแสดงชุดระบำอสูรพงศ์ ใช้จำนวนผู้แสดงมากพอสมควร จึงต้องอาศัยพื้นที่ที่กว้าง ดังนั้นจึงไม่จำเป็นต้องมีฉากประกอบการแสดง อนึ่ง ระบำชุดนี้มีเนื้อหาจบสมบูรณ์ในตัวเองด้วย และไม่ต้องเกี่ยวพันในการแสดงฉากต่อไป ทำให้สามารถแสดงได้ในเวทีด้านหน้า

ส่วนอุปกรณ์การแสดงที่ใช้คืออาวุธของยักษ์แต่ละตน ซึ่งมีการใช้อาวุธเหมือนกันบ้างและต่างบ้าง ดังนี้

ถือศร	ได้แก่	ตรีเมฆ มังกรกัณฐ์ สัตถุ สัทธาสูร แสงอาทิตย์ และอินทรชิต
ถือหอก	ได้แก่	กุมภกรรณ และวิรุญจำบัง
ถือกระบองยาว	ได้แก่	ไมยราพณ์
ถือคธา	ได้แก่	สหัสเดชะ

8. ขั้นตอนการแสดง

จากการศึกษากระบวนการทําท่างของระบำอสูรพงศ์ จะพบว่าระบำชุดนี้ใช้เวลาแสดง 15 นาที มีขั้นตอนการแสดงตามลักษณะโครงสร้างของระบำดังนี้

ส่วนนำ ได้แก่ การปรากฏตัวของนักแสดง อันจะนำเข้าสู่เนื้อหาในที่นี้ใช้ทำทางในเพลงปรัม ซึ่งเป็นเพลงที่ใช้สำหรับการจัดทัพโดยเฉพาะ โดยนักแสดงจะออกจากประตูฉากทั้งสองข้าง แล้วทำทำทางตามกระบวนที่ได้กำหนดไว้ ใช้เวลาในการแสดง 5 นาที

ส่วนเนื้อหา ด้วยระบาชุดนี้ต้องการนำเสนอคนคู่ในเรื่องความเกรียงไกรของบรรดาพระยาโยคี ที่มีอำนาจยิ่งใหญ่แต่ต้องมาตายด้วยกิเลสของทศกัณฐ์ อันมีมูลไปสู่เนื้อเรื่องในช่วงต่อไป ในส่วนนี้มีบทบรรยายถึงลักษณะของโยคีแต่ละคน แล้วในตอนท้ายได้บอกให้ทราบว่าโยคีที่กล่าวมาทั้งหมดนั้นได้ตายไปแล้ว (ลักษณะเช่นนี้เท่ากับเป็นการบรรยายเรื่อง) ช่วงนี้ผู้แสดงต้องทำทำทางตามบทร้อง ในเพลงตั้งตั้ง ใช้เวลา 3 นาที และในเพลงกระบองกัน ใช้เวลา 2 นาที

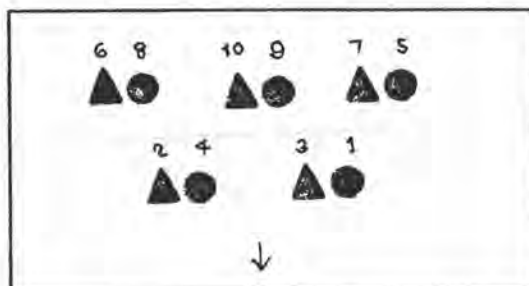
ส่วนจบ เมื่อสิ้นสุดกระบวนทำทางในส่วนเนื้อหาแล้ว ตอนท้ายยังมีเพลงกราวใน ทั้งนี้เพื่อเป็นสัญลักษณ์เฉพาะของการออกทำทางแบบโยคี จึงต้องมีการนำกระบวนทำทางในเพลงกราวในมาใช้ด้วย แล้วต่อยุทธระบาชุดทำทางในเพลงเชิด ทั้งสองเพลงที่ใช้ในส่วนจบนี้จะใช้เวลาในเพลงกราวใน 3 นาที และเพลงเชิด 2 นาที

ในส่วนนำ ผู้แสดงจะปฏิบัติทำทางพร้อมกันหมด เมื่อเริ่มเข้าสู่ส่วนเนื้อหา ผู้แสดงที่มีใบทรวงของตนเองจะปฏิบัติทำทางเหมือนกัน โดยปฏิบัติอยู่ด้านข้างตามแถวที่กำหนด ผู้แสดงที่มีบทของตนเองจะออกมาปฏิบัติทำทางกลางเวที เมื่อหมดบทแล้วจะกลับเข้าที่ของตนเอง ผู้แสดงในบทต่อไปก็จะสวนออกมาจนครบตามเนื้อหา แล้วเริ่มเข้าในช่วงเพลงที่สองของส่วนนี้ คือ เพลงกระบองกัน ทุกคนจะปฏิบัติทำทางพร้อมกันแล้วต่อเนืองไปจนถึงส่วนจบของระบาชุดนี้ ผู้แสดงจะเคลื่อนที่เข้าประตูฉากทั้งสองข้าง โดยแบ่งตามลักษณะอาวุธที่ถือ ถือศรเข้าประตูทางซ้าย ถืออาวุธยาวเข้าประตูทางขวา

9. การจัดแถว

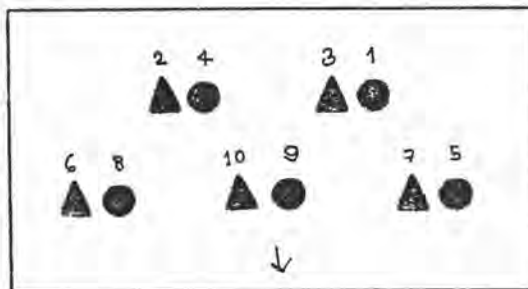
ระบาชูรพวงศ์ เป็นระบาชูที่ไม่มีความสัมพันธ์กับส่วนอื่นใดในเนื้อเรื่อง มีความเป็นลักษณะเฉพาะตัวเอง ช่วยเชื่อมเนื้อหาของโชนชุดหนุมานชาตุมรให้มีความเด่นชัดขึ้นมาเท่านั้น จึงสามารถแสดงได้โดยขึ้นต้นและลงท้ายจบเนื้อหาด้วยตนเอง การปฏิบัติทำทางด้วยจำนวนผู้แสดงที่มาก และต้องการสร้างความประทับใจให้ผู้ชม จึงต้องมีการจัดแถวที่ไม่ให้เกิดความจำเจในขณะที่อยู่บนเวที ซึ่งระบาชูนี้ก็มีการจัดแถวอยู่หลายกระบวนการเช่นกัน ดังนี้

1. จับคู่ หน้ากระดานสองแถว สลับฟันปลาแบบที่ 1 (แถวหน้า 2 คู่ แถวหลัง 3 คู่) ออกจากประตูจากมาในเพลงปฐุม

แสดงแถว (1) จับคู่หน้ากระดานสองแถว สลับฟันปลาแบบที่ 1

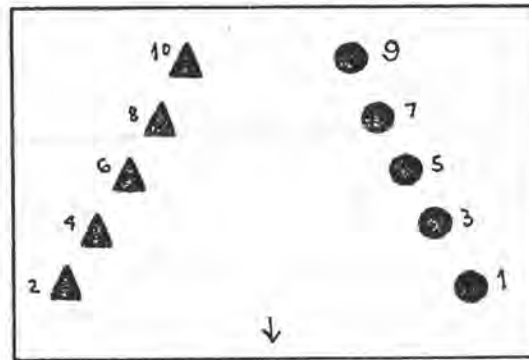
2. จับคู่หน้ากระดานสองแถว สลับฟันปลาแบบที่ 2 (แถวหน้า 3 คู่ แถวหลัง 2 คู่) จากแถว (1) ผู้แสดง 2 คู่ แถวหน้าจะเคลื่อนที่ลงไปเป็นแถวหลัง ส่วนผู้แสดงสามคู่หลังจะเคลื่อนที่ขึ้นมาเป็นแถวหน้า (เคลื่อนที่ในแนวตรง)

แสดงแถว (2) แถวจับคู่หน้ากระดานสองแถว สลับฟันปลาแบบที่ 2

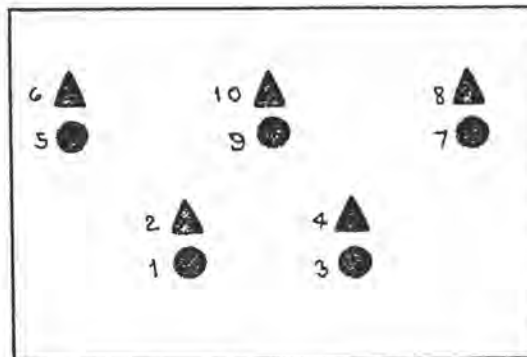
1 สหัสเดชะ	6 กุมภกรรณ
2 ไมยราพณ์	7 อินทรีชิต
3 ดรีเมฆ	8 สัตลุง
4 สัทธาสูร	9 แสงอาทิตย์
5 วิรุณจำบัง	10 มังกรกัณฑ์

3. แถวเดี่ยวรูปปากพนัง ในตอนท้ายเพลงปฐม ผู้แสดงเคลื่อนที่ออกจากแถว (1) ไปเป็นแถวเดี่ยวเฉียงเข้าเวที (ทั้งสองข้าง) รูปปากพนัง

แสดงแถว (3) แถวเดี่ยวรูปปากพนัง

4. แถวซ้อน หน้ากระดานสองแถวสลับฟันปลา ใช้สำหรับการปฏิบัติทำขึ้นลอย ในเพลงกระบองกัน โดยผู้แสดงเคลื่อนที่เข้ามาในตำแหน่งที่กำหนดไว้

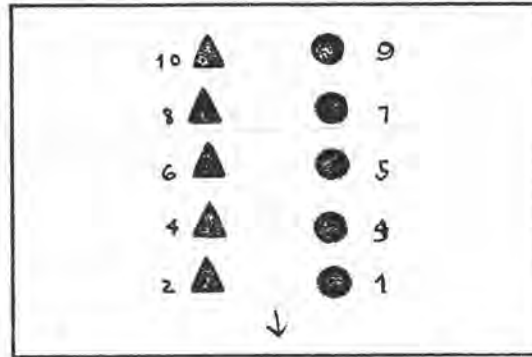

แสดงแถว (4) แถวซ้อนหน้ากระดานสองแถว สลับฟันปลา

ครั้งแรก ● = เป็นฐาน, ▲ = เป็นตัวขึ้นลอย

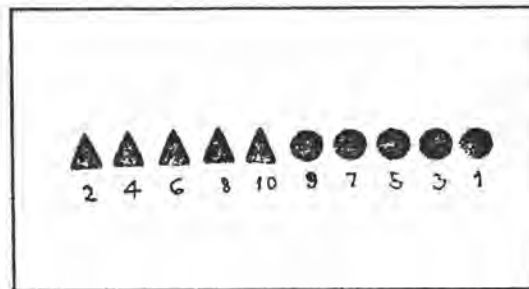
ครั้งที่สอง ▲ = เป็นตัวขึ้นลอย, ● = เป็นฐาน

5. แถวตอนเรียงหนึ่งสองแถว ผู้แสดงจะเคลื่อนที่โดยการหมุนตัวออกจากแถว (4) มาตั้งแถวตอนเรียงหนึ่งสองแถว ในตำแหน่งกลางเวที ตอนจบเพลงกระบองกัน

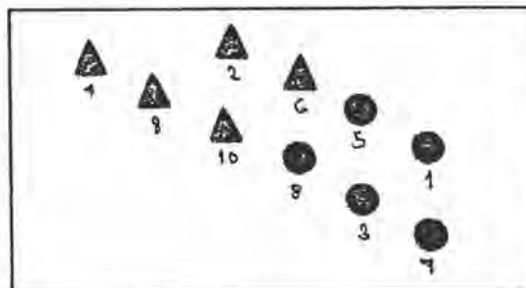
แสดงแถว (5) แถวตอนเรียงหนึ่งสองแถว

6. แถวหน้ากระดานเรียงหนึ่ง ผู้แสดงจะเดินจัดแถวมาในเพลงกราวใน โดยเฉียงไปทางขวาของเวที

แสดงแถว (6) แถวเฉียงหน้ากระดานเรียงหนึ่ง

7. แถวเฉียงหน้ากระดานสองแถว สลับฟันปลา ผู้แสดงจะเคลื่อนที่จัดแถวในช่วงท้ายของเพลงกราวใน และปฏิบัติในแถวนี้จนจบกระบวนท่า

แสดงแถว (7) แถวเฉียงหน้ากระดานสองแถว สลับฟันปลา

9. ทิศทางการเคลื่อนไหว

ปฏิบัติลักษณะเดียวกับระบำวีรชัยเสนายักษ์

10. กระบวนท่าทางของระบำอสุรพงศ์

ใช้แนวการเขียนอธิบายวิธีการปฏิบัติท่าทางจากหนังสือ คู่มือการสอนนาฏศิลป์ โขน (ยักษ์) ของหมวดวิชานาฏศิลป์ โขน วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร เช่นเดียวกับระบำ วีรชัยเสนายักษ์ แต่ลักษณะแตกต่าง ๆ ใช้ตามลักษณะการจัดแถวของระบำอสุรพงศ์ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น

ด้วยในระบำอสุรพงศ์ มีความหลากหลายในการปฏิบัติท่าทาง จึงขอจำแนกเป็นหมวดดังนี้

1. กระบวนท่าทางที่ปฏิบัติเหมือนกัน คือ ผู้แสดงทุกคนทำท่าทางอย่างเดียวกัน ในเพลงปฐม ดั่งดิ่ง กระบองกัน กราวโน และเชิด
2. กระบวนท่าทางที่ต้องปฏิบัติเฉพาะตัว คือ ในเพลงดั่งดิ่ง ผู้แสดงที่มีบทร้อง กล่าวถึงจะออกมาทำท่าทางของตนเอง ส่วนผู้แสดงคนอื่นก็จะปฏิบัติท่าทางตามหมวดที่ 1 เรื่อยไปจนจบกระบวนเพลง

ตารางแสดงกระบวนการท่าทางของระบำอสุรพงศ์

1. กระบวนท่าทางที่ปฏิบัติเหมือนกัน

ลำดับ ที่	ชื่อท่า, คำเรียก หรือนาฏยศัพท์	วิธีปฏิบัติ	หมายเหตุ
1	เงื้อเก็บ	เก็บออกจากประตูจากทั้ง สองข้าง ทิศ 4 มือขวาเงื้ออาวุธ แขนตั้งเสมอไหล่ หักข้อมือเข้า หาลำตัว ไบหน้าหันทางขวา (หน้าเสี้ยว)	- เพลงปฐม - จังหวัดนครสวรรค์ และสองจังหวัดใหญ่
2	ขยับยกเท้า	จัดแถว (1) เมื่อถึง ตำแหน่ง ขยับยกเท้าซ้าย วาง ชิดสันเท้าขวา แล้วยกเท้าขวา ขึ้น หนีบน้อง แปะเข้า	จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดใหญ่
3	ยัด-กระทบ ลงวง	ยัดเข้าซ้ายสุดเข้า กระทบ วางเท้าขวาลงเหลี่ยม น้ำหนัก อยู่ที่เข้าขวา พร้อมกับชักมือ ขวาลงทำวงล่าง	จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดใหญ่
4	ขึ้นทางขวา	ปฏิบัติขึ้นทางขวา (ซ้าย- ขวา, ซ้าย)	จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดใหญ่
5	เหลียวหน้าตรง	สลัดไบหน้าเหลียวมาหน้า ตรง	จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดใหญ่
6	เหลียวกลับ	สลัดไบหน้าเหลียวกลับทาง ขวาดังเดิม	จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดใหญ่
7	ยัด-ยุบ ลงเหลี่ยม	ยัดเข้าขวาขึ้นสุดเข้า แล้ว ยุบตัวลงเหลี่ยม น้ำหนักกึ่ง กลางเข้าทั้งสอง	จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดใหญ่
8	กระทืบพื้นหงายมือ	ปฏิบัติกระทืบพื้นหงายมือ เช่นเดียวกับลำดับที่ 75 ใน ระบำวีรชัยเสนายักษ์	จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดใหญ่

ลำดับ ที่	ชื่อท่า, คำเรียก หรือนาฏยศัพท์	วิธีปฏิบัติ	หมายเหตุ
9	หมุนตัวทางขวา ปาด เข้า บากท่า	ชักเท้าขวาหนีบนอง หมุน ตัวทางขวามาทีศ 2 ใบหน้าหัน ทางขวา ปาดเข้าแล้ววางเท้า ขวาชิดส้นเท้าซ้าย ยกเท้าซ้าย ขึ้น หันหน้าทางซ้าย จังหวะ เดียวกันพลิกมือทั้งสองเป็น บากท่า	จังหวะดนตรีเว้น และหนึ่งจังหวะใหญ่
10	ยัด-กระทบ ลงท่า "ปฐุม"	ยัดเข้าขวาขึ้นสุดเข้า โบก มือ ซ้ายออกไปตั้งวงหน้า ส่วน มือขวายกขึ้นลักษณะคืบอาวุธ หงายมือ งอข้อศอก สูงระดับแง่ ศีรษะ กระทบ วางเท้าซ้ายลง เฉียงมน้ำหนักอยู่ที่เข้าซ้าย ใบ หน้าหันเฉียงทางซ้าย	จังหวะดนตรีเว้น และหนึ่งจังหวะใหญ่
11	ตะลือกตีก	ปฏิบัติตะลือกตีก	จังหวะดนตรีเว้น และหนึ่งจังหวะใหญ่
12	เต้นสิบที (สิบครั้ง)	เต้นลงเท้าไปตามจังหวะ โดยนับเท้าขวาเป็นหลักให้ครบ 10 ครั้ง แล้วจึงวางเท้าขวา ลงเฉียงมดั่งเดิม น้ำหนักอยู่ที่ กลางเข้าทั้งสอง	จังหวะดนตรีเว้น และปฏิบัติตามจังหวะ ย่อย
13	ตะลือกตีก	ปฏิบัติตะลือกตีก	จังหวะดนตรีเว้น และหนึ่งจังหวะใหญ่
14	ยัด-กระทบ ลงเฉียงม	ยัด เข้า ขวา ขึ้น สุด เข้า กระทบ วางเท้าซ้ายลงเฉียงม	จังหวะดนตรีเว้น และหนึ่งจังหวะใหญ่

โบกมือ = ม้วนมือออก

ลำดับ ที่	ชื่อท่า, คำเรียก หรือนาฏยศัพท์	วิธีปฏิบัติ	หมายเหตุ
15	โย้ตัวแก้ครั่ง	น้ำหนักอยู่ที่เข้าซ้าย ปฏิบัติโย้ตัวแก้ครั่ง	จังหวัดนคร ปฏิบัติตามจังหวัดย้อย
16	เก็บ	ปฏิบัติเก็บ	จังหวัดนครสวรรค์ และสองจังหวัดใหญ่
17	ขึ้นทางซ้าย	ขณะเก็บปฏิบัติขึ้นทางซ้าย (ขวา-ซ้าย, ขวา)	จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดใหญ่
18	เหลียวหน้าตรง	สลัดโบหน้าเหลียวมาหน้า ตรง	จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดใหญ่
19	เหลียวกลับ	สลัดโบหน้าเหลียวกลับทาง ซ้ายดั้งเดิม	จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดใหญ่
20	ยัด-ยุบ ลงวง	ยัดเข้าซ้ายขึ้นสุดเข้า แล้ว ยุบตัวลงเหลียม พร้อมมือลงวง น้ำหนักอยู่ที่กึ่งกลางเข้าทั้งสอง	จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดใหญ่
21	ทอนเท้าเงื่อ	ปฏิบัติท่าทอนเท้าเงื่อ	จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดใหญ่
22	กระทียบกลับ	ปฏิบัติท่ากระทียบกลับ	จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดใหญ่
23	โย้ตัวหมุนมาหน้าอัด	ใช้เท้าขวาเป็นหลัก หมุนตัว มาหน้าตรง (ทิศ 1)	จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดใหญ่
24	ยัด-กระทบ ลงเหลียม	ยัดเข้าซ้ายขึ้นสุดเข้า กระทบ วางเท้าขวาลงเหลียม น้ำหนักอยู่ที่เข้าขวา	จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดใหญ่
25	เหลียวทางขวา	สลัดโบหน้าเหลียวทางขวา เอียงหู (ทิ้งปลายหู) ซ้ายเล็ก น้อย	จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดใหญ่
26	เหลียวกลับ	สลัดโบหน้าเหลียวกลับมา หน้าตรงดั้งเดิม	จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดใหญ่

ลำดับ ที่	ชื่อท่า, คำเรียก หรือนาฏยศัพท์	วิธีปฏิบัติ	หมายเหตุ
27	ตะลิกตีก	ปฏิบัติตะลิกตีก	จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดใหญ่
28	ยัด-กระทบ ลงเหลี่ยม	ยัดเข้าขวาขึ้นสุดเข้า กระทบ วางเท้าซ้ายลงเหลี่ยม น้ำหนักอยู่ที่เข้าซ้าย	จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดใหญ่
29	เหลียวทางซ้าย	สลัดใบหน้าเหลียวทาง ซ้าย เอียงหู (ทิ้งปลายหู) ขวา เล็กน้อย	จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดใหญ่
30	เหลียวกลับ	สลัดใบหน้าเหลียวกลับมา หน้าตรงดังเดิม	จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดใหญ่
31	ทอนเท้า	ปฏิบัติทอนเท้า (ซ้าย- ขวา)	จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดใหญ่
32	กระบวนท่าจะ	หลังจากปฏิบัติทอนเท้า แล้ว ผู้ปฏิบัติจะอยู่ในท่าย่อ เหลี่ยมอัด (เหี่ยวหน้าตรง) น้ำหนักอยู่ที่กึ่งกลางเข้าทั้งสอง แล้วจึงปฏิบัติท่า "เริ่มต้นก่อน นะ" ซึ่งแบ่งได้เป็น 3 ขั้นตอน คือ 1. ยกเท้าขวาขึ้น ลักษณะ แบะเข้า หนีบน้อง กระทีบลง ชิดสันเท้าซ้าย ยกเท้าซ้ายขึ้น ลักษณะเดียวกัน และในจังหวัด นี้ให้หงายมือขวาที่ถืออาวุธออก ด้านข้างลำตัว ลักษณะงอข้อ ศอก หักข้อมือเข้าหาลำตัว มือ ซ้ายทำเป็นมือจับสอดจับส่งไป เบื้องหลัง ดึงข้อศอก ส่งนิ้วจับ ขึ้นเบื้องบน	จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดใหญ่

ลำดับ ที่	ชื่อท่า, คำเรียก หรือนาฏยศัพท์	วิธีปฏิบัติ	หมายเหตุ
		<p>2. กระทับเท้าซ้ายชิดสัน เท้าขวา ยกเท้าขวาขึ้นลักษณะ เดิม</p> <p>3. วางเท้าขวาลงเหลี่ยม น้ำหนักอยู่ที่เท้าขวา พร้อมกับ ชักมือขวาลงตั้งวงล่าง มือซ้าย จับสอดขึ้น ลักษณะหงายมือ งอข้อศอกสูงระดับแก้มศีรษะ พร้อมกับสลัดไบหน้าทางขวา (ปฏิบัติกระชั้นในชั้นที่ 1 และ 2 เข้าด้วยกัน และยังการ ลงเหลี่ยมในจังหวะที่ 3 = 1- 2, 3)</p> <p>- ยึดเข้าทั้งสองขึ้นจนสุด เข้า แล้วยุบลงเหลี่ยมดังเดิม โน้มน้ำหนักมาที่เท้าขวา</p> <p>- กดปลายคางลงเล็กน้อย สายตาชำเลื่องมองที่มือขวา ขณะปาดเข้า</p> <p>เมื่อปาดเข้าแล้วยกเท้า ขวาขึ้น ลักษณะแบะเข้า และ หนีบน่อง ไบหน้าและลักษณะ มือยังคงเป็นท่าเดิม</p> <p>- กระทับเท้าขวาลงชิดสัน เท้าซ้าย สลัดไบหน้าตรง นับ จังหวะที่เท้าขวาลงพื้นเป็นหนึ่ง (นับเท้าขวาเป็นหลัก) พร้อม ทั้งยกมือขวาขึ้นหงายมือ งอข้อ ศอกสูงระดับแก้มศีรษะ ลักษณะ</p>	<p>จังหวะดนตรีเว้น และหนึ่งจังหวะใหญ่</p> <p>จังหวะดนตรีติด ปฏิบัติตามจังหวะย่อย</p> <p>จังหวะดนตรีติด ปฏิบัติตามจังหวะย่อย</p>

ลำดับ ที่	ชื่อท่า, คำเรียก หรือนาฏยศัพท์	วิธีปฏิบัติ	หมายเหตุ
33	กระต๊อบพันหงายมือ	<p>เช่นเดียวกับมือซ้าย ลดมือซ้าย สวนลงมาทำวงล่าง ให้มือทั้ง สองสวนผ่านกันกลางลำ ตัว</p> <p>ในลักษณะตรงกันข้าม ใช้ มือซ้ายปาดเข้า กระต๊อบเท้าซ้าย ลง ยกเท้าขวาขึ้น ยกมือซ้าย ขึ้นหงายลักษณะเดียวกัน และ ลดมือขวาสวนลงทำวงล่าง (มือขวาอยู่ในลักษณะคืบอาวุธ โดยตลอด)</p> <p>ทำสลับกันดังนี้จนครบสิบ ครั้ง จึงวางเท้าลงย่อเหลี่ยมตั้ง เดิม มือซ้ายทำวงล่าง มือขวา อยู่ในลักษณะหงายมือ งอข้อ ศอกสูงระดับแฉ่งศีรษะ</p> <p>ปฏิบัติกระต๊อบพันหงายมือ</p>	<p>จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัดใหญ่</p>
34	หมุนตัวทางขวา ปาด เข้า บากท่า	<p>ชักเท้าขวาหนีบร่อง หมุน ตัวทางขวามาทิศ 2 ไบหน้าหัน ทางขวา ปาดเข้า วางเท้าขวา ชิดสันเท้าซ้าย ยกเท้าซ้ายขึ้น หันหน้าทางซ้าย จังหวัดเดียว กัน พลิกมือทั้งสองเป็น บากท่า</p>	<p>จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัดใหญ่</p>
35	ยัด-กระทบ ลงเหลี่ยม มือขวาหงายมือ (สูง) มือซ้ายตั้งมือ ตั้งแขน (ท่าเชิด)	<p>ยัดเข้าซ้ายขึ้นสุดเข้า กระทบ วางเท้าซ้ายลงเหลี่ยม นำหน้ามืออยู่ที่เข้าซ้าย ลดมือซ้าย ที่ตั้งวงบน ลงมาตั้งแขน เสมอ ไหล่ มือขวายกขึ้น หงายมือ</p>	<p>จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัดใหญ่</p>

ลำดับ ที่	ชื่อท่า, คำเรียก หรือนาฏยศัพท์	วิธีปฏิบัติ	หมายเหตุ
36	โย้-ยกเท้าขวา	ข้อศอก สูงระดับแก้มศีรษะ โย้ตัวถ่ายน้ำหนักมาทาง เข้าขวา กระชากตัวกลับ ยก เท้าขวาขึ้น ลักษณะหนีบร่อง แบะเข้า	จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดใหญ่
37	หมุนตัวทางซ้ายครึ่งรอบ	ใช้เท้าซ้ายเป็นหลัก หมุน ตัวทางซ้ายครึ่งรอบวงกลม มา ทิศ 4	จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดใหญ่
38	ยัด-กระทบ ลงวง	ยัดเข้าซ้ายขึ้นสุดเข้า กระทบ วางเท้าขวาลงเหลี่ยม น้ำหนักอยู่ที่เข้าขวา จังหวัด เดียวกัน ให้สลัดไบหน้ากลับมา ทางขวา และชักมือทั้งสองทำ วงล่าง	จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดใหญ่
39	ยัด-ยุบ เก็บ	ยัดเข้าทั้งสองข้างขึ้นสุด เข้า และยุบตัวลงเหลี่ยม ชัก เท้าขวาวางชิดสันเท้าซ้าย แล้ว เก็บ จัดแถว (2)	จังหวัดนครสวรรค์ และสามจังหวัดใหญ่
40	ขยับก้าวเท้า สามครั้ง	- ขณะเก็บ ขยับยกเท้า ขวาขึ้นวางชิดสันเท้าซ้าย ยก เท้าซ้าย - วางเท้าซ้ายที่เดิม ใช้เท้า ซ้ายเป็นหลัก ยกเท้าขวาขึ้น หมุนตัวทางขวา เป็นหน้าอัด (ทิศ 1) - วางเท้าซ้ายลงเหลี่ยม น้ำหนักอยู่ที่กึ่งกลางเข้าทั้งสอง ไบหน้าตรง	จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดใหญ่

ลำดับ ที่	ชื่อท่า, คำเรียก หรือนาฏยศัพท์	วิธีปฏิบัติ	หมายเหตุ
41	เดินมือ	<p>เป็นการปฏิบัติพร้อมกัน ทั้งมือและเท้า ส่วนเท้าให้ขยับ สือฝ่าเท้าทั้งสอง ทำให้ลำตัว เคลื่อนไปข้างหน้า ในขณะที่ย่อ เหลี่ยม</p> <p>ส่วนมือให้ปล่อยมือซ้ายที่ ทำวงยักซ์ แบนฝ่ามือออก แล้ว เดินมือทั้งสองออกมาข้างหน้า ให้มือขวาซ้อนอยู่ด้านนอก มือ ซ้ายอยู่ด้านใน เดินมือซ้ายขึ้น ตั้งวงสูง มือขวาตกลงมาอยู่ใน ตำแหน่งลงวงล่าง ลักษณะมือ คืบอาวุธ (กระบอง) พาดวง</p>	
42	ยักคอเก้าครั้ง	<p>มืออยู่ในลักษณะเดิม ยึด ตัวและยกเหลี่ยมขึ้นเล็กน้อย พร้อมกับยกสันเท้าขวาขึ้น เมื่อ ยุบตัวลง กระทบสันเท้าขวา (กระแทกสันเท้าลงกับพื้น) พร้อมกับยักคอทางขวา และยก สันเท้าซ้ายขึ้น นับเป็นจังหวะที่ หนึ่ง</p> <p>ต่อจากนั้นทำจังหวะยึดยุบ ตัว กระทบสันเท้าซ้าย พร้อม กับยักคอทางซ้าย ยกสันเท้า ขวาขึ้นเป็นจังหวะที่สอง</p>	<p>จังหวะดนตรีวัน และปฏิบัติตามจังหวะ ย่อย</p>

กระบองพาดวง คือ ลักษณะมือขวาอยู่ระดับวงล่าง นิ้วชี้และนิ้วหัวแม่มือคืบตาม
อาวุธ ให้ปลายอาวุธชี้ขึ้นพาดที่ลำแขน บริเวณข้อศอก

ลำดับ ที่	ชื่อท่า, คำเรียก หรือนาฏยศัพท์	วิธีปฏิบัติ	หมายเหตุ
43	เก็บ	แล้วปฏิบัติต่อเนื่อง สลับ กันจนครบเก้าครั้ง จึงชักสั้นเท้า ขวามารวมชิดสั้นเท้าซ้าย แล้ว เก็บ ปฏิบัติเก็บ	จังหวัดนครราชสีมา และสองจังหวัดใหญ่
44	ขึ้นทางขวา	ขณะปฏิบัติเก็บ ให้ขึ้นทาง ขวา (ซ้าย-ขวา, ซ้าย)	จังหวัดนครราชสีมา และหนึ่งจังหวัดใหญ่
45	เหลียวทางขวา	สลัดใบหน้าเหลียวทางขวา เอียงหู (ทิ้งปลายหู) ซ้ายเล็กน้อย	จังหวัดนครราชสีมา และหนึ่งจังหวัดใหญ่
46	เหลียวกลับ	สลัดใบหน้าเหลียวกลับมา หน้าตรงดังเดิม	จังหวัดนครราชสีมา และหนึ่งจังหวัดใหญ่
47	ยัด-ยุบ ลงเหลี่ยม	ยัดเข้าขวาขึ้นสุดเข้า แล้ว ยุบตัวลงเหลี่ยม น้ำหนักอยู่ที่กึ่ง กลางเข้าทั้งสอง พร้อมกับสลัด หน้าทางซ้าย มืออยู่ในท่าเดิม	จังหวัดนครราชสีมา และหนึ่งจังหวัดใหญ่
48	กระโดดคว่ำ	ปฏิบัติได้ 3 ขั้นตอน ดังนี้ 1. ใช้เท้าซ้ายเป็นหลัก กระโดดยกตัวขึ้นไปทางซ้าย เท้าทั้งสองพ่นพื้น เท้าขวาจะลง ถึงพื้นก่อน และตามด้วยเท้า ซ้าย วางเท้าให้ได้ระยะเหลี่ยม น้ำหนักอยู่เข้าซ้าย (ปฏิบัติโดย ไม่เกิดเสียง) พร้อมกันนั้นให้ออกมือ ขวาขึ้นทำวงบน แต่ลดระดับวง ให้แคบและต่ำกว่าปกติ มือซ้าย ตั้งวงหน้า ลดวงให้แคบและต่ำ กว่าระดับปลายคางเล็กน้อย	จังหวัดนครราชสีมา และหนึ่งจังหวัดใหญ่

ลำดับ ที่	ชื่อท่า, คำเรียก หรือนาฏยศัพท์	วิธีปฏิบัติ	หมายเหตุ
		<p>เช่นกัน</p> <p>2. การปฏิบัติต่อนั้น กระจดให้ตัวลอยขึ้นพ่นพ่น ใน ขณะที่ย่อเหลี่ยมอยู่ เมื่อตัว ตกลงพื้น บังคับให้ฝ่าเท้า กระทบพื้นเป็นเสียงดัง โดยให้ เท้าขวาลงกระทบพื้นก่อนเท้า ซ้ายเล็กน้อย เสียงที่เกิดจาก การปฏิบัติจะได้ยินเป็น ตึก-ตึก</p> <p>3. หลังจากนั้นปาดมือทั้ง สองสวนซ้อนกันระดับอก มือ ขวาอยู่ด้านนอก มือซ้ายอยู่ด้าน ใน แขนงมือซ้ายออกหงายท้อง แขน ปลายนิ้วจรดเข้า มือขวา ปาดลงทำวงล่าง โนม่น้ำหนัก มาที่เข้าซ้าย กดปลายคาง สายตาชำเลื่องมองมือซ้าย</p> <p>แล้วกระจดให้เท้าขวากระทบพื้น โกลัสน์เท้าซ้าย ย่อและ แบนเหลี่ยม ยกเท้าซ้ายหนีบ น่อง แบนเข้าเช่นกัน ในจังหวัด เดียวกันนี้ ให้ยกมือซ้ายขึ้นตั้ง วงบน ส่วนมือขวาพลิกหงาย แขนตั้ง มือลักษณะคิบบะบอง หันหน้าทางซ้าย เมื่อจบการ ปฏิบัติจะเป็นท่าปากอีกครั้งใน ทิศ 2</p>	<p>จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดใหญ่</p> <p>จังหวัดนครสวรรค์ และสองจังหวัดใหญ่</p>
49	ยัด-กระทบ ลงเหลี่ยม โบกเชิด	ยัด เข้าขวาขึ้นสุดเข้า กระทบ วางเท้าซ้ายลงเหลี่ยม	จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดใหญ่

ลำดับ ที่	ชื่อท่า, คำเรียก หรือนาฏยศัพท์	วิธีปฏิบัติ	หมายเหตุ
50	โย้ตัวเก้าครั้ง	นำหนักอยู่ที่เข้าซ้าย พร้อมกับ มือซ้ายจับโบกไปเป็นท่าเซ็ด ปฏิบัติโย้ตัวเก้าครั้ง	จิง ห ว ะ ด น ต ร ี ปฏิบัติตามจิงหวะย่อย
51	เก็บ	ปฏิบัติเก็บ สวนแถวกลับ มาเป็นแถว (1)	จิงหวะคนตรีติด และสองจิงหวะใหญ่
52	ขึ้นทางซ้าย	ขณะเก็บปฏิบัติขึ้นทาง ซ้าย (ขวา-ซ้าย, ขวา)	จิงหวะคนตรีติด และหนึ่งจิงหวะใหญ่
53	เหลียวหน้าตรง	สลัดใบหน้าเหลียวมาหน้า ตรง	จิงหวะคนตรีติด และหนึ่งจิงหวะใหญ่
54	เหลียวกลับ	สลัดใบหน้าเหลียวกลับ ทางซ้ายดั้งเดิม	จิงหวะคนตรีติด และหนึ่งจิงหวะใหญ่
55	ยัด-ยุบ ลงวง	ยัดเข้าซ้ายขึ้นสุดเข้า แล้ว ยุบตัวลงเหลียม พร้อมกับชัก มือทั้งสองทำวงล่าง	จิงหวะคนตรีติด และหนึ่งจิงหวะใหญ่
56	ทอนเท้าเงื่อ	ปฏิบัติท่าทอนเท้าเงื่อ (ซ้าย-ขวา)	จิงหวะคนตรีติด และหนึ่งจิงหวะใหญ่
57	กระที่บกลับ	ปฏิบัติท่ากระที่บกลับ	จิงหวะคนตรีวัน และหนึ่งจิงหวะใหญ่
58	หมุนตัว เดินท่าเสื่อลาก หาง	โย้ตัวถ่าน้ำหนักมาที่เข้า ซ้าย ใช้เท้าขวาเป็นหลักหมุน ตัว ทำ "เสื่อลากหาง" เช่น เดียวกับการปฏิบัติในลำดับที่ 86 ของระบำวีรชัยเสนาย์กษ	จิงหวะคนตรีวัน และสองจิงหวะใหญ่
59	เดิน-ออกมือ-ถึง	ลักษณะการเดินและออก มือ เช่นเดียวกับการปฏิบัติใน ลำดับที่ 87 ของระบำวีรชัย เสนาย์กษ แล้วจัดแถว (3)	จิง ห ว ะ ด น ต ร ี ปฏิบัติตามจิงหวะย่อย

ลำดับ ที่	ชื่อท่า, คำเรียก หรือนาฏยศัพท์	วิธีปฏิบัติ	หมายเหตุ
60	ขยับ-ทอนเท้าเงี้ยว	เก็บออกมือเงี้ยวหน้าเสี้ยว (ทิต 4 = ถึงที่หมาย) ขณะเก็บยกเท้าขวาขึ้น วางชิดส้นเท้าซ้าย ยกเท้าซ้าย วางลงที่เดิม ใช้เท้าซ้ายเป็น หลัก ยกเท้าขวาหมุนตัวทาง ขวา วางเท้าขวาลงเหลี่ยมใน หน้าเสี้ยว (ทิต 2) มือขวาทำ ท่าเงี้ยว ไบหน้าหันทางซ้าย	จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัดใหญ่
61	กระที่บกกลับ	ปฏิบัติท่ากระที่บกกลับ	จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัดใหญ่
62	หมุนตัวบากลาง เพลงลา	ใช้เท้าขวาเป็นหลัก หมุน ตัวทางขวามาหน้าอัด (ทิต 1) วางเท้าซ้ายและยกเท้าขวาลง เหลี่ยม มือทั้งสองทำวงล่าง (หงายมือแล้วคว่ำลงให้พอดี กับเท้าขวาลงเหลี่ยม)	จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัดใหญ่
63	กระที่บัพันหงายมือ	ปฏิบัติท่ากระที่บัพันหงายมือ	จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัดใหญ่
64	หมุนตัวป้องกัน	ชักเท้าขวาหนีบร่อง หมุน ตัวทางขวามาทิต 2 วางเท้าลง เหลี่ยม หน้าเสี้ยวทางขวา ให้ น้ำหนักอยู่ที่เข้าขวา มือขวา หงายแขน งอข้อศอกต่ำระดับ สะเอว มือซ้ายลักษณะคล้ายวง ล่าง แต่ตั้งมือออกมาด้านหน้า เล็กน้อย	จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัดใหญ่

ลำดับ ที่	ชื่อท่า, คำเรียก หรือนาฏยศัพท์	วิธีปฏิบัติ	หมายเหตุ
65	ยี่ด-ยุบ ลงเหลี่ยม	ใช้เท้าซ้ายเป็นหลัก กระชากด้วยยกเท้าขวาขึ้น พร้อมกับยกมือซ้ายป้อง จีบระดับวงบน สายตามองมือซ้าย แล้วจึงทอดเท้าขวาลง ดึงเข้า (เป็นท่าขึ้น) ในจังหวะเดียวกัน ชักมือทั้งสองทำวงล่าง ยี่ดเข้าซ้ายสุดเข้า แล้วยุบตัวลงเหลี่ยม น้ำหนักกึ่งกลางเข้าทั้งสอง	- เพลงตุงตุง - จังหวะดนตรีติด และหนึ่งจังหวะกลอง
66	เก็บ	ชักเท้าขวาวางชิดสันเท้าซ้ายแล้วเก็บ	จังหวะดนตรีเว้น และสองจังหวะกลอง
67	ทอนเท้าเงื่อ	ขณะเก็บ ปฏิบัติท่าทอนเท้าเงื่อ (ซ้าย-ขวา)	จังหวะดนตรีเว้น และหนึ่งจังหวะกลอง
68	กระต๊อบกลับ	ปฏิบัติท่ากระต๊อบกลับ	จังหวะดนตรีเว้น และหนึ่งจังหวะกลอง
69	โย้ตัวหมุน	โย้ตัวถ่ายน้ำหนักมาทางเข้าซ้าย กระชากด้วยยกเท้าขวาขึ้น หนีบน้อง แปะเข้า หมุนมาทิศ 1	จังหวะดนตรีเว้น และหนึ่งจังหวะกลอง
70	ยี่ด-กระทบ ลงเหลี่ยม	ยี่ดเข้าซ้ายขึ้นสุดเข้า กระทบ วางเท้าขวาลงเหลี่ยม น้ำหนักอยู่ที่เข้าขวา	จังหวะดนตรีเว้น และหนึ่งจังหวะกลอง
71	กระต๊อบพันหางมือ	ปฏิบัติกระต๊อบพันหางมือ	จังหวะดนตรีเว้น และหนึ่งจังหวะกลอง
72	หมุนตัวทางขวา ปาด เข้า บากท่า	ชักเท้าขวาหนีบน้อง หมุนตัวทางขวามาทิศ 2 ไบหน้าหันทางขวาปาดเข้า แล้ววางเท้า	จังหวะดนตรีเว้น และหนึ่งจังหวะกลอง

ลำดับ ที่	ชื่อท่า, คำเรียก หรือนาฏยศัพท์	วิธีปฏิบัติ	หมายเหตุ
73	ยียด-กระทบ ลงท่า "แม่ ท่ายักษ์ที่ 4"	ขวาขีดสันเท้าซ้าย ยกเท้าซ้าย ขึ้น หันหน้าทางซ้าย จังหวะ เดียวกันพลิกมือทั้งสองเป็น ปากท่า ยียดเข้าขวาขึ้นสุดเข้า กระทบวางเท้าซ้ายลงเหลี่ยม น้ำหนักอยู่ที่เข้าซ้าย พร้อมกับ งอข้อศอกขวา เป็นลักษณะ หงายมืออยู่ระดับเอว มือซ้าย คงเดิม หันมองทางซ้าย	จังหวะดนตรีเว้น และหนึ่งจังหวะกลอง
74	โย้ตัว 6 ครั้ง	ในลักษณะท่าเดิม โย้ตัว ถ่ายน้ำหนักมาทางขวา กดเอว และกดไหล่ซ้าย แล้วโย้ตัวถ่าย น้ำหนักคืนทางซ้าย กดเอว และกดไหล่ขวา ปฏิบัติสลับกันดังนี้อีก 4 ครั้ง	จังหวะดนตรีปฏิบัติ ตามจังหวะย่อย (=สองจังหวะใหญ่)
75	ขึ้นทางซ้าย ท่าท่า "แม่ ท่ายักษ์ที่ 2"	ปฏิบัติขึ้นทางซ้าย (ขวา- ซ้าย, ขวา) พร้อมกับชักมือ ขวาขึ้นไปตั้งหงายมืออยู่ระดับ ศีรษะ มือซ้ายลดลงมาเป็นวง ล่าง หันมองทางซ้าย	จังหวะดนตรีเว้น และหนึ่งจังหวะกลอง
76	เหลียวหน้าตรง	สลับใบหน้าเหลียวมาหน้า ตรง	จังหวะดนตรีติด และหนึ่งจังหวะกลอง
77	เหลียวกลับ	สลับใบหน้าเหลียวกลับมา ทางซ้ายดังเดิม	จังหวะดนตรีติด และหนึ่งจังหวะกลอง
78	ยียด-ยุบ ลงวง	ยียดเข้าซ้ายขึ้นสุดเข้า แล้ว ยุบตัวลงเหลี่ยม มือลงวง	จังหวะดนตรีเว้น และหนึ่งจังหวะกลอง

ลำดับ ที่	ชื่อท่า, คำเรียก หรือนาฏยศัพท์	วิธีปฏิบัติ	หมายเหตุ
79	ทอนเท้าเงื่อ	ปฏิบัติท่าทอนเท้าเงื่อ (ซ้าย-ขวา)	จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดกลอง
80	กระต๊อบกลับ	ปฏิบัติท่ากระต๊อบกลับ	จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดกลอง
81	โย้ตัวหมุน หน้าอัด	โย้ตัวถ่ายน้ำหนักมาทาง เข้าซ้าย กระชากด้วยยกเท้าขวา ขึ้น หนีบน้อง แบนเข้า หมุนมา ทิศ 1	จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดกลอง
82	ยี่ด-กระทบ ลงเหลี่ยม	ยี่ด เข้าซ้ายขึ้นสุดเข้า กระทบ วางเท้าขวาลงเหลี่ยม น้ำหนักอยู่ที่เข้าขวา	จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดกลอง
83	กระต๊อบพันหงายมือ	ปฏิบัติกระต๊อบพันหงาย มือ	จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดกลอง
84	หมุนตัวทางขวา ปาด เข้า บากท่า	ชักเท้าขวาหนีบน้อง หมุนตัวทางขวามาทิศ 2 ปฏิบัติปาดเข้า บากท่า	จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดกลอง
85	ยี่ด-กระทบ ลงท่า "แม่ ท่ายักษ์ที่ 4"	ยี่ดเข้าขวาขึ้นสุดเข้า กระทบวางเท้าซ้ายลงเหลี่ยม น้ำหนักอยู่ที่เข้าซ้าย พร้อมกับ มือปฏิบัติแม่ท่ายักษ์ที่ 4	จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดกลอง
86	โย้ตัว 6 ครั้ง	ปฏิบัติทำโย้ตัว 6 ครั้ง	จังหวัดนครสวรรค์ปฏิบัติ ตามจังหวัดย่อย
87	ขึ้นทางซ้าย ท่าท่า "แม่ ท่ายักษ์ที่ 2"	ปฏิบัติขึ้นทางซ้าย (ขวา-ซ้าย, ขวา) พร้อมกับมือ ปฏิบัติแม่ท่ายักษ์ที่ 2	จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดกลอง
88	เหลี่ยมหน้าตรง	สลัดไบหน้าเหลี่ยมมา หน้าตรง	จังหวัดนครสวรรค์ และหนึ่งจังหวัดกลอง

ลำดับ ที่	ชื่อท่า, คำเรียก หรือนาฏยศัพท์	วิธีปฏิบัติ	หมายเหตุ
89	เหลียวกลับ	สลัดใบหน้าเหลียวกลับ มาทางซ้ายดั้งเดิม	จังหวัด นครีดิค และหนึ่งจังหวัดกลอง
90	ยัด-ยุบ ลงวง	ยัดเข้าซ้ายขึ้นสุดเข้า แล้วยุบตัวลงเหลียม มือลงวง	จังหวัด นครีวัน และหนึ่งจังหวัดกลอง
91	ทอนเท้าเงื่อ	ปฏิบัติท่าทอนเท้าเงื่อ (ซ้าย-ขวา)	จังหวัด นครีวัน และหนึ่งจังหวัดกลอง
92	กระที่บกลับ	ปฏิบัติท่ากระที่บกลับ	จังหวัด นครีวัน และหนึ่งจังหวัดกลอง จบท่าพอดีกับคำ ร้องว่า "ตรีเมฆฤทธิไกร ดั่งไฟกลบ"
93	ท่าท่าตามคำร้อง "แต่ ล้วนพงพันธ์" ถอน เท้า-ยื่น มือตั้งชี้กวาด วนเข้าหากัน	โย้ตัวหมุนมาทิศ 4 ถอนเท้าซ้าย ยื่นเหยียด เท้าขวาไปด้านข้าง ห่างจาก เท้าซ้ายพอประมาณ ยกสันเท้า ขึ้นแตะพื้นด้วยจุมกเท้า มือตั้ง นิ้วชี้มีวนวนเข้าหากันในระดับ อก	จังหวัด นครีดิค และหนึ่งจังหวัดกลอง
94	คำร้องว่า "อสุรพงศ์" กระโดด ลงเหลียม มือ ขวาดังวงล่าง มือซ้าย ตั้งมือหงาย (สูง)	กระโดดให้ด้วยเท้าซ้าย ยกเท้าขวารับขึ้นหนีบร่อง แเบะ เข้า แล้ววางลงเหลียม น้ำหนัก อยู่เข้าขวา มือขวาลดลงมาเป็นวงล่าง มือซ้ายหยิบจับสอดขึ้นไป ตั้ง มือหงาย งอข้อศอกอยู่ระดับ ศีรษะ หน้ามองทางขวา	จังหวัด นครีดิค และหนึ่งจังหวัดกลอง
95	ขยับเท้า-เก็บ	ขยับเท้าซ้ายวางชิดเท้า ขวา แล้วยกเท้าขวารับหนีบ ร่อง หมุนทางขวามาทิศ 1	- เพลง กระบอง กัน-

ลำดับ ที่	ชื่อท่า, คำเรียก หรือนาฏยศัพท์	วิธีปฏิบัติ	หมายเหตุ
96	ขึ้นทางซ้าย	วางเท้าขวาลงเก็บ มือซ้ายลด ลงมาตั้งวงล่าง ปฏิบัติทำขึ้นทางซ้าย (ขวา-ซ้าย, ขวา)	จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัด จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัด
97	ขยับเท้า-วางเหลี่ยม มือซ้ายเข้าอก ตรงกับ คำร้องว่า "ทุกคน"	ขยับเท้าขวา ยกเท้าซ้าย วางลงเหลี่ยม มือซ้ายตั้งมือ ระดับวงหน้า แล้วม้วนเป็นจีบ มาที่อก	จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัด
98	ถอนเท้ายก ขวาวงล่าง ซ้ายมือหงาย (สูง) ตรง กับคำร้องว่า "ศักดิ์"	ถอนเท้าซ้าย ยกเท้าขวา พร้อมกับมือขวาพลิกมือขึ้นมา ตั้งบนเข่า มือซ้ายสอดจีบขึ้น มาเป็นหงายมือ งอข้อศอกอยู่ ระดับศีรษะ	จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัด
99	ยัด-กระทบ ลงเหลี่ยม มือพนมที่อก ตรงกับคำร้องว่า "อาคมขลัง"	ขยับเท้าขวา ยกเท้าซ้าย หนีบนอง ยัดกระทบลงเหลี่ยม มือเลื่อนขึ้นมาเป็นพนมมือ (ใช้นิ้วหัวแม่มือคืบอาวุธไว้ ลักษณะวางพาดขวาวงล่างตัว) อยู่ระดับอก หน้ามองทางซ้าย	จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัด
100	ขึ้นทางขวา มือลงวง	ปฏิบัติทำขึ้นทางขวา (ซ้าย-ขวา, ซ้าย) มือลงวง	จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัด
101	ขยับยก ขวาวงเหลี่ยม มือ ขวาวงล่าง มือซ้าย หงายมือ ตรงกับคำร้อง ว่า "เรื่องพลัง"	ขยับเท้าซ้าย ยกเท้าขวา หนีบนอง วางลงเหลี่ยม มือ ขวาคงเดิม พลิกมือซ้ายหงาย มืออยู่ระดับเอว งอข้อศอก หน้ามองทางขวา	จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัด
102	ยัด-ยุบ เก็บ ตรงกับคำ ร้องว่า "เทพศาสตร์"	ยัดเข้าทั้งสองขึ้นสุดเข้า ยุบตัวลง ยกเท้าขวาวงเก็บ จัดแถว (4)	จังหวัดนครศรีธรรมราช และสามจังหวัด แล้วปฏิบัติอีกสอง

ลำดับ ที่	ชื่อท่า, คำเรียก หรือนาฏยศัพท์	วิธีปฏิบัติ	หมายเหตุ
103	ขึ้นลอย 1 ตรงกับคำ ร้องว่า "สูงส่ง" (มาลี ชีวิต)	ปฏิบัติเช่นเดียวกับลำดับ ที่ 47 ในเพลงกระบองกัน ของ ระบำวีรชัยเสนายักษ์ ปฏิบัติใน 7 จังหวะกรับ แล้วจึงลงจาก ลอย 1 เป็นคนขึ้นลอย เป็นพื้นฐาน	จังหวะฉิ่ง จังหวะดนตรีวัน และหนึ่งจังหวะฉิ่ง แล้วปฏิบัติในท่า เดิมอีกหกจังหวะฉิ่ง
104	ขึ้นลอย 1 ตรงกับคำ ร้องว่า "ปลิดปลง" (เพราะองค์)	สลับกันให้คน ○ เป็น ฐาน คน ○ เป็นตัวขึ้นลอย ปฏิบัติใน ปฏิบัติใน 3 จังหวะกรับ จึงลงจากลอยขยับยกเท้าซ้าย ขึ้น หนีบน้อง แเบะเข้า	จังหวะดนตรีวัน และหนึ่งจังหวะฉิ่ง แล้วปฏิบัติในท่า เดิมอีกสองจังหวะฉิ่ง
105	ยัด-กระทบ ลงท่า "รบท่า 1" ตรงกับคำ ร้องว่า "(ทศ) กัณฐ์"	ยัดเข้าขวาสุดเข้า กระทบ วางเท้าลงเหลี่ยม ำหนักอยู่ที่ เข้าขวา มือทำท่ารบท่า 1 ปฏิบัติเช่นเดียวกับลำดับที่ 50 เพลงกระบองกัน ของระบำวีร ชัยเสนายักษ์	จังหวะดนตรีวัน และหนึ่งจังหวะฉิ่ง
106	ยัด-ยุบ	ยัดเข้าทั้งสองข้างขึ้นสุด เข้า แล้วยุบตัวลงเหลี่ยม	จังหวะดนตรีติด และหนึ่งจังหวะฉิ่ง
107	ขยับเท้า-เก็บ หมุน รอบลงเหลี่ยม มือเงื้อ ตรงกับคำร้องว่า "เจ้า ลังกา"	ขยับเท้าซ้าย ยกเท้าขวา วางเก็บ หมุนควงกันทวนเข็ มนาฬิกา 1 รอบ แล้วแยกจากค งเหลี่ยม เงื้อมือ จัดแถว (5)	จังหวะดนตรีติด และสามจังหวะฉิ่ง
108	เลาะ เลาะ	ปฏิบัติเลาะ เลาะ	-เพลงกราวใน- จังหวะดนตรีวัน

ลำดับ ที่	ชื่อท่า, คำเรียก หรือนาฏยศัพท์	วิธีปฏิบัติ	หมายเหตุ
109	เดินสวนแถว	ปฏิบัติเดิน สวนแถวไป-กลับโดยหันเข้าหากัน เมื่อถึงที่เดิมหมุนตัวทางซ้าย มาหน้าเดียวกัน (ทิศ 1) จัดแถว (6)	และหนึ่งจังหวะตะโพน จังหวะดนตรีติด ปฏิบัติตามจังหวะ ตะโพน 2 ครั้ง แล้ว ปฏิบัติตามจังหวะย่อย
110	เก็บออกมือ (เงื่อ)	เท้าซ้ายเป็นหลัก ยกเท้าขวาหมุนตัวทางซ้ายมาทิศ 4 หน้าเสี้ยวทางขวา มือเงื่อแล้ววางเท้าเก็บ	จังหวะดนตรีติด และสองจังหวะกราวใน
111	ขยับยกเท้าขวา	ขณะเก็บ ขยับยกเท้าขวาขึ้นหนีบน่อง แปะเข้า	จังหวะดนตรีติด และหนึ่งจังหวะกราวใน
112	ยัด-กระทบ ลงวง	ยัดเข้าซ้ายขึ้นสุดเข้ากระทบ วางเท้าลงเหลี่ยมหน้าหนักอยู่ที่เข้าขวา พร้อมกับชักมือขวาลงมาทำวงล่าง	จังหวะดนตรีเว้น และหนึ่งจังหวะกราวใน
113	ขึ้นทางขวา	ปฏิบัติขึ้นทางขวา (ซ้าย-ขวา, ซ้าย)	จังหวะดนตรีเว้น และหนึ่งจังหวะกราวใน
114	เหลียวหน้าตรง	สลัดหน้าเหลียวมาหน้าตรง	จังหวะดนตรีติด และหนึ่งจังหวะกราวใน
115	เหลียวกลับ	สลัดหน้าเหลียวกลับดั้งเดิม	จังหวะดนตรีติด และหนึ่งจังหวะกราวใน
116	ทอนเท้าเงื่อ	ปฏิบัติทอนเท้าเงื่อ หมุนตัวทางขวามาทิศ 2	จังหวะดนตรีเว้น และหนึ่งจังหวะกราวใน
117	กระที่บกลับ	ปฏิบัติกระที่บกลับ	จังหวะดนตรีเว้น และหนึ่งจังหวะกราวใน
118	โย้หมุนตัว-เก็บ	โย้ตัวถ่วงน้ำหนักมาทางซ้าย ไขเท้าขวาเป็นหลัก ยกเท้าซ้ายขึ้นหนีบน่อง แปะเข้า	จังหวะดนตรีเว้น และหนึ่งจังหวะกราวใน

ลำดับ ที่	ชื่อท่า, คำเรียก หรือนาฏยศัพท์	วิธีปฏิบัติ	หมายเหตุ
119	ขยับยกเท้าขวา	หมุนตัวทางขวา มาทิศ 1 วาง เท้าซ้าย แล้วเก็บ จัดแถว (7) ขณะเก็บ ขยับเท้าซ้าย ยก	จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัดกระบี่ใน
120	ยัด-กระทบ ลงวง	เท้าขวาขึ้นหนีบน้อง แบนเข้า ยัดเข้าซ้ายสุดเข้า กระทบ วางเท้าขวาลงเหลี่ยม ให้	จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัดกระบี่ใน
122	เหลียวกลับ	หันหน้าเหลียวกลับตั้ง เดิม	จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัดกระบี่ใน
123	ตะลึงตึก	ปฏิบัติตะลึงตึก	จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัดกระบี่ใน
124	ยัด-กระทบ ลงเหลี่ยม	ยัดเข้าขวาสุดเข้า กระทบ วางเท้าซ้ายลงเหลี่ยม หน้าหนัก อยู่ที่เข้าซ้าย	จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัดกระบี่ใน
125	เหลียวหน้าตรง	หันหน้าเหลียวมาหน้า ตรง	จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัดกระบี่ใน
126	เหลียวกลับ	หันหน้าเหลียวกลับมา ตั้งเดิม	จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัดกระบี่ใน
127	ทอนเท้า	ปฏิบัติทอนเท้า (ซ้าย- ขวา)	จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัดกระบี่ใน
128	กระทืบพื้นหงายมือ	ปฏิบัติกระทืบพื้นหงาย มือ	จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัดกระบี่ใน
129	หมุนตัวทางขวา ปาด เข้า บากท่า	ชักขวาหนีบน้อง หมุนตัว ทางขวามาทิศ 2 มือขวาปาด เข้า แล้วทำบากท่า	จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัดกระบี่ใน
130	ยัด-กระทบ ลงท่าเชิด	ยัดเข้าขวาขึ้นสุดเข้า กระทบวางเหลี่ยม มือโบกไป ท่าเชิด	-เพลงเชิด- จังหวัดนครศรีธรรมราช และสองจังหวัดใหญ่
131	โย้ตัวแก้ครั่ง	ปฏิบัติทำโย้ตัวแก้ครั่ง	จังหวัดนครศรีธรรมราชปฏิบัติ

ลำดับ ที่	ชื่อท่า, คำเรียก หรือนาฏยศัพท์	วิธีปฏิบัติ	หมายเหตุ
		<p>หมุนตัวทางซ้ายครึ่งรอบ วางเท้าลงเฉียงมน น้ำหนัก อยู่ที่เข่าขวา เดินมือขวามา อยู่ตรงหน้า หักข้อมือกด ปลายอาวูรลง สูงระดับหน้า อก งอข้อศอกเล็กน้อย มือ ซ้ายตั้งวงสูง สายตาชำเลื่อง มองข้อมือขวา</p> <p>2. ยื่อเข้าทั้งสองขึ้น แล้วยุบตัวลงเฉียงมตังเดิม ใช้เท้าขวาเป็นหลัก ยกเท้า ซ้าย หมุนตัวทางขวาครึ่ง รอบ วางเท้าซ้ายลงเฉียงมน น้ำหนักอยู่ที่เข่าซ้าย พร้อม กับวาดมือขวาขึ้นตั้งวงบน มือซ้ายจับส่งแขนตั้งไปด้าน หลัง หักข้อมือหงายมือจับ ไบหน้าหันทางขวา</p> <p>3. ใช้เท้าซ้ายเป็นหลัก ยกเท้าขวา หมุนตัวทางขวา อีกครั้งรอบ วางเฉียงมน มือ ขวาทำวงล่าง มือซ้ายตั้งวง บน</p> <p>4. ยืด-ยุบ ปาดมือซ้าย ผ่านหน้า แล้วพลิกตัวทาง ขวา เดินหลบเข้าฉาก แถวหลัง ปฏิบัติเช่น เดียวกับแถวแรก แต่กลับตัว เข้าฉากทางขวา</p>	<p>จังหวัดนครศรีธรรมราช และ สองจังหวัดใหญ่</p> <p>จังหวัดนครศรีธรรมราช และ หนึ่งจังหวัดใหญ่</p> <p>จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัดใหญ่</p>

2. กระบวนท่าทางที่ต้องปฏิบัติเฉพาะตัว

ลำดับ ที่	ชื่อท่า, คำเรียก หรือนาฏยศัพท์	วิธีปฏิบัติ	หมายเหตุ
1	(ท่าทางของสหัสเดชะ) ขยับยกเท้าขวา มือทำวง บัวบาน ตรงกับคำร้องว่า "ท้าวสหัสเดชะ"	ขยับเท้าซ้าย วางชิดสัน เท้าขวา ยกเท้าขวาขึ้นด้าน หน้า พร้อมกับจับสอดมือทั้ง สองขึ้นไปตั้งมือหงาย งอข้อ ศอกอยู่ระดับศีรษะ	-ร้องเพลงตุงตุง- จังหวัดนครศรีธรรม และหนึ่งจังหวัดยะลา
2	ยี่ด-กระทบ ลงเหลี่ยม มือขวาตั้งวง มือซ้ายจับ เข้าอก ตรงกับคำร้องว่า "เจ้าปางตาล"	วางเท้าขวายกเท้าซ้าย ยี่ด-กระทบ วางเท้าซ้ายลง เหลี่ยม หน้าหนอกอยู่เท้าซ้าย มือ ขวาลดลงมาเป็นวงล่าง มือ ซ้ายตั้งมือแล้วม้วนเป็นจับมาที่ อก	จังหวัดนครศรีธรรม และหนึ่งจังหวัดยะลา
3	เช็ดเท้าวิ่งเข้าที่	พลิกมือซ้ายลงมาทำหงาย มือข้างลำตัวระดับเอว งอข้อ ศอก แล้วเช็ดเท้าวิ่งเข้าไปใน ตำแหน่งเดิม	จังหวัดนครศรีธรรม และหนึ่งจังหวัดยะลา (ไมยราพณ์ ออกมา)
4	(ท่าทางของไมยราพณ์) ขยับยกเท้าขวา เท้าขวา ยันกระบอง (ยาว) ตรง กับคำร้องว่า "ไมยราพณ์ เจ้าบาดาล"	ขยับเท้าซ้าย วางชิดสัน เท้าขวา ยกเท้าขวายันกระบอง ที่ถือตั้งอยู่ด้านหน้า มือซ้ายตั้ง วง	จังหวัดนครศรีธรรม และหนึ่งจังหวัดยะลา
5	ก้าวเท้า โบกมือขึ้น ตรง กับคำร้องว่า "ชาญชัย ศรี"	วางเท้าขวา ประเท้าซ้าย ยก วางเท้าจรดด้วยสันเท้าชิด เท้าขวา มือขวาดังวงล่าง มือ ซ้ายจับหงายม้วนออกไปตั้งวง บน เอียงศีรษะขวา	จังหวัดนครศรีธรรม และหนึ่งจังหวัดยะลา
6	ขยับเท้า วางเหลี่ยม มือ จับกระบองทอดขวางตัว	ขยับเท้าซ้าย ยกเท้าขวา วางเหลี่ยม มือขวาดังมือระดับ วงบน มือซ้ายหงายมือ ตั้งแขน	จังหวัดนครศรีธรรม และหนึ่งจังหวัดยะลา

ลำดับ ที่	ชื่อท่า, คำเรียก หรือนาฏยศัพท์	วิธีปฏิบัติ	หมายเหตุ
7	ยัด-ยุบ เช็ดเท้า วิ่งเข้าที่	มือทั้งสองคืบกระบองให้อยู่ใน ร่องหัวแม่มือ เอียงศีรษะทาง ขวา ยัดเข้าทั้งสองสุดเข้า ยุบ ลงเหลี่ยม เช็ดเท้าวิ่งเข้าที่ใน ตำแหน่งเดิม	จังหวัดนครราชสีมา และหนึ่งจังหวัดกลาง (มังกรกัณฐ์ และแสง อาทิตย์ ออกมา)
8	(ท่าทางของมังกรกัณฐ์ และแสงอาทิตย์) ขยับเท้า วางเหลี่ยม มือ ขวาตั้งวง มือซ้ายจับเข้า อก ตรงกับคำร้องว่า	ขยับเท้าขวา ยกเท้าซ้าย วางเหลี่ยม ใช้น้ำหนักอยู่ที่เท้า ซ้าย มือขวาตั้งวงล่าง มือซ้าย ตั้งมือแล้วม้วนเป็นจับมาเข้าอก	จังหวัดนครราชสีมา และหนึ่งจังหวัดกลาง
9	หมุนตัวขึ้นทางขวา มือ ซ้ายหงายมือสูง ตรงกับ คำร้องว่า "ฤทธิ์"	ถอนเท้าซ้าย ยกเท้าขวา หมุนทางซ้ายมาทิศ 4 วางเท้า ขวา ปฏิบัติทำขึ้นทางขวา (ซ้าย-ขวา, ซ้าย) มือซ้ายจับ สอดขึ้นไปตั้งมือหงาย งอข้อ ศอกอยู่ระดับศีรษะ	จังหวัดนครราชสีมา และหนึ่งจังหวัดกลาง
10	เหลียวหน้าตรง	สลัดหน้าเหลียวมาหน้า ตรง	จังหวัดนครราชสีมา และหนึ่งจังหวัดกลาง
11	เหลียวกลับ	สลัดหน้าเหลียวกลับมา ทางขวาดังเดิม	จังหวัดนครราชสีมา และหนึ่งจังหวัดกลาง
12	ยัด-ยุบ หมุนทางขวา	ยัดเข้าขวาขึ้นสุดเข้า ยุบ ยกเข้าขวา หมุนตัวมาทางขวา ทิศ 1	จังหวัดนครราชสีมา และหนึ่งจังหวัดกลาง
13	(ท่าทางของมังกรกัณฐ์) ขยับยก-วางเหลี่ยม ตั้ง มือซ้ายแตะบ่า	ขยับเท้าขวา ยกเท้าซ้าย วางเหลี่ยม มือซ้ายตั้งมือเลื่อน ขึ้นไปแตะบ่าแสงอาทิตย์	จังหวัดนครราชสีมา และหนึ่งจังหวัดกลาง

ลำดับ ที่	ชื่อท่า, คำเรียก หรือนาฏยศัพท์	วิธีปฏิบัติ	หมายเหตุ
14	(ท่าทางของแสงอาทิตย์) ขยับยก-วางเหลี่ยม พนมมือที่อก ตรงกับคำ ร้องว่า "เป็นน้องพี่ อยู่ เมือง" (ท่าทางของมังกรกัณฐ์) ขยับยก-วางเหลี่ยม มือ ขวาทำมือชี้ มือซ้ายตั้งวง ตรง กับ คำ ร้อง ว่า "โรมดัล"	(ตะแคงมือ) หน้ามองกัน ขยับเท้าซ้าย ยกเท้าขวา วางเหลี่ยม มือพนมที่อก ใน ลักษณะคืบอาวุธวางลำตัว ขยับยกเท้าขวา ยืด- กระทบลงเหลี่ยม พร้อมกับมือ ขวาดังชี้ เลื่อนไปด้านข้าง ตั้ง แขน เสมอไหล่ มือซ้ายจับ อาวุธแทนมือขวา แล้วเลื่อนมา ตั้งวงล่าง ส่วนแสงอาทิตย์ยังคง ปฏิบัติท่าเดิม	จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัดยะลา
15	ขยับท่าสอดสร้อย ตรง กับคำร้อง (ทวน) ว่า "เป็นน้องพี่ อยู่เมือง"	ขยับเท้า วางเหลี่ยมเช่น เดิม มือขวาดังวงล่าง มือซ้าย ตั้งวงบน	จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัดยะลา
16	ยืด-ยุบ เช็ดเท้า เข้าที่ ตรงกับคำร้อง (ทวน) ว่า "โรมดัล"	ยืดเข้าทั้งสองสุดเข้า ยุบ แล้วเช็ดเท้าวิ่งเข้าที่ในตำแหน่ง เดิม	จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัดยะลา (วิรุญจำบัง ออก มา)
17	(ท่าทางของวิรุญจำบัง) ขยับยก ลงเสี้ยว มือเงื้อ ป้อง ตรงกับคำร้องว่า "ตอนนี้ชื่อวิรุญ จำบัง"	ขยับยกเท้าขวา ยืด- กระทบ วางเท้าลงเหลี่ยม ตั้ง ขาซ้ายและตั้งปลายเท้าซ้ายขึ้น (ไม่ขยับส้นเท้า) มือขวาคว่ำ มือถืออาวุธอยู่ระดับศีรษะด้าน หน้า มือซ้ายตั้งมือตะแคง ฝ่า มือชิดหลังมือขวา หน้ามองทาง ซ้าย	จังหวัดนครศรีธรรมราช และสองจังหวัดยะลา

ลำดับ ที่	ชื่อท่า, คำเรียก หรือนาฏยศัพท์	วิธีปฏิบัติ	หมายเหตุ
18	ขึ้นทางซ้าย ตรงกับคำ ร้องว่า "อู้อย่างจารึก"	ปฏิบัติทำขึ้นทางซ้าย (ขวา-ซ้าย, ขวา)	จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัดยะลา
19	หมุนตัวขึ้นทางขวา จับ กระบองทอดขวางตัว ตรงกับ คำ ร้อง ว่า "เขตขัณฑ์"	ขยับเท้าหมุนมาทิศ 4 ปฏิบัติทำขึ้นทางขวา (ซ้าย- ขวา, ซ้าย) มือขวาดึงมือวงบน มือซ้ายหงายมือ ดึงแขน มือทั้ง สองคืบกระบองให้อยู่ร่องหัวแม่ มือ หน้ามองทางขวา ขยับมือ	จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัดยะลา
20	ขยับท่าสอดสร้อย	ขยับเท้าวางเหลี่ยม มือทำ ท่าสอดสร้อย เช็ดเท้าวิ่งเข้าที่ เดิม	จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัดยะลา (สัทธาสูร เก็บเงื่อ ออก)
21	(ท่าทางของสัทธาสูร) ขึ้นทางขวา มือขวาแบก อาวุธ มือซ้ายหงายมือสูง ตรงกับคำร้องว่า "ตอนนี้ ชื่อสัทธาสูร"	ขยับยกเท้าขวา ยึด- กระบองวางเหลี่ยม ปฏิบัติทำ ขึ้นทางขวา มือขวายกอาวุธขึ้น มาวางพาดบ่า มือซ้ายจับสอด ขึ้นไปตั้งมือหงาย งอข้อศอก ระดับศีรษะ	จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัดยะลา
22	เหลียวหน้าตรง	สลัดไบหน้าเหลียวมาตรง	จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัดยะลา
23	เหลียวกลับ ตรงกับคำ ร้องว่า "กุ่มกัณฑ์"	สลัดไบหน้าเหลียวกลับมา ทางขวาดังเดิม	จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัดยะลา
24	ขยับยก-วางเหลี่ยม มือ ขวาทำมือชี้ มือซ้ายตั้งวง ตรงกับคำร้องว่า "เมื่อนั้น ชื่อชัตตอัษดงค์"	ขยับยกเท้าขวา ยึด- กระบองวางเหลี่ยม พร้อมกับมือ ขวาดึงชี้ เลื่อนไปด้านข้าง ดึง แขนเสมอไหล่ มือซ้ายจับอาวุธ ตั้งวงล่าง แล้วทำมือสอดสร้อย เช็ด เท้าวิ่งเข้าที่	จังหวัดนครศรีธรรมราช และสองจังหวัดยะลา (กุ่มกัณฑ์สวน ออก)

ลำดับ ที่	ชื่อท่า, คำเรียก หรือนาฏยศัพท์	วิธีปฏิบัติ	หมายเหตุ
25	(ท่าทางของกุ่มภกรรณ) ขยับยกเท้าขวา ยืด- กระทบลงเหลี่ยม มือลงวง ลงวง ตรงกับคำร้องว่า "กุ่มภกรรณมหา"	ขยับยกเท้าขวา ยืด- กระทบลงเหลี่ยม มือลงวง	จังหวัดนครศรีธรรม และหนึ่งจังหวัดยะลา
26	ขึ้นทางขวา ตรงกับคำ ร้องว่า "อุปราช"	ปฏิบัติท่าขึ้นทางขวา (ซ้าย-ขวา, ซ้าย) มือควง อาวุธแล้วตั้งขึ้น	จังหวัดนครศรีธรรม และหนึ่งจังหวัดยะลา
27	เหลียวหน้าตรง เหลียวกลับ	สลัดหน้าเหลียวมาตรง แล้วสลัดใบหน้ากลับมาทาง ขวาดังเดิม	จังหวัดนครศรีธรรม และหนึ่งจังหวัดยะลา
28	หมุนตัวเก็บ ควงอาวุธ แล้วกระโดดวางเหลี่ยม ตรงกับคำร้องว่า "อำนาจ ฤทธิ์จรุง"	ถอนเท้าขวา ยกเท้าซ้าย หมุนตัวมาทางซ้าย ทิศ 4 วาง เท้าเก็บควงอาวุธ มือซ้ายตั้งวง ล่าง กระโดดด้วยเท้าซ้าย ยก เท้าขวาวางเหลี่ยม ถืออาวุธใน แนวตั้ง	จังหวัดนครศรีธรรม และหนึ่งจังหวัดยะลา
29	หมุ่ยกขวา มือขวาตั้ง อาวุธ แขนตั้ง มือซ้าย หงายมือสูง ตรงกับคำ ร้องว่า "สูงส่ง"	ก้าวเท้าซ้าย ยกเท้าขวา หมุ่ยกทางขวา มาทิศ 1 มือขวา เลื่อนมาตั้งอาวุธ แขนตั้ง เสมอ ไหล่ มือซ้ายจับสอดขึ้นไปตั้ง มือหงาย งอข้อศอก ระดับ ศีรษะ	จังหวัดนครศรีธรรม และหนึ่งจังหวัดยะลา
30	ขยับท่าสอดสร้อย	ขยับเท้าทำท่าสอดสร้อย วิ่งเข้าที่เดิม	จังหวัดนครศรีธรรม และหนึ่งจังหวัดยะลา (อินทรีชิต ออก)
31	(ท่าทางของอินทรีชิต) ขยับยกเท้าขวา มือทำวง บัวบาน ตรงกับคำร้องว่า "ทั้งอินทรีชิต"	ขยับยกเท้าขวาขึ้นด้าน หน้า พร้อมกับจับสอดมือทั้ง สองขึ้นไปตั้งมือหงาย งอข้อ ศอกอยู่ระดับศีรษะ	จังหวัดนครศรีธรรม และหนึ่งจังหวัดยะลา

ลำดับ ที่	ชื่อท่า, คำเรียก หรือนาฏยศัพท์	วิธีปฏิบัติ	หมายเหตุ
32	ตะลឹกตึก หมุนรอบตัว วางเท้าเก็บ ขึ้นทางขวา ตรงกับ คำ ร้อง ว่า "ฤทธิ์รงค์"	ปฏิบัติตะลឹกตึก หมุนรอบ ตัวมาทิศ 1 วางเท้าเก็บ มือ ขวาลดลงมาตั้งวงล่าง มือซ้าย จับสอดขึ้นไปหงายมือ งอข้อ ศอก อยู่ระดับศีรษะ แล้ว ปฏิบัติทำขึ้นทางขวา (ซ้าย- ขวา, ซ้าย) มือลงวง	จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัดยะลา
33	เหลียวหน้าตรง เหลียวกลับ	สลัดใบหน้าเหลียวมาตรง สลัดใบหน้าเหลียวมาทาง ขวาดังเดิม	จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัดยะลา
34	ยัด-ยุบ เก็บ	ยัดเข้าขวาขึ้นสุดเข้า ยุบ แล้วยกเท้าขวา วางเก็บ	จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัดยะลา
35	ขึ้นทางซ้าย	ปฏิบัติทำขึ้นทางซ้าย (ขวา-ซ้าย, ขวา)	จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัดยะลา
36	ขยับยกหมุน ลงเหลียม มือขวาหงายมือสูง มือ ซ้ายตั้งวงล่าง ตรงกับคำ ร้องว่า "เอกองค์โอรส"	ขยับเท้ายกเท้าขวาหมุน ทางซ้ายมาทิศ 4 วางเท้าลง เหลียม มือขวาหยิบจับสอดขึ้น ไปหงายมือ งอข้อศอก ระดับ ศีรษะ มือซ้ายถืออาวุธแทนอยู่ ระดับวงล่าง	จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัดยะลา
37	ขยับยก หมุน วางเหลียม มือพนมข้างศีรษะ ตรง กับคำร้องว่า "ทศกัณฐ์"	ขยับเท้าซ้าย ยกเท้าขวา หมุนทางขวา มาทิศ 1 มือทั้ง สองพนมถืออาวุธไปตามแนว นอน ยกขึ้นไหว้ด้านข้างศีรษะ	จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัดยะลา
38	ขยับท่าสอดสร้อย	ขยับเท้าทำท่าสอดสร้อย วิ่งเข้าที่เดิม	จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัดยะลา
39	(ท่าทางของสัตว์) เก็บ ตรงกับ คำ ร้อง ว่า "องค์ท้าวสัตว์"	ปฏิบัติในท่าเก็บ	จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัดยะลา

ลำดับ ที่	ชื่อท่า, คำเรียก หรือนาฏยศัพท์	วิธีปฏิบัติ	หมายเหตุ
40	ขยับยก ยืด-กระทบ ลง เหลี่ยม มือขวาดึงอาวุธ เสมอไหล่ มือซ้ายวางบน ตรง กับ คำ ร้อง ว่า "ซัยชาญ"	ขยับเท้าขวา ยกเท้าซ้าย ยืด-กระทบ วางเหลี่ยม พร้อม กับที่มือทั้งสองจีบออกจากอก มือขวาถืออาวุธดึงมือ ดึงแขน เสมอไหล่ มือซ้ายตั้งวางบน	จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัดยะลา
41	ขยับยก ยืด-กระทบลง เหลี่ยม มือปาดคู้ลงมา ตรงกับคำร้องว่า "มาจาก จักรวาล"	ขยับเท้าซ้ายยกเท้าขวา ยืด-กระทบวางเหลี่ยม มือทั้ง สองตั้งระดับวงหน้าก่อนมาทาง ซ้าย แล้วกดมือปาดลงมาทาง ขวา	จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัดยะลา
42	ขยับยก-วางเหลี่ยม มือ ขวาทำมือชี้ มือซ้ายตั้งวาง ตรง กับ คำ ร้อง ว่า "เขตขันธ์"	ขยับยกเท้าขวา ยืด- กระทบลงเหลี่ยม พร้อมกับมือ ขวาดึงชี้ เลื่อนไปทางด้านข้าง ดึงแขน เสมอไหล่ มือซ้ายจับ อาวุธแทนมือขวา แล้วเลื่อนมา ตั้งวงล่าง ทำซ้ำชั๊กแบ่งผัดหน้า* เซ็ดเท้าวิ่งเข้าที่	จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัดยะลา (ตรีเมฆ เก็บ ออก)
43	(ท่าทางของตรีเมฆ) เก็บออกมือ (เงื่อ) ตรง กับคำร้องว่า "ตรีเมฆ"	ปฏิบัติในท่าเก็บออกมือ (เงื่อ) มือขวาถืออาวุธเงื่อ มือ	จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัดยะลา
44	ขึ้นทางขวา มือขวาแบก อาวุธ มือซ้ายหงายมือสูง ตรง กับ คำ ร้อง ว่า "ฤทธิ์ไกร"	ขยับยกเท้าขวา ยืด- กระทบ วางเหลี่ยม ปฏิบัติท่า ขึ้นทางขวา มือขวายกอาวุธขึ้น มาวางพาดบ่า มือซ้ายจีบสอด	จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัดยะลา

* ทำชั๊กแบ่งผัดหน้า = มือขวาถืออาวุธตั้งอยู่ระดับวงหน้า มือซ้ายจีบคว่ำ งามข้อศอก
อยู่ระดับศีรษะ

ลำดับ ที่	ชื่อท่า, คำเรียก หรือนาฏยศัพท์	วิธีปฏิบัติ	หมายเหตุ
45	เหลียวหน้าตรง เหลียวกลับ	ขึ้นไปตั้งมือหงาย งอข้อศอก ระดับศีรษะ สลัดไบหน้าเหลียวมาตรง สลัดไบหน้าเหลียวกลับมา ทางขวาดังเดิม	จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัดสงขลา
46	ขยับขึ้นทางขวาทิศ 1 ตรงกับคำร้องว่า "ตั้ง ไฟกลับ"	ขยับหมุนมาทิศ 1 ปฏิบัติ ขึ้นทางขวา (ซ้าย-ขวา, ซ้าย) มือลดลงมาลงวง ขยับชักแบ่งผัดหน้า เชิด เท้าวิ่งเข้าที่ แล้วปฏิบัติตามคำ ร้องต่อไป พร้อมกันจนจบ กระบวนท่า	จังหวัดนครศรีธรรมราช และหนึ่งจังหวัดสงขลา

การใช้ท่าท่าต่าง ๆ ในระบำอสุรพงศ์

ในระบำอสุรพงศ์ จะใช้ท่าทางการเดินแบบนาฏยศิลป์โขน (ยักษ์) ซึ่งพอจำแนกออกเป็นลักษณะต่าง ๆ ได้ดังนี้

1. ลักษณะที่เป็นชื่อเรียกโดยเฉพาะ (ดูภาคผนวก ข)

ตารางแสดงการใช้ท่าท่าในลักษณะที่เป็นชื่อท่า

เพลง	ชื่อท่า	จำนวนครั้งที่ปฏิบัติ
ปฐม	กระโดดคว่ำ	1
	ก้าวเท้าสามครั้ง	1
	เดินมือ	1
	เดินเสื่อลากหาง	แล้วแต่ระยะในการจัดแถว
	เดินออกมือ	
	ถึง	
	ทอนเท้าเงี้ยว	3
	ท่าเชิด	1
	โมกเชิด	1
	ปฐม	1
	ป้องกัน	1
	ปาดเข้าปากท่า	2
	ยกคอเก้าครั้ง	1
	โย้ตัวเก้าครั้ง	2
	ตุ้งติ้ง	ทอนเท้าเงี้ยว
ปาดเข้าปากท่า		2
แม่ท่ายักษ์ที่ 2		2
แม่ท่ายักษ์ที่ 4		2
ยี่น		1
กระบองกัน	โย้ตัวหกครั้ง	2
	ขึ้นลอย 1	1 (สลับกันตามจังหวะ)
	รบท่า 1	

เพลง	ชื่อท่า	จำนวนครั้งที่ปฏิบัติ
กราวโน	เก็บออกมือเงื่อ	1
	ทอนเท้าเงื่อ	1
	ปาดเข้าปากท่า	1
เชิด	เดินเสื่อลากหาง	แล้วแต่ระยะที่เดินเข้าไป
	เดินออกมือ	
	ทอนเท้าเงื่อ	1
	ท่าเชิด	1
ตุ้งตึง (ในส่วนของ ปฏิบัติเฉพาะตัว)	โย้ตัวเก้าครั้ง	1
	เก็บออกมือเงื่อ	1
	เงื่อปอง	1
	ท่าโหมก	1

จากตารางที่แยกจำนวนการใช้ท่าทางตามลักษณะชื่อท่า จะเห็นได้ว่าในแต่ละเพลงของระบำอสุรพงศ์ มีการใช้ท่าทางซ้ำกันน้อยมาก แต่ก็มีท่าทางที่ใช้ซ้ำกัน เช่น

เพลงปฐม ได้แก่ ท่าทอนเท้าเงื่อ, ปาดเข้าปากท่า และโย้ตัวเก้าครั้ง

เพลงตุ้งตึง มีทุกท่าทางที่ใช้ซ้ำกัน ยกเว้นท่ายืน (ในเพลงร้อง) เป็นต้น

ในเพลงปฐมท่าทางที่ใช้ซ้ำนั้น ได้แก่ ท่าปาดเข้าปากท่า เป็นท่าเชื่อมก่อนขึ้นท่าหลัก (ลำดับที่ 10 และลำดับที่ 35) ส่วนท่าโย้ตัวเก้าครั้ง เป็นท่าที่มีความต่อเนื่องมาจากท่าหลัก และท่าทอนเท้าเงื่อก็เป็นจำนวนท่าหนึ่งในกระบวนการต่อเนื่องของท่าไปสู่ท่าหลักท่าหลักในเพลงนี้ได้แก่ ท่าปฐม (ลำดับที่ 10), ท่าเชิด (ลำดับที่ 35 และ 49)

ในเพลงตุ้งตึง ตั้งแต่ท่าในลำดับที่ 79-92 เป็นการท่าทางทวนซ้ำกับลำดับที่ 67-78 เพราะผู้แสดงเหล่านี้ผู้ที่ยังไม่ถึงบทยาทตามคำร้อง ต้องปฏิบัติท่าทางเหมือนกันเป็นส่วนประกอบ ซึ่งมีท่าหลักอยู่สองท่าคือ แม่ท่ายักษ์ที่ 2 (ลำดับที่ 75 และ 87) แม่ท่ายักษ์ที่ 4 (ลำดับที่ 73 และ 85)

ส่วนท่าทางในเพลงกระบองกัน มีท่าที่เด่นสำหรับการแสดงชุดนี้ คือ ท่าขึ้นลอย 1 (ลำดับที่ 103 และ 104) ท่าหลักในเพลงนี้มีอีกหนึ่งท่าคือ รบท่า 1 (ลำดับที่ 105-106)

ส่วนในเพลงกราวโน ไม่มีท่าทางตามลักษณะชื่อท่าที่เป็นท่าหลัก แต่ในเพลงเชิด มีท่าหลักที่สำคัญคือ ท่าเชิด (ลำดับที่ 130)

ในส่วนที่ 2 (เพลงตุงตุง) ที่ผู้แสดงปฏิบัติท่าทางเฉพาะตัวนั้น มีท่าสอดสร้อยใช้ซ้ำกันมาก ด้วยใช้เป็นท่าเข้าไปในจุดตำแหน่งที่อยู่เดิม นอกนั้นเป็นลักษณะท่าเดียว

2. ลักษณะที่เป็นนาฏยศัพท์

ตารางแสดงการใช้ท่ารำในลักษณะที่เป็นนาฏยศัพท์

เพลง	นาฏยศัพท์	จำนวนครั้งที่ปฏิบัติ	หมายเหตุ
ปฐม	กระทืบกลับ	2	นาฏยศัพท์ที่เป็นชื่อท่าด้วย
	กระทืบพันหงายมือ	3	นาฏยศัพท์ที่เป็นชื่อท่าด้วย
	เก็บ	4	
	ขึ้น	4	
	เงื่อ	4	ปฏิบัติกับทอนเท้า เป็นท่า "ทอนเท้าเงื่อ" ด้วย
	ตะลิกตีก	2	
	เด่นสับที	1	
	ทอนเท้า	4	ปฏิบัติกับเงื่อ เป็นท่า "ทอนเท้าเงื่อ" ด้วย
	ท่าฉะ	1	
	ยักคอ	1	ปฏิบัติติดต่อกันแก้ครั้ง เป็นท่า "ยักคอแก้ครั้ง"
	ยัด-กระทบ	7	
	ยัด-ยุบ	5	
	โย้ตัว	3	ปฏิบัติติดต่อกันแก้ครั้ง เป็นท่า "โย้ตัวแก้ครั้ง"
ตุงตุง	ลงวง	4	นาฏยศัพท์ที่เป็นชื่อท่าด้วย
	เหลียว	5	
	กระทืบกลับ	3	นาฏยศัพท์ที่เป็นชื่อท่าด้วย
	กระทืบพันหงายมือ	2	นาฏยศัพท์ที่เป็นชื่อท่าด้วย

เพลง	นาฏยศัพท์	จำนวนครั้งที่ปฏิบัติ	หมายเหตุ
ตั้งตั้ง	เก็บ	1	
	ขึ้น	2	
	เงื่อ	3	ปฏิบัติกับทอนเท้า เป็นท่า "ทอนเท้าเงื่อ"
	ทอนเท้า	3	ปฏิบัติกับทอนเท้า เป็นท่า "ทอนเท้าเงื่อ"
	ยัด-กระทบ	3	
	ยัด-ยุบ	3	
	โย้ตัว	3	ปฏิบัติติดต่อกันหกครั้ง เป็นท่า 'โย้ตัวหกครั้ง'
กระบองกัน	ลงวง	2	นาฏยศัพท์ที่เป็นชื่อทำด้วย
	เหลียว	2	
	เก็บ	3	
	ขึ้น	2	
	เงื่อ	1	
	ถอนเท้า	1	
	ยัด-กระทบ	2	
กราวโน	ยัด-ยุบ	2	
	ลงวง	1	นาฏยศัพท์ที่เป็นชื่อทำด้วย
	กระทืบกลับ	1	นาฏยศัพท์ที่เป็นชื่อทำด้วย
	กระทืบพันหางมือ	1	นาฏยศัพท์ที่เป็นชื่อทำด้วย
	เก็บ	2	
	ขึ้น	1	
	เงื่อ	2	ปฏิบัติกับทอนเท้า เป็นท่า "ทอนเท้าเงื่อ"
	ตะลือกตีก	1	
	เต็น	1	
	ทอนเท้า	2	ปฏิบัติกับเงื่อ เป็นท่า "ทอนเท้าเงื่อ"

เพลง	นาฏยศัพท์	จำนวนครั้งที่ปฏิบัติ	หมายเหตุ	
เชิด	ยี่ด-กระทบ	3	นาฏยศัพท์ที่เป็นชื่อทำด้วย	
	โย้ตัว	1		
	ลงวง	2		
	เลาะ เลาะ	1		
	เหลียว	3		
	กระทืบกลับ	1		
	เก็บ	1		
	เชิด	ขึ้น		1
		เงื่อ		1
		ทอนเท้า		1
	ยี่ด-กระทบ	1	ปฏิบัติกับทอนเท้า เป็นท่า "ทอนเท้าเงื่อ"	
	ยี่ด-ยุบ	1		
	โย้ตัว	1	ปฏิบัติติดต่อกันเก้าครั้ง เป็นท่า "โย้ตัวเก้าครั้ง"	
ตุงตึง	ลงวง	1	นาฏยศัพท์ที่เป็นชื่อทำด้วย	
	เหลียว	1		
	เก็บ	4	(ในส่วนที่ 2 ปฏิบัติเฉพาะตัว)	
	ขึ้น	8		
	จรดเท้า	1		
	เชิดเท้า	3		
	ตะลือกตีก	1		
	ยี่ด-กระทบ	4		
	ยี่ด-ยุบ	4		
	ลงวง	1	นาฏยศัพท์ที่เป็นชื่อทำด้วย	
	ลงเหลียว	1		

เพลง	นาฏยศัพท์	จำนวนครั้งที่ปฏิบัติ	หมายเหตุ
	เหลียว	5	

การใช้ท่าทางในลักษณะที่เป็นนาฏยศัพท์ มีการใช้นาฏยศัพท์ในแต่ละเพลงซ้ำ ๆ กันอยู่มาก ด้วยนาฏยศัพท์ที่ใช้ซ้ำส่วนใหญ่เป็นลักษณะท่าทางที่ใช้เป็นท่าต่อเนื่องเชื่อมกับท่าทางอื่น ๆ แต่ในแต่ละเพลงก็มีนาฏยศัพท์ที่เป็นท่าหลักเช่นกัน ดังนี้

เพลงปฐม	ได้แก่	ท่าลงวง (ลำดับที่ 3, 20, 38 และ 55)
เพลงตุงตุง	ได้แก่	ท่าลงวง (ลำดับที่ 78 และ 90)
เพลงกระบองกัน	ได้แก่	ท่าลงวง (ลำดับที่ 100)
เพลงกราวใน	ได้แก่	ท่าลงวง (ลำดับที่ 112 และ 120)
เพลงเชิด	ได้แก่	ท่าลงวง (ลำดับที่ 136)

ในส่วนที่ 2

เพลงตุงตุง	ได้แก่	ท่าลงวง (ลำดับที่ 25)
------------	--------	-----------------------

นอกจากนี้นาฏยศัพท์ที่เป็นลักษณะเด่นของการแสดงชุดนี้อยู่ในเพลงปฐม ได้แก่ ท่าเดินสับที่ (ลำดับที่ 12) และท่าจะ (ลำดับที่ 32)

ยังมีนาฏยศัพท์บางคำที่ปฏิบัติแล้วใช้เรียกเป็นชื่อท่าด้วย เช่น กระที่บกลับ, กระที่บผัน, กระที่บผันหงายมือ, ทอนเท้าเงือ, โย้ตัวเก้าครั้ง, โย้ตัวหกครั้ง และลงวง ที่ใช้เป็นชื่อท่าด้วยเนื่องจากเวลาปฏิบัติท่าทางต่าง ๆ เหล่านี้มัน จะปฏิบัติลักษณะของมือและเท้า (ทุกส่วนของร่างกาย) ไปตามชื่อท่าที่ใช้ด้วย เพราะโดยปกติการปฏิบัตินาฏยศัพท์คำใดก็ปฏิบัติเฉพาะส่วนที่ระบุหรือกำหนดไว้ เช่น

ส่วนมือ	ได้แก่	เงือ, ตั่งวง เป็นต้น
ส่วนเท้า	ได้แก่	เลาะ เลาะ, ทอนเท้า, ขึ้น, เก็บ เป็นต้น
ส่วนศีรษะ	ได้แก่	เหลียว เป็นต้น

4. ลักษณะเบ็ดเตล็ด

ตารางแสดงการใช้ท่าทางในลักษณะเบ็ดเตล็ด

เพลง	เบ็ดเตล็ด	จำนวนครั้งที่ปฏิบัติ	หมายเหตุ
ปฐม	ขยับ	2	ในส่วนของ 2 ปฏิบัติเฉพาะตัว
	หมุน	6	
ตุ้งตึ่ง	กระโดด	1	
	หมุน	4	
กระบองกัน	ขยับ	4	
	กราวโน	1	
เชิด	หมุน	1	
	ตุ้งตึ่ง	กระโดด	
ขยับ		19	
วางเท้า		2	
หมุน		8	

จากตารางจะเห็นว่าลักษณะท่าทางในลักษณะนี้ เป็นการปฏิบัติที่นอกเหนือไปจากท่าทางที่เป็นชื่อเรียก และท่าทางที่เป็นนาฏยศัพท์ เช่น มีท่าขยับ หมุน กระโดด วางเท้า ซึ่งท่าเหล่านี้เป็นส่วนช่วยเสริมให้กิริยาการต่อเนื่องของท่าต่อท่ามีความกลมกลืนกัน เช่น ท่าหมุนตัวเดิน ท่าเสื่อลากหาง (ลำดับที่ 58) อันเป็นท่าต่อเนื่องมาจากท่ากระที่บกลับ เพราะท่าหมุนตัวนี้จะช่วยให้เกิดการเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนทิศทางการปฏิบัติได้ดี ซึ่งในกระบวนการท่าระบำอสุรพงศ์มีใช้มากพอสมควร เป็นต้น

ในส่วนของ 2 เพลงตุ้งตึ่ง มีการใช้ท่าขยับมากที่สุด เพราะเป็นการทำท่าทางตามบทร้อง การขยับจะช่วยให้ท่าทางกลมกลืนกับคำร้องได้ดี การหมุนก็มีใช้มากเช่นกัน เพราะเป็นการใช้เคลื่อนไหวในการเข้า-ออกจากตำแหน่งที่อยู่ด้วย

5. ลักษณะการใช้มือ

การใช้มือทำท่าทางต่าง ๆ จะถูกบังคับให้ปฏิบัติในลักษณะท่าทั้งแบบซื่อท่า นาฏยศัพท์แล้ว ส่วนนอกเหนือจากนั้นลักษณะการใช้มือในระบอบสุรพงศ์ ยังสามารถพิจารณาได้อีกสองลักษณะ คือ

5.1 ลักษณะมือที่นอกเหนือจากลักษณะท่า

เพลง	ลักษณะมือ	จำนวนครั้งที่ปฏิบัติ		หมายเหตุ
		ขวา	ซ้าย	
กระบองกัน	จีบหาง	-	1	จีบเข้าอก
	ตั้งวงล่าง	1	1	
ตั้งตั้ง	พนมมือ	-	-	1 ครั้ง
	หางมือสูง	-	2	(ในตอนที่ 2 ปฏิบัติเฉพาะตัว)
	จีบหาง (เข้าอก)	-	2	
	ตั้งมือชี้	3	-	
	ตั้งมือแขนตั้ง	2	-	
	ตั้งวงบน	1	-	ปาดมือคู่ 2 ครั้ง
	ตั้งวงล่าง	5	3	
	ปาดมือ	-	-	
	พนมมือ	-	-	
	หางมือสูง	3	6	

ลักษณะมือที่มีการเปลี่ยนแปลงลักษณะต่าง ๆ นั้น อยู่ในตอนที่สองมากที่สุด เพราะเป็นการปฏิบัติท่าทางตามมทรวง เช่น มือตั้งชี้ (ในลำดับที่ 14, 24 และ 42), พนมมือ (ลำดับที่ 13 และ 37) เป็นต้น นอกนั้นมีการเปลี่ยนมือถืออาวุธด้วยกันหลายครั้งเช่นกัน (ลำดับที่ 14, 24, 36 และ 42) เป็นต้น

5.2 ลักษณะมือถืออาวุธ

ระบำอสุรพงศ์ ผู้แสดงทุกคนจะถืออาวุธต่าง ๆ กัน อันได้แก่ ศร หอก กระบอง (กล้องเป่ายาของไมยราพณ์) และคธา (ไม้เท้าของสหัสเดชะ) จำแนกได้เป็นสองประเภท คือ อาวุธสั้น และอาวุธยาว ซึ่งมีลักษณะการถืออาวุธดังนี้

อาวุธสั้น (ศร)

- ถือศรตั้งวงล่าง ลักษณะเดียวกับการถือกระบองยักษ์ คือ ไข่มือกำคันทศร ให้นิ้วหัวแม่มือทาบบไปตามคันทศร หักข้อมือขึ้น ให้อุ้งมืออยู่ระดับชายพก (หัวเขมขัด)
- ถือศรหงายมือ (สูง) ลักษณะเดียวกับการถือกระบองยักษ์ คีบกระบอง (ศร) โดยให้คันทศรอยู่ระหว่างนิ้วชี้และนิ้วกลาง มีนิ้วหัวแม่มือดันบังคับ ส่วนหัวศร (หัวศรชี้ลงพื้น) แล้วงอนิ้วทั้งหมดไล่เรียงกันให้ได้สัดส่วน เช่น แม่ท่ายักษ์ที่ 2, ท่าเชิด เป็นต้น
- ถือศรหงายมือ (ต่ำ) ถือในลักษณะคีบศรเช่นกัน แต่ลดมือลงมาอยู่ข้างลำตัว ระดับเอว งอข้อศอก เช่น แม่ท่ายักษ์ที่ 4 เป็นต้น
- ถือศรเงื่อและออกมือเงื่อ ปฏิบัติลักษณะเดียวกับการถือกระบองเงื่อ
- ถือศรในท่าเสื่อลากหาง และกลับตัว (ลำดับที่ 139)
- แบกศร ปฏิบัติโดยกำคันทศรแล้ววางพาดบนไหล่ขวา หักข้อมือลงกันปลายศอกขึ้นเล็กน้อย ให้อุ้งมือชี้ไปด้านหน้า (ระดับมือเสมอไหล่)

อาวุธยาว (หอก, กระบอง, คธา)

- ถืออาวุธตั้งวงล่าง, ถือหงายมือ (สูง), ถือหงายมือ (ต่ำ), ถือเงื่อและออกมือเงื่อ และถือในท่าเสื่อลากหาง-กลับตัว ปฏิบัติเช่นเดียวกับลักษณะของการถือกระบองและศร
- ถือตั้งอาวุธ ปฏิบัติมือกำอาวุธตั้งอาวุธในแนวตั้ง จะวางติดพื้นหรือยกขึ้นพ้นจากพื้นก็ได้ แล้วแต่ท่าทาง (ลำดับท่าที่ 4)
- ถืออาวุธทอดขวางลำตัว ปฏิบัติได้ทั้งขวาและซ้าย (ปฏิบัติในด้านใดมือข้างนั้นจะสูง) มือสูงตั้งมือระดับวงบน คีบอาวุธให้อยู่ระหว่างนิ้วหัวแม่มือกับฝ่ามือ มือต่ำ ตั้งมือหงายแขนตั้ง คีบอาวุธในลักษณะเดียวกัน (ลำดับท่าที่ 6 และ 19)
- ถืออาวุธเงื่อป้อง ปฏิบัติโดยกำอาวุธอยู่ระดับหน้า หักข้อมือเข้าหาตัว (ปลายอาวุธชี้ลง) มือซ้ายตั้งมือโดยให้ฝ่ามือแนบติดสันมือขวา (ลำดับที่ 17)

- ควงอาวูช เป็นการถืออาวูชควงเป็นวง แล้วแต่ความสามารถของผู้ปฏิบัติ (ลำดับที่ 28)

6. ลักษณะการใช้ทิศทาง

การใช้ทิศทางของระบอบสุรพงศ์ พิจารณาตามลำดับขั้นของการปฏิบัติ แบ่งได้เป็น ดังนี้

6.1 ทิศทางที่ปฏิบัติไปในทางเดียวกัน

ตารางแสดงการใช้ทิศทาง

เพลง	ทิศ 1	ทิศ 2	ทิศ 3	ทิศ 4	หมายเหตุ
ปฐม	23-33, 40-48, 51-57, 62-63	9-22, 34- 36, 45 50, 60- 61,		1-8, 37-39 58-59	
ดั่งดั่ง	69-71, 81-83	65-68, 72-80, 84-92		93-94	
กระบองกัน กราวโน	95-101 109, 118-128	116-117, 129		110	
เข็ด		130-139		139	เด่นสลับกัณ 2 ทิศ
ดั่งดั่ง	1-8, 12-18, 20-27, 29-35, 37-46			9-11, 19, 28, 36	(ในส่วนของ 2 ปฏิบัติเฉพาะตัว)

จากตารางจะเห็นว่า ไม่มีการใช้ทิศทางในทิศที่ 3 เลย ด้วยเป็นการหันหลังให้ผู้ชม ทิศทางที่ใช้มากเรียงตามลำดับ คือ ทิศ 2, ทิศ 1 และทิศ 4 โดยเฉพาะในเพลงกระบองกันและ เพลงเชิด ไม่มีการเปลี่ยนทิศเลย ใช้ปฏิบัติในทิศเดียวตลอด

ในส่วนของ 2 เพลงตุ้งตุ้ง ใช้การปฏิบัติในทิศที่ 1 มากที่สุด แล้วมาใช้ทิศ 4 บ้างพอสมควร ด้วยท่าทางในการปฏิบัติของเพลงนี้เกี่ยวข้องกับบทร้อง ซึ่งเป็นบทบาทของผู้แสดง แต่ละคน จึงใช้ท่าทางแสดงหน้าตรง (ทิศ 1) มาก ซึ่งไม่มีการใช้ทิศ 2 และทิศ 3 เลยเช่นกัน

5.2 ทิศทางที่ปฏิบัติคู่กัน (หันคนละทิศ)

ตารางแสดงการใช้ทิศทางที่ปฏิบัติคู่กัน

เพลง	ทิศ 1 และทิศ 3	ทิศ 2 และทิศ 4	หมายเหตุ
ปฐุม	-	-	
ตุ้งตุ้ง	-	-	
กระบองกัน	102-107	-	
กรราวใน	108-115	-	
เชิด	-	-	

ทิศทางที่ปฏิบัติคู่กัน (หันหน้าคนละทิศทาง) มีอยู่เฉพาะในเพลงกระบองกัน แล้ว ต่อเนื่องมาถึงเพลงกรราวใน คือ ในท่าขึ้นลอยและท่ารบท่า 1 แล้วจึงเป็นท่าเดินสวนแถว

โดยสรุป ระบุว่าสรุปพจน์ เป็นระบำในการแสดงโขนอีกชุดหนึ่งทางฝ่ายยักษ์ ที่แสดง ให้เห็นลักษณะความเป็นโขนได้อย่างชัดเจน เมื่อจัดกระบวนท่าทางต่าง ๆ ให้อยู่ในรูปแบบของ โครงสร้างระบำ จะประกอบไปด้วยส่วนสำคัญ ๆ ดังกล่าวมาแล้ว นอกจากนี้เมื่อพิจารณา ลักษณะท่าทางที่ใช้ประกอบเพลงต่าง ๆ จะเห็นได้ว่ามีการใช้ลักษณะท่าทางต่าง ๆ ดังนี้ ใช้ ท่าทางที่มีอยู่เดิม แล้วนำมาตัดทอนท่าและปรับปรุงการจัดแถวให้ดูกลมกลืนเหมาะสมกับเพลง และผู้แสดงยิ่งขึ้น เช่น ท่าทางในเพลงปฐุม มีตัดทอนท่าออกไปบ้าง, ท่าทางในเพลงตุ้งตุ้ง ใช้ท่าทางตัดทอนมาจากในแม่ท่ายักษ์, ท่าทางในเพลงกรราวใน เช่นกันตัดทอนมาจากท่าทางใน แม่ท่ายักษ์ และเพลงเชิดก็เช่นเดียวกัน เป็นต้น ใช้ท่าทางตามบทร้อง เช่น ท่าทางในตอนท้าย ของเพลงตุ้งตุ้ง และท่าทางในส่วนของ 2 เพลงตุ้งตุ้งที่ปฏิบัติท่าทางเฉพาะตัว เป็นต้น ใช้ท่าทางประกอบบทร้องไม่ตรงตามเนื้อร้อง ได้แก่ ท่าทางในเพลงกระบองกัน มีการใช้ท่ารบ และท่าขึ้นลอยมาประกอบในท่าทางส่วนนี้ด้วย

อาจารย์ประพันธ์ สุนทรชาติ ได้เคยให้สัมภาษณ์ว่า ระบายชุดนี้สามารถนำไปแสดง ตอนมณโฑหุงน้ำทิพย์ได้ด้วย เพราะทศกัณฐ์ได้ให้นางมณโฑทำพิธีปลุกเสกน้ำมันตรีเศษเพื่อไป ประพรมซากอสูรที่ตายไปแล้ว กลับขึ้นมารบกับพระรามใหม่อีก แต่ก็ยังไม่มีให้นำไปใช้แสดง ในตอนที่กล่าวมานี้¹¹

ระบำในการแสดงโขนของยักษ์ มีสองชุดด้วยกันคือ ระบำวีรชัยเสนายักษ์และระบำ อสุรพงศ์ ซึ่งเนื้อหาดังที่กล่าวมานั้นพอสรุปได้ดังนี้คือ

1. ระบำของฝ่ายยักษ์นี้ มีลักษณะผู้แสดงแบ่งได้เป็น 2 พวก คือ เป็นพวก เสนายักษ์ (ระบำวีรชัยเสนายักษ์) และเป็นพวกยักษ์ตัวดีที่เป็นญาติวงศ์และมิตรสหายของ ทศกัณฐ์ (ระบำอสุรพงศ์)

2. แหล่งที่มาของระบำทั้งสองชุดนั้น เกิดจากความประสงค์ของผู้จัดทำระบำ ที่ต้องการให้มีการประดิษฐ์ชุดระบำขึ้นมาใหม่ ไว้สำหรับการแสดงโดยทั่ว ๆ ไป ต่อมาเมื่อเห็น เหมาะสมกับการแสดงโขนในบางตอน จึงได้นำมาประกอบไว้ในการแสดงโขนด้วย โดยชุดระบำ วีรชัยเสนายักษ์ นายชนิด อยู่โพธิ์ เป็นผู้คิดริเริ่มให้จัดทำเพื่อนำไปแสดง ณ ประเทศเมียนมา (พม่า) ส่วนระบำอสุรพงศ์นั้น นายเสรี หวังในธรรม ได้ริเริ่มให้จัดทำเพื่อนำออกแสดงใน รายการศรีสุชนาฏกรรม

3. ความมุ่งหมายของระบำ มีความต่างกันคือ ระบำวีรชัยเสนายักษ์ เป็นการ แสดงพลกำลังอันเข้มแข็งของกองทัพฝ่ายยักษ์ ส่วนระบำอสุรพงศ์ ต้องการแสดงให้เห็นผู้ชมทราบ ลักษณะของตัวโขนฝ่ายยักษ์ที่สำคัญ ๆ

4. ความสำคัญของระบำ ในระบำวีรชัยเสนายักษ์นั้น เป็นการนำมาใช้แสดงแทน การออกกราวใน (สำหรับการแสดงตรวจพลยกทัพ) ของฝ่ายยักษ์ได้ ส่วนระบำอสุรพงศ์ ได้นำ มาประกอบการแสดงโขนในชุด หนุมานชาญสมร เพื่อเป็นการสรุปเนื้อหาของเรื่องรามเกียรติ์ให้ สั้นเข้า เพื่อดำเนินเรื่องอันแสดงสมรรถภาพของหนุมานได้มากขึ้น

5. ลักษณะท่ารำ ในระบำวีรชัยเสนายักษ์นั้น ไม่มีบทร้องประกอบแต่ใช้ทำทาง ปฏิบัติตามเพลงที่กำหนดไว้ คือ เพลงคูกพาทย์ เพลงกระบองกัน เพลงกราวใน และเพลงเชิด ซึ่งในแต่ละเพลงที่นำมาประกอบนั้นมีท่ารำที่เป็นแบบเฉพาะอยู่แล้ว แต่เมื่อมีการนำมาแสดงให้ อยู่ในรูปแบบของระบำนี้ จึงมีการปรับปรุงท่าทางขึ้นใหม่ ให้เหมาะสมกับเป็นระบำสำหรับการ

¹¹ สัมภาษณ์ ประพันธ์ สุนทรชาติ, 16 ธันวาคม 2537.

ยกทัพของฝ่ายยักษ์ ส่วนระบำอสุรพงศ์ มีบทร้องประกอบซึ่งลักษณะท่ารามีหลายส่วนประกอบกันดังนี้ คือ ปฏิบัติท่าทางตามเพลงที่กำหนดไว้ ได้แก่ เพลงปฐม เพลงกระบองกัน เพลงกราวโน และเพลงเชิด ซึ่งได้มีการปรับปรุงท่าบ้างให้เหมาะสมกับการเป็นระบำหมู่ อีกส่วนหนึ่งคือ ปฏิบัติท่าตามบทร้องในเพลงตุ้ตึ่ง ซึ่งออกมาแสดงท่ารัสลับกันตามเนื้อร้องที่กล่าวถึงตัวละครนั้น ๆ ส่วนตัวละครที่ยังไม่มีบทกล่าวถึงหรือกล่าวไปแล้ว ต้องมาปฏิบัติท่าทางในลักษณะเดียวกันหมด

จึงพอกกล่าวได้ว่า ลักษณะท่าราในระบำของยักษ์มีการใช้ท่าราส่วนใหญ่จากท่าในแม่ท่ายักษ์ ซึ่งมีท่าที่สำคัญเป็นหลัก 5 ท่า ได้แก่ ท่าแม่ท่า 2 แม่ท่า 4 แม่ท่า 5 ท่าเชิดและท่าปฐม แล้วยังมีท่าที่เป็นชื่อเรียกเฉพาะอีก 13 ท่า นอกจากนี้ยังมีท่าราที่เป็นลักษณะของการปฏิบัตินาฏยศัพท์ที่ต่อเนื่องกันด้วย และยังมีท่าจากกระบวนท่ารบมาประกอบอีกด้วย ที่น่าสังเกตคือมีการใช้ท่าราที่ซ้ำอยู่หลายขั้นตอน จึงทำให้กระบวนท่ามีความยาวไปได้ตามความประสงค์ของผู้ปรับปรุงท่ารา

6. ลักษณะโครงสร้างของระบำ ในระบำวีรชัยเสนายักษ์ มีลักษณะโครงสร้างเช่นเดียวกับการยกทัพในเพลงกราวโน คือ ส่วนนำของระบำเป็นการปรากฏตัวของเหล่าเสนายักษ์นี้แล้วดำเนินเนื้อหาไปจนกระทั่งถึงส่วนท้ายของระบำ โดยตัวเสนาเหล่านี้ต้องคงอยู่บนเวที เพื่อปฏิบัติการแสดงในขั้นตอนต่อไป ส่วนของระบำอสุรพงศ์ ในส่วนจบของระบำชุดนี้ผู้แสดงทุกคนจะเดินหายเข้าไปในเวที

7. การเปลี่ยนแปรแถว ในระบำของยักษ์ทั้งสองชุดนี้มีการเปลี่ยนแปรแถวประมาณ 9 รูปแบบหลัก ด้วยต้องแสดงประกอบเพลงหลาย ๆ ลักษณะ จึงต้องอาศัยรูปแบบของแถวต่าง ๆ มาช่วยสร้างความกลมกลืนให้กับการปฏิบัติท่าทางในแต่ละเพลงด้วย

8. ลักษณะของเครื่องแต่งกาย ในระบำของยักษ์แบ่งลักษณะการแต่งกายออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ แต่งกายยืนเครื่องเสนายักษ์ (ระบำวีรชัยเสนายักษ์) และแต่งกายยืนเครื่องตามตัวละครที่กล่าวถึงในบท เช่น สหัสเดชะ, ไมยราพณ์, อินทรชิต เป็นต้น (ระบำอสุรพงศ์)

จากข้อสรุปนี้ ทำให้เห็นได้ว่าระบำในการแสดงโขนของฝ่ายยักษ์นั้น ยังคงยึดแบบท่าราที่มีมาแต่โบราณ โดยนำมาปรับปรุงด้วยการนำลักษณะท่าราจากการแสดงชุดต่าง ๆ มาผสมผสานกัน ซึ่งก็มีการตัดทอนและเพิ่มลักษณะเด่น ๆ พิเศษเข้าไปอีก เพื่อสร้างความอลังการให้กับชุดการแสดง แต่ที่เห็นเด่นชัดคือ ระบำอสุรพงศ์ได้แบบอย่างมาจากระบำวีรชัยเสนายักษ์ เพียงเพิ่มบทร้องและเปลี่ยนแปลงเพลงบางเพลงเท่านั้น